

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Hazırlayan
Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİTÂ'İYYELER

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem POLAT

KIRIKKALE

2009

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ tarafından hazırlanan **“Klasik Türk Edebiyatında Şitâ’iyyeler”** adlı tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

10/ 04/ 2009

Başkan

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Üye

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Üye

Yrd. Doç. İbrahim Ethem POLAT

Danışman

ÖZET

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİTÂ'İYYELER

Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem POLAT

Nisan 2009, 276 Sayfa

Nesîb bölümünde kış mevsimine, kış ile ilgili tasvirlerle yer veren kasidelere şitâ'iyye adı verilmektedir. Şitâ'iyyelerin ele alındığı bu çalışmada, öncelikle divan taraması yapılarak kaside nesîblerine; bu bölümlerden hareketle de otuz yedi şitâ'iyye örneğine ulaşılmıştır.

Tez çalışmamızın amacı; Klasik Türk şiirinde, kaside nesîblerinde bir tasvir unsuru olarak yer alan şitâ'iyyelerin yapısal, dil ve anlatım özellikleri ile bu şiirlerde yoğun olarak kullanılan edebî sanatları incelemektir. Araştırmamızda, şitâ'iyye yazar şairlerin, baharın gölgesinde kalan kış mevsimini ele alışları irdelenmiştir.

Tespit edilen otuz yedi şitâ'iyyede biçimsel özellikler, teknik veriler; dil anlatım ve içerikle ilgili oluşumlar ortaya konulmuştur. Kış manzarasının şairin üzerinde bıraktığı etki gözlemlenerek bu doğrultuda dönemin günlük yaşamı, eğlence anlayışı ve Türk edebiyatında kışın yansımaları ele alınmıştır. Bu incelememiz, kış mevsiminin olumsuz çağrışımlarıyla insanı karamsar duygu ve düşüncelere sürüklediğini; ayrıca güç, kuvvet ve ihtişam gibi güzel imajları ifade etmede etkili bir mevsim olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızla; kültürümüzün zengin bir parçası olan Divan şiirinin çok çeşitli konuları işleyebildiği, ifade ve tasvir yönünün bir örneği olan kış tasvirlerinin de bu zenginliğin içinde yer aldığı ortaya konulmuştur. Bu eserlerin dil ve anlatım özellikleriyle bir taklit edebiyatının değil; özgün ve sanatsal Klasik Türk edebiyatının parçası olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, kaside, şitâ'iyye, kış, psikolojik etki, sosyal yaşam

ABSTRACT

FLATTERER IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ

Thesis of Master of Arts

Turkish Language and Literature Department Ancient Turkish Literature

Consultant: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem POLAT

April 2009, 276 Pages

Qasidas that tell about winter and portrayal related to winter in their introduction parts are called flatterer poem (şitâ'iyye). In this study focusing on an analysis of flatterer poems, first it has through scanning Ottoman Divan Poetry been managed to get the introduction parts of qasida; by making use of these parts, an example of thirty-seven flatterer poem has been attained.

The aim of our Thesis: Here, it is aimed to go over the literary arts found in poetry together with the structural, linguistic and expression features of flatterer poems stand as an element of description in the introduction parts of Qasida. Through our research, it has been studied the way the poets deal with winter stayed under the shadow of spring.

In the thirty-seven flatterer poem accomplished, formal features, technical data, language and expression and formation of the content have been specified. By examining the effect left on the poet by winter, the daily life and entertainment habits of that period and the reflections of winter in Turkish Literature have been dealt with. So our review specified here shows that in addition to making people feel pessimistic because of its negative aspects, winter is also an effective season for talking about such valuable and pleasant qualities as strength, power and greatness.

Through our study, it has been shown that Divan Poetry, as a wealthy part of our culture, includes examples of various subjects, and thus an example for the way of expression and depiction, winter descriptions have been made out that they are important in this richness. It has been achieved that the language and expression qualities of these works show they are real parts of original and artistic Classical Turkish Literature, not of an imitative one.

Key Words: Classical Ottoman (Turkish) Poetry, Qasida, the flatterer poems, winter, psychological effect, social life.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİTÂ'İYYELER” adlı çalışmamı, ilmi ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

10.04.2009

Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ

ÖNSÖZ

Mevsimler, dünyanın güzelliklerini farklı görüntülerle sunar. Kış, yaşamı olumsuz etkilerken aslında baharın hazırlayıcısıdır ve doğayı yeniler, tazeler. Klasik şiirimizde kış mevsimini şair, yaşamın bir döngüsü olarak görmekle birlikte aynı zamanda bu mevsime sanatını icra edebilecek bir unsur olarak da bakmıştır.

Tez araştırması için, “Klasik Türk Edebiyatında Şitâ’iyyeler” konusunu seçmemizin nedeni, Divan şairlerinin kış gibi durağan bir konuyu estetik yönden bezeyip dili ustalıkla kullanarak nasıl aktardıklarını irdelemektir.

Araştırmamıza öncelikle bu konuda yapılmış tezleri inceleyerek başladık. Şitâ’iyyeleri konu edinen çalışmaların azlığı bizi daha fazla gayretle çalışmaya yöneltti. Öncelikli olarak divanlarda yer alan şitâ’iyyeleri tespit etmeye çalıştık. Klasik Türk edebiyatında “Şitâ’iyye” başlığı altında taradığımız divanlardan hareketle otuz yedi şitâ’iyye örneği üzerinde durduk. Toplanan eserlerde, öncelikli olarak şitâ’iyyelerin biçim çalışmasıyla yapısal yönlerini; ardından da içerik çalışmasıyla dil, anlatım ve teknik özelliklerini belirledik. Kış mevsimin insanlar ve doğa üzerinde oluşturduğu değişimleri irdeledik. Bu şiirlerden yola çıkarak Klasik Türk edebiyatında kış mevsiminin yerini ve toplum yaşantısı üzerindeki etkisini ortaya koyduk. Kış temasının yalnızca Klasik Türk edebiyatında değil, İslamiyet öncesinde de kullanıldığını belirledik. Ayrıca bu temanın sadece kaside nesîblerinde değil, farklı nazım şekillerinde de kullanıldığını örneklendirmeye çalıştık. Topladığımız verilere incelediğimiz şitâ’iyyeleri ve hazırladığımız tabloları da ekleyerek tezimizi genel bir değerlendirme yaptığımız sonuç bölümüyle ve yararlandığımız kaynakları belirttiğimiz bibliyografya ile sonlandırdık.

Zorluklarının yanı sıra keyif ve bilgi edinimi sağlayan çalışmalarım sırasında yol gösterici tutumları, engin bilgileri ve sonsuz sabırları ile tezin tamamlanmasında bana destek olan hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem POLAT’a burada bu vesile ile teşekkür etmek istiyorum. Bu süreç boyunca bana her zaman yardımcı olan canım anneme, varlığıyla bana güç veren biricik oğluma ve sevgili eşime sonsuz teşekkürler.

Meryem YILDIZ AKAGÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

1.TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE	4
1.1. Kasidenin Tarihi Gelişimi	5
1.2. Kaside Nazım Şekli	14
1.3. Kasidenin Nesib Bölümü.....	18
1.4. Teknik Veriler	19

II. BÖLÜM

2. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞİTÂ'İYYE	23
2.1. Türk Edebiyatında Şitâ'iyye Dışında Yer Alan Kış Şiirleri.....	24
2.1.1. İslâm Öncesi Türk Edebiyatında Kış Şiirleri.....	24
2.1.2. İslâmiyet Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatında Kış Şiirleri	28
2.2. Şitâ'iyyenin Tanımı ve Yapısal Özellikleri.....	41
2.3. Şitâ'iyyelerin Dil ve Anlatım Özellikleri	48
2.3.1. Dil.....	50
2.3.2. Anlatım Özellikleri.....	65
2.3.2.1. İç Mekân Tasvirleri	80
2.3.2.2. Dış Mekân ve Doğa Tasvirleri	90
2.3.3. Atasözleri ve Deyimler.....	104
2.3.4. Edebî Sanatlar.....	113
2.3.4.1. Teşbih	115
2.3.4.2. Mecâz-ı Mürsel.....	128
2.3.4.3. İrsâl-i Mesel.....	129
2.3.4.4. İsti'âre.....	130
2.3.4.5. Kinâye	131
2.3.4.6. Tezad	133
2.3.4.7. Tevriye.....	135
2.3.4.8. Tecâhül-i Arif.....	136
2.3.4.9. Teşhis ve İntak.....	137
2.3.4.10. Hüsn-i Ta'lil	140

2.3.4.11. Tenasüb	143
2.3.4.12. Mübalâğa	146
2.3.4.13. Telmih	149
2.3.4.14. İktibâs	152
2.3.4.15. Leff ü Neşr.....	153

III. BÖLÜM

3. ARAP VE FARS EDEBİYATINDA KIŞ..... 156

SONUÇ	160
ŞİTÂ'İYYE METİNLERİ.....	163
BİBLİYOGRAFYA	257
EKLER	266
TABLO 1	267
TABLO 2.....	268
TABLO 3.....	269
ÖZGEÇMİŞ.....	270

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

B. : Beyit

bkz.: Bakınız

bs. : Baskı

C. : Cilt

ev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı Yayını

S. : Sayı

s. : Sayfa Numarası

Ş. : Şitâ'yye

TDK: Türk Dil Kurumu

tsz. : Tarihsiz

vb.: Ve Benzeri

vd. : Ve Diğer Sayfalar

vs.: Vesaire

Yay. : Yayınları, Yayıncılık

YÖK: Yüksek Öğrenim Kurumu

GİRİŞ

Divan şiirinde tabiat oldukça önemlidir ve doğa, tasvirlerde geniş bir yer tutar. Kış, bahardan sonra ikinci sırada ilgi görmüş bir mevsimdir. Türk edebiyatında kaside nesîblerinde yer alan ve kışı anlatan şitâ'iyeler, sadece doğa tasvirlerini, soğuk havanın getirdiği yorgunluğu, bahara duyulan özlemi anlatmaz; aynı zamanda gelenek ve görenekten sosyal yaşantıya kadar pek çok durumu aydınlatır.

Bu araştırmayı yaparken öncelikle kaside nesîbleri üzerinde yoğunlaştık. Çünkü şitâ'iyeler, daha önce de belirttiğimiz gibi kasidelerin nesîb bölümünde kış tasviri yapılan, kışa özgü kelimelerin kullanıldığı şiirlerdir. Bu nedenle çalışmanın çıkış noktasını, kaside nazım şekli ve bu nazım şeklinin nesîb bölümü oluşturmaktadır.

Kaside nazım şeklinin ve özelliklerinin belirtildiği birinci bölümde bu nazım şeklinin doğduğu Arap edebiyatından ve gelişimini sürdürdüğü Fars edebiyatından da bahsedilerek kaside hakkındaki bilgi kapsamı genişletilmiştir.

Eski Türk edebiyatına baktığımızda Divan şairleri arasında yaygın olarak kullanılan bu türün, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kullanıldığını görmekteyiz. Divanlarında şairlerin sıklıkla tercihi olan kaside, genellikle bir din ya da devlet büyüğünü övmek ve bu yolla edebî gücü sergilemek dolayısıyla da kazanç elde etmek gibi nedenlerle çok fazla kullanılmıştır. Kaside şairi sanatını ve ustalığını gösterme çabası içindeyken söz sanatlarını da yoğun bir şekilde uygulamıştır. Şairin övdüğü kişiden ilgi görmesi, hediyeler alması ve hatta makam elde etmesi kasidenin önemini arttırmıştır.

Kasidelerin, Divan edebiyatında kullanılan diğer nazım şekillerinde olduğu gibi biçim ve içerik yönüyle bir takım kurallara uyularak yazılması gerekir. Şairin, konuyu işlerken bölümlere ayırması ve her bölümü bu kuralların paralelinde oluşturması gerekmektedir. Ancak bazı şairler, bu kuralların dışına çıkarak bölüm sayısında değişiklik yapmışlar hatta biçimin yanı sıra içerik değişikliği de uygulamışlardır.

Nesîb bölümü, eserin en can alıcı kısmı olduğu için konu seçimi de dikkatle yapılır. Kasideler, rediflerine ya da giriş (nesîb) bölümlerindeki konularına göre çeşitli isimler alır. Şairlerin seçimi genelde bir mevsimden ve özellikle de mevsimlerin sultanı

bahardan yanadır. Ardından tüm pırlıtısıyla buzdan tahtına oturmuş kış padişahı gelir. Nesîb kısmında baharın tasviri yapılıyorsa “Bahariyye”, kışın tasviri yapılıyorsa “Şitâ’iyye”, bayram anlatılıyorsa “Iyydiye” gibi isimlerle bu bölüm ayrılır.

Divanlar incelendiğinde, şitâ’iyyelerin kaside nesîblerinde işlenen kış konulu şiirler olmasının yanı sıra, şitâ’iyye isminin nesîb bölümünü adlandırmak için kullanıldığı da görülmektedir.

Nesîb bölümü, kasidenin betimlemeye ağırlık verildiği bölümdür. Şair işte bu bölümde bağ, bahçe, bahar, kış, yaz gibi doğa temalarını seçerek; gözlem, düş ve söz gücünü eklediği çevre tasvirleri yapar. Sanatını icrâ ettiği özgün ve zengin hayallerini kullanabildiği bu bölüm şairin tasvir yeteneğini de ortaya çıkarması bakımından dikkat çekicidir. Öyle ki Divan şairi şitâ’iyyede estetik bir oluşumu ve edebî bir birikimi sergileyerek kış mevsiminde de yoğun bir güzellik bulunduğunu kanıtlamaya çalışır. Bazen de bahara duyulan özlem ya da kış mevsiminde yaşanan zorluklar dile getirilir.

Şitâ’iyyeler, yalnızca kış tasvirlerinden oluşmuş şiirler değildir. Birçok edebî eserde olduğu gibi devletin siyasal yapısı ve kültürel özellikleri hakkında ipuçları elde etmek şitâ’iyyelerde de mümkündür. Öncelikle bir devlet büyüğünün nasıl olması gerektiğine dair bilgiler verir; çünkü seçtiği şahsı överken bizlere dönemin siyasetçisini ve onun halkı karşısındaki duruşunu da yansıtır. Diğer taraftan bu şiirler tabiatın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini de yansıtan dikkat çekici örneklerdir. Mevsimlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri düşünüldüğünde kış, divan şiirinde yalnızlığın ve karamsarlığın arttığı mevsim olarak karşımıza çıkar.

Şitâ’iyyelerde, soğuk yüzünden kapalı mekânlara hapsolan şairler; gülbahçesine, güneşli sıcak günlere duydukları özlemi de dile getirmişlerdir. Daha çok baharı anlatmaktan hoşlanan şairler için kış, bazen övdükleri kişinin gücünü, bazen de baharın vazgeçilmezliğini anlatmak için seçilen bir mevsimdir. Bu nedenle kaside şairleri, kış temasına eserlerinde pek değinmemişlerdir. Yine de kış mevsimi, sonbaharla ya da yazla kıyaslandığında daha çok rağbet görmüştür. Kaside nazım şekli ve şitâ’iyye, Osmanlı’nın gelişme dönemi olan 16. yüzyılda yoğun olarak işlenmiş, siyasal yapıyla beraber 19. yüzyıla gelindiğinde Klâsik Türk şiiri içinde yavaş yavaş yok olmuştur. Ancak şiir türü, nazım şekli değişse de varlığını yeni etkileşimler içine

giren Türk edebiyatında sürdürmüş ve kış mevsimi bir tema olarak işlenmeye devam etmiştir.

Şitâ'yye, Divan şairinin sanatsal gücünü ve kültürel birikimini renkli tasvirlerle sergilediği şiirlerdir. Doğanın bozguna uğradığı, her yerin beyaza boyandığı bu sahnede şairin duyguları, iç dünyasından beyitlere dökülür. Tasvirlerle ve mecazlarla süslenen her bir beyit kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe tamlamalarla daha da kuvvetlenmiştir. Çünkü şairler, Divan şiiri yazma becerilerini, sanatsal yeteneklerini dil gücü ile sergilediklerinden seçtikleri sözcüklere özen gösterirler. Kış mevsimiyle ilgili berf, şitâ, dey, yâh, berd, buz gibi kelimeler yoğun olarak edebî sanatlarla birlikte kullanılmıştır. Bu söz sanatlarıyla şiirlerin ifade gücü arttırılmış, anlatıma estetik bir etki katılmıştır. Şairin minyatür sanatçısı özeninde özellikle teşbihleriyle çizdiği bu kış tablosunda yoğun olarak hüsn-i ta'lil, mübalağa, kinaye, tenasüp, teşhis gibi edebî sanatları işlediği görülmektedir. Canlı kış tasvirleri yanında şair, olay ve durum betimlemesi de yapmış, eserine farklıklar katabilmiştir. Özellikle bazı şairlerin, beyitteki tasvirlerin anlamını tamamlayacak şekilde deyim ve atasözü kullanması halk söyleyişlerine yoğun ilgi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, Divan şairinin yaşadığı dönemden, sosyal oluşumlardan uzak kalmadığını, bilakis yaşamın içinde var olduğunu kanıtlaması bakımından önemlidir.

Kış mevsiminin, insanların üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ve sosyal yaşamı hangi yönde etkilediği şitâ'yyelerden de örnek beyitler sunularak incelenmiştir. Kışın yaşandığı iç ve dış mekânlardan örnekler sunularak kişilerin dar vakitlerde hangi eğlencelerle meşgul oldukları ortaya konulmuştur.

İnsanoğlu varolduğu andan itibaren hep doğaya hükmetme arzusu içinde olmuştur. Sadece canlıları değil, aynı zamanda mevsimleri de işine yaracak şekilde kullanmayı bilmiştir. Kış ne kadar çetin geçerse geçsin insanoğlu ısınmanın da, eğlenmenin de yolunu bulmuştur. Sonuç olarak şitâ'yyeler, kaside nesîblerinde yer alan kış tasvirleridir. Bizim çalışmamızın amacı; Klasik Türk edebiyatındaki şitâ'yyeleri; dil, anlatım ve yapı özellikleri yönüyle inceleyerek konusu kış mevsimi olan bu şiir türünden hareketle incelenen şairlerin bu mevsimden nasıl etkilendiklerini göstermeye çalışmaktır.

I. BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE

1.1. Kasidenin Tarihi Gelişimi

Kaside Arap edebiyatında doğmuştur. İslâmiyetten önce en parlak devrini yaşayan kaside uzun süre tek nazım şekli olarak kullanılmıştır.¹ Kaside, oradan Fars edebiyatına ardından da Türk edebiyatına geçmiştir. Kasidenin Arap edebiyatındaki geçmişi oldukça eskidir. Muallakâtü's Seb'a'da yer alan kasideler, bu nazım biçiminin İslâm öncesine ait gelişmiş örnekleri olarak kabul edilir. Fars edebiyatında ise ilk kaside örnekleri, IX. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başlar.²

“Arap edebiyatı, şiir bakımından dünyanın en eski ve zengin edebiyatları arasındadır. Araplar, henüz ilkel kabileler halindeyken bereketli bir şiir hazinesine sahiptiler. Onlarda şiir, makbul bir sanattı. Bu yüzden de şiir dilleri, zengin ve ifadeli idi.

Söz, usulünce söylendiği zaman, dinleyeni büyüleyebilecek bir güce sahiptir. Bu sebeptendir ki, Arapların gözünde şair, eski şâmânlar gibi bir büyücü, âdeta insanüstü bir varlıktır. Hatta her şairin bir ‘cin’e sahip bulunduğu ve bu ‘cin’ vasıtasıyla gâipten haberler naklettiğine inanılır. Yaygın kanaate göre şiir ve şuur kelimeleri aynı köke bağlanmaktadır. Bu anlamda şiir ‘sezme gücü, ayırt etme kabiliyeti’, şair ise buna muktedir olan insandır.

Kasideye gelince İbni Kuteybe’nin belirttiği eski kurallara kasidenin başında, sıladan ve eski dostlardan ayrılmanın üzüntüsünü ifade eden bir hasret bölümü bulunurdu. Sonra bir gece tasvirine yer verilebilir. Zira uçsuz bucaksız çöllerde bol yıldızlı geceler insan duyguları üzerinde büyük bir tesir icrâ etmektedir. Bundan sonra sevgili bütün güzelliği ile sıcak arzuların mihveri halinde anlatılır. Bu bölüm ‘gazel’in kökenidir. Sevgilinin tasvirinin arkasından macera, istekler, geziler arasında at veya develer de anlatılır. Kasidenin son bölümü ‘kasdedilen’ yani adına şiir yazılan kişinin övgüleridir. Böylece İslâmiyet’ten yaklaşık iki yüzyıl önce kaside, en muteber şiir türü olup diğer bütün türleri bünyesinde barındırıyordu.”³

¹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s.30.

² Cafer Mum, “Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkî’nin Hazâniyesi”, *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, S. 4, Bahar 2004, s. 127.

³ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı II*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayını, İstanbul, 2004, s. 444- 445.

Haluk İpekten kasidenin Arap edebiyatındaki gelişimini şöyle izah etmektedir: *“Kasîde, Arap edebiyatında doğmuştur. İslamiyetten önce en parlak devrini yaşayan kasîde uzun süre tek nazım şekli olarak kullanılmıştır. Cahiliyye devrinde bütün Arap yarımadasının şairleri yılda birkaç kere Ukaz denilen yerde kurulan panayıra kasidelerini getirirler ve şiir yarışmasına girerlerdi. Burada en çok beğenilen kasîdeler altınla yazılıp Mekke kapısına asılır, halka ilan edilirdi. Bu yüzden de bu kasîdelere Müzehhebât (altınla süslenmiş) ve Mu'allakât (ta'lik edilmiş, asılmış) adı verilmiştir. Mu'allakât içinde on kasîde, bunların da özellikle yedisi çok tanınmıştır. Bu yedi kasîdenin şairleri şunlardır: İmrü'ül-kays, Tarafa, Zuhayr, Lebîd, Amr b. Kulsüm, Antere, Haris b.Hilliza (bazılarına göre son üçü Nabiga, Aşâ ve Alkama)'dır. Mu'allaka'nın ilk ve tanınmış kasîdelerinin şairi İmrü'l-kays, İslamiyet'ten yüz yıl kadar önce yaşamış, hayatı maceralar içinde geçen bir Arap emiridir. Hassas ve lirik bir şairdir. Kasîde şekline ilk kez belirli kaideler getirmiştir. İki arkadaşını durdurup ‘Gelin sevgiliyi ve oturduğu yeri anarak hep beraber ağlayalım...’ diye başladığı kasidesinde Uneyze adlı bir kadına olan aşkını anlatır. Sonra kendisini över ve savaşlar içinde geçen hayatından söz eder.*

İmrü'ül-Kays'dan sonra Cahiliyye devrinin bütün kasidelerinde çöl ve kabile hayatı, sevgilinin ayrılığı, ağlama ve hüznün vardır. Şairler, sevgilinin ayrılığı acısıyla ağlayıp inledikten sonra kendilerini överler. Harun Reşid devriyle birlikte saray hayatı, ileri ve yüksek bir yaşayışın anlatımı kasideye girmiş, övülecek hükümdar vezir ve kahramanlar bulunabilmiştir. Bu devir şairlerinden Ebû Nuvâs, Cähiliye devrinden beri hep aynı konuyu işleyerek gelen kasideye yenilikler getirmiştir. Onun kasidelerinde sevgilinin ayrılığından yakınmalar, acı ve gözyaşı görülmez. Sevgili bir çadırda değil artık sarayda yaşamaktadır. Ebû Nuvâs'da yeni buluşlar, ince nükteler vardır: ‘Selmâ ile Lubnâ'yı arayıp çadır kazıklarının izlerine ve sönmüş ocakların küllerine bakıp ağlamaktansa; eski, yıkılmış bir meyhaneyi ve dağılmış nedimleri’ anlatmanın daha iyi olduğunu söyler.

Yine Abbasiler devrinde Arap edebiyatında üç büyük şair Ebû Temmâm, onun öğrencisi Buhturî ve Mütenebbî yetişmiştir. Ebû Temmâm âlim bir şairdir. Kasidelerini ilminin gücü ve nazım tekniğindeki ustalığıyla söylemiştir. Ebû Temmâm, Türk edebiyatında Nâbî'ye benzetilir. Buhturî'nin ise yaratılışında şiir söyleme yeteneği

vardır. Coşkun ve neşeli; fakat derbeder bir şairdir. Çok güzel söylenmiş şiirlerinin yanında gelişigüzel söylenmiş ve düşük değerde şiirlerine de sıkça rastlanır. Mütenebbî yaşadığı devirde çok eleştirildiği halde yüzyıllar boyunca sevilip okunmuş ve örnek alınmıştır. Kasidelerinde iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Kendisini herkesten üstün gördüğü ve söylediklerini kimsenin anlayamayacağını düşündüğü için kasidelerinde hep kendisine seslenmiştir. Çok maceralı bir hayat geçiren Mütenebbî, bütün Arabistan Yarımadası'nı dolaşmış ve birçok emirin yanında kalmıştır. En güzel kasidelerini Seyfü'd-dev-le'nin sarayında kaldığı sırada yazmıştır. Mütenebbî'nin, kasîde şairi Nef'î üzerinde büyük etkileri olmuştur.

Mütenebbî'den sonra Arap kasidesinde büyük bir şair görülmez. Harun Reşid'den sonra İran şiirinin etkileri görülmeye başlamıştır. Kasîde Endülü's Arapları aracılığıyla İspanya'ya geçmiş ve Avrupa edebiyatında romans türünü meydana getirmiştir."⁴

Cahiliye devrinde şair, şiirini hiciv silahı olarak da kullanır. Öyle ki kabile şairleri arasında söz (hiciv) savaşları da yapılmaktadır. Pehlivanı yenilen kabile gibi şairi yenilen kabile de hükmen yenik (mağlup) sayılmaktadır.⁵ Bu nedenledir ki söz savaşlarını kazanmak ve kabilesini üstün kılmak isteyen şair, büyük bir uğraşı içinde etkileyici kasideler yazmaya çalışır.

Farslar, İslâmiyetten önce zengin efsane kültürüne dayanan bir edebiyat sahibiydiler. En çok destan ve mesneviler yazılmış olan bu edebiyatın diline *Pehlevî* veya *Orta Farsça* denilmektedir. İslâmlığın fethettiği ilk ülkelerden biri İran oldu. Kur'an ve İslâm inançları, eski İran edebiyatını ve geleneklerini bir süre yok eder gibi oldu. Yetişen şair ve edipler, sırf Arapça söyleyip yazdılar. Fars dili baştanbaşa Arapça kaldı. Eski Farsça köylülerin konuştuğu kaba bir lisan haline geldi. Onuncu yüzyılda, Arap baskısının hafiflemesi üzerine, İran'da bağımsızlık ve milliyetçilik gayretleri başladı. Pehlevî efsaneleri dillerde dolaştı. Şiilik de siyasî ve edebî kanallarla, İran milliyetçiliğini hazırladı. Şu var ki, İslâmlık da etkisini yapmış ve aşısını tutturmuştu.

⁴ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 30- 31.

⁵ Ahmet Kabaklı, *a.g.e.*, s. 444.

Kur'an ahlâkı, İslâm felsefesi ve Arap edebiyatı, İran'da silinmez izler bırakmıştı. Aruz vezni Farsçaya uydurulmuş, Arapça birçok kelime iyice yerleşmişti.⁶

Kasidenin muhtevasının zenginleşmesi ve bir nazım türü olarak en büyük önemi kazanması İran edebiyatı içinde oldu. Abbasiler zamanında merkezden uzak yerlerde, Horasan'da ve Maveraünnehir'de bulunan valiler merkezi otoritenin de zayıflaması neticesinde sorumlulukları altındaki bölgeleri yarı bağımsız bir biçimde idare eder olmuşlardı. Fırsat bulduklarında Bağdat ile aralarındaki bağları koparıyorlardı. O zaman da, İran'ın son hâkimi olan Sasanilerin veya eski İran kahramanlarının soyundan geldiklerini ispat ederek nüfuz ve kudretlerini arttırmak ve siyasi otoritelerini tescil ettirmek için bir takım şecereler elde etmeğe mecbur kalıyorlardı. Bu sebeple İran'ın tarihinin araştırılması, gelenek ve göreneklerinin, destanlarının derlenmesi faaliyeti başlamıştı. Neticede hükümdar sarayları birçok şairi çevresine toplamış ve bir edebi hareketin de merkezi olmuştu. Saray edebiyatı denilen edebiyatın, daha açık ifadesiyle şiir türünün doğuşu böylece hazırlandı. 875–1000 yılları arasındaki Samanoğulları zamanının, bu türün en parlak devri olduğu söylenir. Samanoğullarının sarayında toplanan şairler hükümdarları özene bezene yazdıkları kasidelerle övüyorlardı. Bunların en ünlüsü de İran şair tipinin mümessili olarak kabul edilen Rûdekî'dir: bu tip, hükümdarın ve sarayının bir süsü, değerine değer katan bir unsur; eğlencelerin vazgeçilmez iştirakçisi, renklendiricisi ve nihayet hem kendini hem de hükümdarı eğlendiren bir kişidir.⁷ “*Kasîdelerinde âşık, neşeli, şarabı ve hayatı seven ve hayatın acı taraflarına hiç dokunmak istemeyen bir şair olarak görülür. Kasîdeye gazel havası veren Rûdekî'nin Medâr-ı Mey adlı kasîdesi çok tanınmış bir şiiirdir.*”⁸ “*Rûdekî'yi kendinden sonra gelenler taklid etmişlerdir. Rûdekî'nin şiirlerinde “kaybolan gençlik günlerine duyulan hasret” temasına çok rastlanır. Çağdaşı olan Mervli Kisâ'î de bu duygulara şiirlerinde yer vermiştir. Bu devrin yaşlı şairi Belhli Şahîd ise şiirlerinde ilgi görmekten yakınmaktadır. Ma'rûfî Balhî, Ebû Tahir Hüsrevânî, Râb'a bint Ka'b da*

⁶ Ahmet Kabaklı, *a.g.e.*, s. 448.

⁷ Mehmed Çavuşoğlu, “Kaside”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II*, Sayı: 415–416–417; Divan Şiiri, Temmuz-Ağustos-Eylül, 1986, s. 18.

⁸ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 31.

bu dönemde eserler vermişlerdir. Sâsânîlerin çöküşünden sonra, İran edebî geleneği Gazneli Mahmud'un sarayında devam etmiştir.”⁹

Samanoğulları devletinin çöküşünden sonra Gazne’de Sultan Mahmud’un sarayında yeni bir edebi çevre oluştu. Bu çevrenin merkezinde ünlü Belhli şair Unsuri bulunuyordu. Unsuri kahraman ve savaşçı Mahmud’un savaşlarının şanını yüceltmek ve onun eski İran tahtı üzerindeki kadim haklarının varlığını ispat etmek için yazdığı kasidelerle saray şiirinin en beğenilen örneklerini vermiştir. Bu şairin, kasidelerin karşılığında aldığı câizelerle fevkalâde zenginleştiği söylenir. Kaside yazmak bir meslek, bir gelir kaynağı haline gelmiştir artık. Bu kasideler elbette sarayın dışına, devletin kültür merkezlerine, okuryazarlarının, bugünkü deyişle aydınlarının arasına yayılıyordu. Kaside sultanın cesaretinin, adaletinin, cömertliğinin, zekâsının, bilgeliğinin propagandası olarak, en mükemmel şekilde sultanda bulunduğu hem de büyüleyici bir eda ile anlatıyordu. Böylece sultanın mistik kişiliğinin, otoritesinin, kılıç gücü dışında, ondan daha etkili dayanakları oluşuyordu.¹⁰

İslâmi etkide gelişen İran edebiyatında 10. ve 15. yüzyıllar arasında kaside nazım şeklinin en güzel örnekleri verilmiştir.

“Gazneliler devrinde Gazne’de Sultan Mahmud’un sarayında yeni bir edebî çevre oluşmuştur. Bu devrin büyük şairleri arasında Ferruhî, Unsurî, Minuçihr ve Asadî sayılabilir. Sistânlı Ferruhî’nin kasîdelerinde nesîb kısımları çok canlıdır; parlak ve renkli tasvirleri vardır. Arap kasidecisi Mütenebbî’ye benzetilir. Övgüleri çok sade; ama oldukça güçlüdür. Unsurî, Gazneli Mahmud’u sultânü’ş-şu’arası, yani resmî şairidir. Bütün kasidelerini Sultan Mahmud’u övmek için yazmıştır. Unsurî’nin kasideleri resmî saray şiirinin en güzel örneklerinden sayılır. Minuçihr, şiirlerinde bütünüyle Arap ruh ve yaradılışını dile getirmiştir. Bunun yanında şarap üzerine yazılmış şiirlerin de en güzel örneklerini vermiştir. Tûslu Asadî saray şairleri arasında şiirle tartışma çığırını açan şairdir.

Selçuklular devrinde yetişen şairler arasında Enverî en büyük üstad sayılır. Kasidelerini Sultan Sencer’e sunan bu şairde, aşırı bir mübalağa ama bunun yanında

⁹ Ahmet Kabaklı, *a.g.e.*, s. 449.

¹⁰ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 18.

Firdevsî'nin dilindeki sağlamlık vardır. Enverî'nin kasîdeleri bütün kasîde özelliklerini kapsayan mükemmel şiirlerdir. Türk edebiyatında Nef'î'ye büyük etkileri olmuştur. Sultan Sencer'in gözde şairi Mu'izzî övgülerini büyük mübalağalarla yapar. Devrin Enverî ile birlikte büyük şairi sayılan Hâkânî'nin üslubu tumturaklıdır ve oldukça zor anlaşılır. Nesîblerindeki derin ve renkli hayalleriyle okuyucuyu bile bile mantığın ötesine götürür. Hâkânî, İran edebiyatının en büyük kasîde şairi sayılmıştır. Bu devirde Harzemşahlar sarayında Raşidü'd-din Vatvat ve Zahiü'd-din Fâryâbî de ünlü kasîde şairleridir. Hallâk-ı ma'ânî diye anılan ve şiirlerinde hayalden çok anlam güzelliğine önem veren Kemâl-i Isfahâ-nî Türk edebiyatına çok tesir etmiş şairlerden biridir. Hayatının sonlarında kasîdeciliği bırakarak tasavvufa yönelmiştir.

Moğol istilası sırasında yetişen Sa'dî-i Şîrâzî gazel ve mesnevîde olduğu kadar kasidede de ünlü bir şairdir. Timurlular devrinde Hâcû Kirmânî, Türk şairlerinin de yakından tanıdığı ve etkilendikleri bir şairdir. Şiirlerindeki incelik ve za-rifliğiyle ün salmıştır. Selmân-ı Sâvecî ise, şiir tekniğindeki ustalığıyla erişilmesi güç bir şairdir. Bu devrin en büyük şiir ustası Hâfız-ı Şîrâzî, gazelleriyle tanınmakla birlikte kasîdeler de söylemiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda İran'daki aşırı dinî baskıda kaçan şairler Hindistan'a sığınmışlar ve Hint edebiyatının da etkisiyle Sebki Hindî adı verilen yeni bir üslup yaratmışlardır. Bunların başında Urî Şîrâzî, Sa'ib-i Tebrîzî ve İran'da kalan Şevket sayılabilir. Bu şairler daha çok gazel şairi olarak tanınmışlarsa da kasîde de söylemişlerdir. Özellikle Urî, kasideleriyle de kendini tanıtmıştır.”¹¹

Kasidenin Türk edebiyatında kullanımına bir hayli geç başlanılmıştır. Haluk İpekten, Türk edebiyatında kasidenin gelişiminden bahsederken başlangıcın XIII. yüzyılda Mevlâna ile oluştuğunu belirtmektedir. Mevlâna'nın ünlü eseri Divan-ı Kebir'de üç yüz kadar kasidesi olduğunu; bu kasidelerin ise Mevlâna'nın gerçek sevgilisi için yazdığı tevîd ve münâcâtlardan oluştuğunu söyler. Farsça yazılmış olsa da bu şiirlerin Türk şairlerce çok okunduğu ve etkilerinin de büyük olduğu bir gerçektir. Haluk İpekten konuyla ilgili yazısına şöyle devam etmektedir:

¹¹ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 31- 32.

“XV. yüzyıla gelinceye kadar Türk edebiyatında kasidede büyük şair hemen yok gibidir. Âşık Paşa Garîbnâme’deki na’lileri ile Ahmedî’nin divanındaki kasideleri bu şeklin başlıca örnekleridir. XV. yüzyılın başında yaşayan Ahmed-i Dâ’î’nin altı kasidesi vardır. Germiyanlı Şeyhî gazelde olduğu gibi Türk edebiyatında, kasidenin de kurucularından sayılır. Germiyan beylerine ve Osmanlı sultanı Çelebi Mehmet ile Sultan II. Murad’a on altı kaside söylemiştir. Karamanlı Nizamî’nin Divanı’nda on bir kasidesi vardır. Fatih Sultan Mehmed’in küçük şehzadesi Cem Sultan, Avrupa’dan kardeşi Sultan II. Beyazid’e gönderdiği hüznü dolu ünlü Kerem kasidesiyle tanınmıştır. Yine bu yüzyılın büyük şairlerinden Sultan Mehmed’e hocalık, musahiblik, sonra da vezirlik eden Ahmed Paşa’nın aralarında “lâ’l”, “güneş”, “misk”, “kâkül-i müşgîn-i dost” ve “kerem” gibi ünlü kasideleri de bulunan otuz bir kasidesi vardır. Ahmed Paşa, devrinde gazeller yanında kasidelerinde de üstad sayılmıştır. Bir ara padişahın gazabına uğrayarak öldürülmek üzere zindana atıldığında söylediği “kerem” redifli kasidesi de Cem Sultan’ın ve daha başkalarının kasideleri gibi Şeyhî’ye nazîredir ve pek çok “kerem” kasidesinin en ünlüsüdür. Yüzyılın sonunda Necâtî Beğ’in de yirmi altı kasidesi vardır.”¹²

Mehmed Çavuşoğlu; kasidenin Divan edebiyatında, Arap ve İran edebiyatından bir hayli zaman sonra işlenmesini XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar edebî dilin tam olarak oluşmamasına bağlamaktadır. Çünkü kaside yazabilmek için dile hâkim olmak gerekmektedir. Tezkirecilerinin, Ahmedî, Şeyhî ve Atayî gibi şairlerin kasidelerini beğenmeyerek ilk kaside şairi olarak Ahmed Paşa’yı takdim ettiklerini söylemektedir.¹³

İskender Pala, XV. yüzyıla kadar büyük kasidecilerin yetişmediğini; Âşık Paşa’nın Garibnâme’deki na’lileriyle Ahmedî’nin divanındaki kasidelerin, bu türde oluşturulmuş ilk örnekler olduğunu belirtir. Türk edebiyatında gerçek anlamda kasideciliğin Şeyhî ile başladığını, bu yüzyılda en güzel örneklerin ise Ahmed Paşa’ya ait olduğunu ifade etmektedir. Yazar XVI. yüzyıla gelindiğinde Türk edebiyatındaki kasideciliğin gelişimini şu şekilde aktarmaktadır: “XVI. yüzyıl kasidede İran örneklerinin aşılma çalışıldığı, bu sebeple Şâhnâme kahramanlarının kasidelerde benzetilen öge olarak sıkça tekrarlanmaya başlandığı ve abartılara yol açıldığı bir

¹² Haluk İpekten, a.g.e., s.33.

¹³ Mehmed Çavuşoğlu, a.g.m., s. 19.

dönemdir. Övülen kişilerin devlet ihtişamının gölgesinde kalmaması için mübalağalı bir şekilde methedildiği bu dönemde, Bâkî özellikle nesîb kısımlarında parlak tasvirlerin yer aldığı yirmi yedi, Hayalî Bey zengin hayallerle övdüğü yirmi yedi, Nev’î elli, Rûhî-i Bağdâdî yirmi dört kaside yazar. Ancak bu yüzyılın kasidediliğinde en önemli yer Fuzûlî’ye aittir. Onun na’laları da dâhil divanında otuz yedi kaside mevcuttur.”¹⁴

Halil Çeçen, kasidenin Türk edebiyatında XVI. yüzyıl gelişim seyrini şu şekilde ifade etmektedir: “Bu türün en güzel ve Klasik örneklerine Osmanlı imparatorluğunun her bakımdan en parlak çağı olan 16. yüzyılda rastlanmaktadır. Yüzyılın büyük şairleri Necâti Bey, Zâtî, Hayalî Bey, Bağdatlı Fuzulî, Yahya Bey, Bâkî vb. kasîde türünün Türk edebiyatına has klasik biçimini de ortaya koymuş ve bu vadede yetişen şairlere üstatlık etmişlerdir.”¹⁵

Haluk İpekten Türk edebiyatının en büyük kaside şairinin Nef’î olduğunu söyler. Onun kasidedeki başarısının sırrını şöyle açıklamaktadır: “Nef’î’nin sert, haşin ve coşkun bir yaradılışı vardır. Kasidede hayalleri o derecede güçlü ve derindir ki çok kere insan mantığını şaşirtir. Buna karşı Nef’î, en aşırı mübalağasını bile hafifletecek ya da büsbütün ortadan kaldıracak bir yol bulur; böylece okuyucuyu yadırgatmaz.”¹⁶

Günümüzde Türk edebiyatı araştırmacılarının ortak fikri Nef’î’nin en önemli kaside şairi olmasıdır. Tulga Ocak, bu konuyla ilgili düşüncesini, makalesinde şu açıklamayla dile getirmektedir: “Nef’î, XVII. yüzyılın ve Eski Türk edebiyatının en tanınmış kaside ustası olarak; Fuzûlî, Bâkî, Nailî, Nabi, Nedim ve Şeyh Galib gibi birinci sınıf sanatçılar arasına girmiş büyük bir şairimizdir. Daha hayatta iken şiirleri takdir edilip şöhret bulmuş, bu şöhretinden dolayı devrin diğer şairleri tarafından şiddetle eleştirilmiş olmakla beraber çağdaşı Katib Çelebi ve Tezkireci Rıza’dan başlayarak Ziya Paşa, Recâî-zâde Ekrem, Tevfik Fikret ve Ebuzziyâ Tevfik gibi

¹⁴ İskender Pala, a.g.e., s. 565.

¹⁵ Halil Çeçen, “Klasik Şiire Yansıyan Kış Manzaraları ve Diyarbakırlı Lebib’in Şitâ’iyye Kasidesi”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, Ankara, 2007, s. 98.

¹⁶ Haluk İpekten, a.g.e., s.35.

Tanzimat sonrası edebiyatçılar tarafından kasidedilikte üstün bir sanatçı olarak kabul edilmiştir."¹⁷

Nef'î, kasidelerinde mübalağa sanatını ustalıklı kullanmıştır ve böylece fahriyeyi kasidenin vazgeçilmez unsuru yaparak yeni bir üslûp oluşturmuştur. Nef'î'den sonra yetişen şairler onun başlattığı bu yeni tarzı benimsemiş ve Nef'î modeliyle kaside yazmışlardır.¹⁸

Tulga Ocak, Nef'î'nin kaside yazmadaki ustalığını ve kaside şairlerinden ayrılan yönlerini şu şekilde açıklamaktadır: "*Eski şairlerimiz arasında fahriyeye en çok yer ayıran Nef'î'dir. Medihde gösterdiği başarıyı, örf etkisiyle, kendini övmekte de gösterir. Denilebilir ki kasideye Nef'i damgasını vuran, medih bölümü kadar, onun bu fahriyeleridir. Kasidelerinin fahriye bölümlerinde kendini medhederken, rakiplerini zemmederek kasideye hicvi de katmış, böylece överken ve övünürken diğerlerini yermiş ve hicvetmiştir. Bu da onun kasidesine günlük olayları da katarak diğerlerinininkinden apayrı bir özellik kazandırmıştır.*"¹⁹

XVIII. yüzyılda, Yahyâ Nazîm'in genellikle na't yazdığı ve pek çoğunda kaside nazım şeklini kullandığı görülmektedir. Bu dönemde Nedîm'in ince ve zarif bir ahenkle yazdığı kasilerileri bulunmaktadır. Onu çeşitli konularda yazdığı kasidelerle Şeyh Galib izlemektedir. Yüzyılın sonlarında ise Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl ve İzzet Molla kasideleriyle dikkat çekmektedir.²⁰

"18. yüzyıla gelindiğinde kasidenin konusu oldukça genişlemiş hatta şairler, medhiyeye kasidelerinde yer yer hasb-ı hâl ve arz-ı hâllerle fikir ve hayallerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır."²¹

Bir şairin kaside nazım şeklinde ün kazanabilmesi için bu türü çok fazla kullanmış olması gerekmez. "*Sünbülzâde Vehbî'nin 'Sühan Kasidesi' ile Sâbit'in*

¹⁷ Tulga Ocak, "Ölümünün 350. Yılında Nef'î", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, Ankara, 1985, s. 10.

¹⁸ Halil Çeçen, "Klasik Şiire Yansıyan Kış Manzaraları ve Diyarbakırlı Lebib'in Şitâ'iyeye Kasidesi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, Ankara, 2007, s. 98.

¹⁹ Tulga Ocak, *a.g.m.*, s. 10.

²⁰ İskender Pala, "Kaside, Türk Edebiyatı", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001, C. 24, s. 565.

²¹ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 98.

ramazaniyyesi, Tanzimat döneminde Âkif Paşa'nın ilk defa bir soyut kavramı konu edinen 'Adem Kasidesi' ve Nâmık Kemal'in 'Hürriyet Kasidesi' diye meşhur olan şiiri bunlardandır. Divan edebiyatında kaside yazma geleneği Tanzimat'tan sonra da sürmüştür, hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaside düzenleyen şairler çıkmışsa da modern Türk şiiri kasideyi tamamen terk etmiştir."²²

1.2. Kaside Nazım Şekli

“Şitâ’iyye nedir?” sorusuna cevap verebilmek için öncelikle Divan edebiyatı şairlerince çok kullanılan kaside nazım şeklinden bahsetmek yararlı olacaktır.

“Sözlükte ‘kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek’ gibi anlamlara gelen kâsd kökünden türeyen **kaside** terim olarak ‘belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir’ demektir.”²³

Kaside nazım şekli; ilk kez Arap edebiyatının ilk dönemlerinde oluşturulmuş, Cahiliye döneminde büyük şairlerin elinde zirvesine ulaşmış, yapısında meydana gelen bazı değişiklikler ile İslâm coğrafyasında en çok kullanılan nazım biçimlerinden biri olmuştur.²⁴

Arap şiirinde kasidenin belli kurallara uygun olarak yazılması, kalıplaşmış tasvir unsurlarının, benzer ifade tarzlarının kullanılması, konu ve tema seçiminde geleneğe bağlı kalınması bu türün uzun bir gelişme dönemi geçirdiğini göstermektedir.²⁵

İskender Pala, Türk edebiyatında kasidenin, biçim olarak Arap ve İran edebiyatlarının nazım şeklini benimsediğini; konu yönüyle de koşuklara benzediğini ifade etmektedir. Türklerin İslâmiyeti kabul etmeden önce ozanların kopuz eşliğinde

²² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 566.

²³ Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 562.

²⁴ Dursun Ali Tökel, “Türk Cihan Hâkimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatının Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler”, *Millî Eğitim (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 166, Yıl 33, Ankara, Bahar 2005, s. 1–3.

²⁵ Hüseyin Elmalı, *a.g.m.*, s. 562.

aşkı, tabiat güzelliğini anlattıkları ya da kağanları övmek için söyledikleri bu koşukların muhteva yönüyle kasidelerden çok farklı olmadığını belirtmektedir.²⁶

“Başlangıçta, aşk duygularıyla çıplak tabiat güzellikleri karşısındaki duygulanmalardan doğan ve bu duyguları kabile topluluklarının sosyal hayatıyla birleştirip öyle terennüm eden, pastoral bir şiir çeşidi olduğu görülüyor.”²⁷ Arap edebiyatında bu formda kullanılmış olan kaside zamanla konu seçiminde çok daha geniş bir yelpazeye ulaşmıştır.

“Kaside, 9 beyitten 100 beyite kadar aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi aa ba ca da... şeklinde kafiyelenen bir nazım şeklidir. Kasideler, konuyu işleyiş bakımından dört bölüme ayrılır: **Nesîb** veya **Teşbîb** ile başlayan kaside **Medhiyye** ile sürer ve **Fahriyye**’den sonra **Du’â** kısmı ile sona erer.”²⁸

Araştırmacılar kasidenin beyit sayısında olduğu gibi bölümleri konusunda da anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İsrâfil Babacan “Türk Edebiyatında Kaside” başlıklı tezinde bu anlaşmazlığı şu şekilde belirtmektedir: “Cem Dilçin, kaside hakkında önceki yüzyıllar üzerine araştırma yapan araştırmacıların belirttiği gibi kasidenin altı bölümden (**Nesîb** veya **teşbib**, **girizgâh**, **medhiyye**, **fahriye**, **tegazzül** ve **dua**) oluştuğunu söylemiştir. Haluk İpekten **tegazzül** bölümü hariç diğer bölümleri kasidenin asıl bölümleri olarak sıralamıştır. **Tegazzülün** kasidenin asıl bölümlerinden sayılmaması Mehmet Çavuşoğlu’nun da belirttiği gibi **tegazzülün** eski belagatçilere göre bir dönem **nesîbin** yerini tutmamasından ileri gelmiştir. Buna göre eski belagatçiler **nesîbi** kasidenin başında söylenen gazeller olarak tanımlamışlardır. Yani **tegazzül** bölümü başta yer alıyorsa **nesîb** adını alıyordu.”²⁹

Haluk İpekten kasidenin dört bölüm halinde yazılmasının genel bir usul olduğunu söyleyerek bu bölümleri şu şekilde açıklamaktadır: “Şair kasidenin başında aşktan, aşkın verdiği acılardan, sevgilinin güzelliğinden ya da başka konulardan söz eder: bağ, bahar, kış, yaz, ramazan, bayram tasvirleri yapar. Konusu aşk ve sevgili

²⁶ İskender Pala, a.g.e., s. 564.

²⁷ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971, s. 186.

²⁸ Haluk İpekten, a.g.e., s. 28.

²⁹ İsrâfil Babacan, *Türk Edebiyatında Kaside (XIX. Yüzyıl)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 25–26.

olan bu başlangıç kısımlarına **Nesîb**, başka ve değişik konuları işleyen kaside başlangıçlarına **Teşbîb** adı verilir. Fakat genellikle bu adlar birbirine karıştırılmış ve konulara bakılmadan kasidelerin başlangıç kısımlarına Nesîb ya da Teşbîb denmiştir. Kasideler bu nesîb kısımlarının konularına göre adlandırılmıştır. Nesîbleri baharı anlatan kasidelere **Bahâriyye**, kışı anlatanlara **Şitâ'yye** ve böylece **Temmu'ziyye**, **Îdiyye**, **Sûriyye** denmiştir. Kasidelere bir de rediflerine göre ad verilmiştir: **Su kasîdesi**, **Sünbül kasîdesi**, **Sözüm kasîdesi**... Redifli olmayanlar da kafiyelerinin son harfleriyle anılırlar: **Râ'yye**, **Mîmiyye**, **Vâviyye kasîdesi** gibi. Şair nesîb kısmının sonunda bir beyitle ve uygun bir geçişle asıl konusuna girer. Bu geçiş beytine **Girizgâh** (aslı gürizgâh: kaçış yeri) denir.³⁰

“**Girizgâh**, genellikle tek beyit olur. Bu beyit ile şair medhiyyeye geçeceğini bildirir. Girizgâh, konuya uygun, nükteli ve başarıyla söylenmiş olmalıdır.”³¹
“Girizgâh beytinden sonra gelen bu ikinci kısma da **Maksad**, **Maksûd** veya **Medhiyye** adı verilir. Şair bu kısımda kasidesini sunacağı kişiyi, Memdûh'unu aşırı sözlerle över; kahramanlığını, cesaretini, iyiliğini, adaletini, zenginliğini ve cömertliğini anlatır. Sonra kendi şiirini, sanatını över, kadrinin bilinmediğinden yakınır. Bu da kasidenin **Fahriye** kısmıdır. Sonunda **Du'â** kısmına geçerek memdühunun ömrünün uzun, devletinin ve zenginliğinin sonsuz olması için Tanrı'ya yalvarır. Bu arada fakirliğinden, kimsesizliğinden de söz ederek kendisine yardım etmesini ister. Kasidenin sonlarındaki **Taçbeyt**'de mahlasını söyler ve kasidesini bitirir.”³²

Sayılan bölümlerin her kasidede olması gerekir diye bir şart yoktur. Bu sistem genellikle bölümlenedeki üst sınırı belirtir. Kimi kasideler vardır ki sadece iki bölümden ibarettir. Nedim'in:

Ales-sabâh ki bânû-yı mihr-i ferruh-fâl

Kenâr-ı târem-i mînâdan etti arz-ı cemâl

Bu beyitle başlayan ve İbrâhim Paşa'ya sunulan kasidesinde dua ve medhiyye kısmı yoktur. Kaside sadece nesîb ve girizgâhtan ibarettir.³³

³⁰ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 28.

³¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara, 1995, s. 314.

³² Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 28.

³³ Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s. 3-5.

Kasidenin biçimsel özellikleri belli kalıplara uygun olarak oluşturulur. “*Kaside, beyitlerle yazılan bir nazım biçimidir. Uyak düzeni, gazelin uyak düzeninin aynıdır. Yalnız ondan çok uzundur. Kasidenin ilk beytine matla’ denir. Şair kaside içinde herhangi bir yerde matla’ı yenileyebilir. Buna tecdid-i matla’ adı verilir. Kasidenin son beytinin adı makta’dır. Şairin mahlasının bulunduğu beyte tâc-beyt adı verilir ve kasidenin en güzel beytine de beyt’ül-kasîd ya da beyt-i kasîd denir.*”³⁴

Kasideler işledikleri konuları bakımından farklı isimlerle anılırlar: “*Tanrı'nın birliğini anlatan kasidelere Tevhîd, Tanrı'ya yalvarıp yakarmak, günahların bağışlanmasını dilemek için yazılanlara Münâcât, Hz. Peygamber ve dört halife için yazılanlara Na't denir. Padişah, sadrazam, vezir gibi devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılanlara Medhiyye, padişahın tahta oturmasını kutlamak için yazılanlara Cülûssiyye, birini kötülemek için yazılanlara ise Hicviyye denir. Şairler bazen övdükleri kişiyle ilgili bir olayın, yaptırdığı bir yapının tarihini de söylerler. Bunlar da Tarih Kasidesi adını alırlar.*”³⁵

“*Kasideler, genellikle bir büyüğe takdim edilmek için kaleme alınan manzumeler olduklarından dolayı, diğer manzumelere nazaran, dil bakımından daha ağır ve sanat yönünden yüklü manzumelerdir. Şair, kasidesini takdim edeceği şahsa ki bu şahıs genellikle kasidesinde övdüğü kişidir, şairlik gücünü göstermeye çalışır. Mısralarında sahip olduğu bütün bilgiler, sanatlı bir ifade içinde yer alır. Kalıplaşmış ifadelerin yanında orijinal ifadelere de sık sık rastlanır.*”³⁶

“*Kasideyi sunuş, övülen kişiye ya bir vasıta ile iletmek veya huzurunda bizzat şairi tarafından okunmak şekillerinde olurdu. İşte o esnada şiir bir tenkit sürecinden geçirdi. Gönderilen kasidelerin bazen geri çevrildiği, bazen de düzeltilerek huzura iletildiği olurdu. Bunları gözden geçirip, başka tür ayıpları olanları ayıklamak için şiirden ve sanattan anlayan biri görevlendirilirdi.*”³⁷

³⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara, 2004, s.122–123.

³⁵ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 29.

³⁶ Mustafa Nejat Sefercioğlu, “Kasidelere Bir Başka Bakış İhtiyacı”, *Yeni Defne*, C. 18, S. 220. (Temmuz 2000), İstanbul, s. 1.

³⁷ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 23.

Kasidenin değerlendirilmesinde ne gibi ölçülerin geçerli olduğunu, Yavuz Selim ile ilgili bir hikâyeden öğreniyoruz. “*Bu dahi devlet adamının Trabzon valiliğinden beri çevresinde bulunan şair Revânî, Mısır seferinde ‘berf (kar)’ redifli bir kaside sunuca padişah: ‘Her mevsimi sıcak olup karın ne idüğü bilinmeyen bir yerde ne münasebetle bunu yazdın?’ deyip şairi azarlayarak kasidesini geri çevirmişti.*

Hatta o devrin şairlerinden Sücûdî bu vesileyle şu beyti söyleyerek Revânî ile alay etmişti:

*Soğuk sözlerle doldurdun cihânı
Başuna karlar yağsun Revânî”³⁸*

1.3. Kasidenin Nesîb Bölümü

Kasidenin, 15–20 beyit arasında yazılan bu bölümü giriş bölümü olup eserin tamamı değerlendirildiğinde en ağır basan bölümüdür. Bu nazım şeklinde amaç bir büyüğü övmektir; ancak şair doğrudan övgüye başlamaz. Nesîb bölümünde genellikle bir betimleme yapar. Bu tasvirler, gerçekten uzak ve soyuttur.³⁹ Genellikle işledikleri konularla kasidelerin adlandırılmasına sebep olan ve güzel tasvirlerin yer aldığı nesîb veya teşbîb, sekiz on beyitlik kasidenin giriş kısmı olup bu manzumelerin gazele yakın bölümleridir.⁴⁰

“Klasik kaside, şairin çöl hayatını şiire yansıtıp onu şekillendirmesinin bir tezahürü olarak nesîb/ teşbîb, tasvir, medhiyye, fahriyye adlı bölümlere ayrılır. Kasidenin giriş kısmını oluşturan ve daha eski bir dönemde nazmedilmiş aşk neşîdelerinden doğmuş olması ihtimalinden söz edilen nesîb/ teşbîb bölümünde sevgiliye duyulan özlem dile getirilir. Bu sebeple sevgiliyle yaşanmış hâtıralara yer veren, çöl ve vahalardaki terk edilmiş konak yerleriyle oralarda dağınık vaziyette bulunan isli ocak taşları, küller, su kabı, testi kırığı, çadır ve kazık izleri gibi kalıntılar aşk ve özlemle yoğrulmuş duygu seli halinde getirilir. Şair bunları hatırlayarak ağlar ve ağlatır; tabiat tasvirleri arasında sevgiliden ve onun fizikî güzelliklerinden söz eder.

³⁸ Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.m.* s. 26.

³⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 124.

⁴⁰ Mustafa Nejat Sefercioğlu, *a.g.e.*, s. 1.

*Bu hazin giriş çetin doğa şartlarının, çeşitli sıkıntılarla dolu çöl hayatının şiire yansımalarıdır.*⁴¹

Klasik Arap şiirindeki nesib bölümünden farklı olarak Türk edebiyatında çöl hayatından bahsedilmemektedir. Çünkü şair, yaşadığı toplumdaki soyutlanamayacağı gibi onun da eserini bu çevreden bağımsızmış gibi yazması beklenemez. Bu nedenle Anadolu’da çöl hayatı yaşamamış şairin, nesib bölümünde vahadan ya da çölden bahsetmesi olağan değildir.

*“Nesib (teşbib) bir mevsim, bir olay, bir manzara, bir çiçek ve başka akla gelecek herhangi bir şeyin tasviri olabilir. Şair tasvir ettiği şeyle ilgili somut görüntü ve belirtileri bilgisinin ve kültürünün elverdiği ölçüler içinde yorumlar, kendi düşünce ve duygu âlemine göre anlamlandırır. Nesib bölümü şairin genel kültürünü sergilemesine en uygun ve kasidede de oldukça uzun bir bölüm idi.”*⁴²

1.4. Teknik Veriler

Divan edebiyatı, başlangıcı olarak kabul edilen 13. yüzyıldan son örneklerinin verildiği 19. yüzyıla kadar uzun bir süreçte varlığını sürdürmüş köklü bir edebiyattır. Şitâ’iyyelerin, işte bu köklü edebiyatın içerisinde yer aldığı daha önce belirtmiştik. Şitâ’iyye, kaside nazım şeklinin nesib bölümünde işlenen kış tasviri olduğu için öncelikle kaside üzerine yapılmış çalışmaları taramayı uygun gördük.

Gazi Üniversitesi’nde kaside nazım şekli üzerine yazılmış olan dört yüksek lisans tezi, şitâ’iyyeler konusunda ayrıntılı bilgi içermemekle birlikte kaside nazım şekline kapsamlı bir şekilde değinilmesi açısından dikkat çekicidir. Ayşe Gülay Keskin tarafından hazırlanan “*Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*” başlıklı tezde XIII. yüzyıldan başlanarak XV. yüzyılın sonuna kadar kaside nazım şekli konu alınmıştır. Tezde, gerek şekil gerekse içerik bakımından incelenen kasidelerin matla beyitleri, beyit sayıları, bölümleri, türleri ve örnek metinler tablo halinde yer alır. Ayşe Gülay Keskin’in çalışmasının devamı niteliğinde olan diğer üç tez de Bilal Çakıcı, Yaşar Aydemir ve İsrail Babacan tarafından hazırlanmıştır. Bilal Çakıcı, XVI. yüzyıl

⁴¹ Hüseyin Elmalı, *a.g.e.*, s. 562.

⁴² Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 21.

kasidelerini değerlendirdiği çalışmasında kaside nesıbleri ve burada işlenen konular üzerinde istatistikı verilere ulaşmıştır. Yaşar Aydemir de XVII. yüzyıl kasidelerini incelemiş ve kasidelerin muhtevasını örnek metinler üzerinde göstermiştir. “XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı Kaside Nazım Şekli” adlı tezi hazırlayan İsrafil Babacan da yine aynı Şekilde kasidenin 19. yüzyıldaki özelliklerini her bölümü ayrı ayrı inceleyerek değerlendirmiştir.

Ayşe Gülay Keskin, hazırladığı tezdten hareketle 13.-14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış kasidelerde nesıb bölümüne çokça rastlandığını belirtmektedir. Bu da kaside nazım Şekli içerisinde nesıb bölümüne verilen önemi göstermektedir. “Şairler duygu, düşünce ve hayallerini ifade ederken; Din, Cemiyet, Tabiat ve İnsan başlıkları altında toplayabileceğimiz çeşitli unsurlardan yaralanmışlardır. Nesıb bölümü kaside nazım Şekliyle yazılan türlere göre inceleyecek olursak: Mnct kasidelerinde nesıb bölümüne yer verilmemiştir. Nesıbi olan kaside nazım Şekliyle yazılan türlere tevhid, na’t ve medhiyye kasideleridir. Bunları nesıbleri açısından karşılaştırdığımızda Tevhid ve na’t kasidelerinin nesıblerinde dini konuların daha ağırlıklı olarak ele alınıp işlendiğini, ahiretin öneminin ve dünyanın faniliğinin vurgulandığını görürüz. Medhiyye kasidelerinin nesıblerinde ise durum tamamen farklıdır. Bu kasidelerin nesıb bölümlerinde dünyevi zevkler, bahar mevsimi ve bu mevsimde eğlenme, işret konuları işlenir. Dünyanın faniliğinden ise zamanın kısaldığını göstermek ve bahar mevsiminde eğlenmeye zaman ayırmak gerektiğini vurgulamak amacıyla söz edilir.”⁴³

Ayşe Gülay Keskin’in de belirttiği gibi 15. yüzyıla kadar yazılmış olan kasidelerde Şairler doğa tasvirlerinden bahsederken bahar mevsimine önem vermişler, kış mevsiminden pek bahsetmemişlerdir. 15. yüzyılın sonlarında doğmuş olan Mesıhı’nin (1470–1512):

T ki oldı krbn- ı Şayf ‘lemden nefır

Sımden şh-ı şit in döşendi hş serır

(Mesıhı; Ő.4/B.1)

beyitiyle başlayan şit’iyyesi bu dönem içinde gösterebileceğimiz bir kış Şiiri rneğidir.

⁴³ Ayşe Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII.-XIV.-XV. Asırlar)*, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1994, s. 15–20.

16. yüzyıla gelindiğinde, Bilal Çakıcı'nın tezinden yola çıkılarak bu dönem kasidelerinin nesîb bölümünde en çok işlenen konunun yine bahar olduğu görülmektedir. Yine de daha önceki yüzyıllara göre kış mevsiminin, artık bu dönem şairlerince işlenmeye başlandığı ifade edilmelidir. “Kış mevsimi de nesîblerde çokça rastlanan unsurlardandır. Kış ile ilgili olarak bu bölümde; ‘*şitâ, şâh-ı şitâ, asker-i berf, asker-i dey, berd, nîze-i yah, berf, yetim-i şitâ, düzd-i şitâ, bürûdet, soğuk, fasl-ı şitâ, bârân, bâd-ı vezân, kış kıyâmet*’ gibi kavramların kullanıldığını görmekteyiz. Mevsim değişimleri de gece-gündüz geçişlerinde olduğu gibi bir savaş tablosuyla verilmektedir. Kış gelmiş, neşe ve eğlence meclislerini soğuk vuruşlarıyla darmadağın etmiştir. Kış, sert ve dediğim dedik bir padişah gibi yumuşak ve güzel huylu bahar sultanını sorgusuz sualsiz yerinden yurdundan etmiştir.

Kışın gelmesiyle birlikte bütün yeryüzü ayna gibi temiz bir hal almaktadır:

Ayîne gibi oldu musaffâ kamu zemîn

Dünyâ yüzinde komadı aslâ gubâr berf”⁴⁴

Yaşar Aydemir’in 17. yüzyıl kasidelerini işlediği tezinde, nesîb bölümüyle ilgili istatistikler dikkat çekicidir: “Toplam 760 kasideden 444’ünde nesîb olduğunu görmüştük. Bu da genel içinde % 58,15’tir. Nesîblerde en çok işlenen konu, 77 örnekle ‘bahar’ dır. 12 kaside ile şitâ’iyye sekizinci sırada yer alır. Şitâ’iyyeler, daha ziyade kar yağışının, karın etrafı bembeyaz örtmesinin kış mevsiminde yapılan av merasimlerinin dile getirildiği bir bölümdür.”⁴⁵

İsrafil Babacan ise 19. yüzyıl kasidelerini incelediği tezinde, kasidelerin nesîb bölümünde diğer yüzyılların oranına göre bir düşme olduğunu belirtmektedir: “İncelediğimiz 824 kasidenin 316 tanesinde nesîb bölümü vardır. Bu sayının toplam kasidelere oranı % 38,34’tür. Yani kasidelere yaklaşık % 62’sinde nesîb bölümü yoktur.”⁴⁶ Divan edebiyatının son dönemi olarak ele aldığımız bu dönemde yine nesîb

⁴⁴ Bilal Çakıcı, *Eski Türk Edebiyatı’nda Kaside Nazım Şekli*, XVI. yy, Yayımlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996, s.11–18.

⁴⁵ Yaşar Aydemir, *17.yy.Türk Edebiyatında Kaside*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 30–35.

⁴⁶ İsrail Babacan, *19.yy. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s.38–40.

bölümlerinde en çok işlenen konu bahar, baharın getirdiği güzellikler ve bahar çiçekleridir. Şitâ'iyenin ise yalnızca beş nesîbte kullanılmış olması bu dönemde de bahar mevsiminin tema olarak çok kullanıldığını, diğer mevsimlerin özellikle yaz ve sonbaharın pek seçilmediğini göstermektedir.

Yukarıda bahsi geçen tezlerden de hareketle şu sonuca varmaktayız: Kasidenin nesîb bölümünde bir mevsim anlatılacaksa şairin seçimi genellikle bahardan yana olmuştur. Mevsim tercihinde ikinci sırayı ise kış almıştır.

II. BÖLÜM

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞİTÂ'İYYE

2.1. Türk Edebiyatında Şitâ'yye Dışında Yer Alan Kış Şiirleri

Türk edebiyatının, konu ve tema seçiminde verimli bir alan olduğu bilinmektedir. Tercih edilen konu kış dahi olsa edebiyatçı, eserini zevk veren ve dikkati cezbeden bir hale dönüştürebilmiştir. Nihat Sami Banarlı'nın *Edebiyat Sohbetleri* adlı eserinde 'Kar Şiirleri' başlıklı yazısı bu konuyla ilgili şu bilgileri sunmaktadır:

“Eski çağlar Türk hayatında kış, hakkında şiir söylenmeyecek kadar zorlu bir mevsim olmalıdır ki, Eski Türk edebiyatında ‘mevsim şiirleri’ ekseriya bahar terennümleridir. Kış ve kar, şiirimize, daha çok, dünyamıza terk ederken girebilmiştir. Kutadgu Bilig de bahar tasviri: ‘Kâfur gibi beyaz karlar eridi. Siyah çiçek mis kokulu çiçeklerle doldu. Dünya, güzelliğini meydana koyup süsleniyor. Kurumuş ağaçlar yeşil yapraklarla donandı; mor, al, sarı, mavi çiçeklerle bezendi.’ gibi sözlerle anlatılır. Bunlar kışa mersiye değil; fakat bahara medhiyedir.”⁴⁷

Kış, konu olarak Türk edebiyatının sözlü döneminden beri kullanılan bir mevsimdir. Öyleki Orta Asya'da zorlu hava şartlarıyla mücadele içinde olan Türkler için kış, önlem alınması gereken çetin bir dönemdir. Bu hazırlıklar için kış öncesinde bir toy meclisi toplanırdı. Bu mecliste hakanın emri ile onun gözetiminde kışın zorlu şartlarından korunmak için tüm boylar bir araya gelirdi. Bu toplantıya katılmamak isyan sebebi sayılır ve katılmayan boy reisleri idam ile cezalandırıldı.⁴⁸ Böylesine önemsenen kıştan, sanatçıların etkilenmemesi mümkün değildir. Divan edebiyatında, kış betimlemelerinden oluşan şitâ'yyelerin dışında, bu mevsimin Türk edebiyatında nasıl işlendiğine aşağıda kısaca değinilmiştir.

2.1.1. İslâm Öncesi Türk Edebiyatında Kış Şiirleri

“Manevi değerler içinde, milletlerin en değerli zenginliklerini içine alan faaliyet alanlarından birini edebiyat teşkil eder. Edebiyatın sihirli havası içinde dile getirilip zamanla unutulmuş veya kaybolmuş sanat eserleri hakkında bilgi sahibi olup gücünü günümüze taşıyabilmek için metinlere ihtiyaç duyulur. Tabiat tasvirlerinin en güzel şekilleriyle resmedildiği eski şiirimize ait metinler, ne yazık ki tüm varlığı ile bu

⁴⁷ Nihat Sami Banarlı, *a.g.e.*, s. 147- 148.

⁴⁸ Nevzat Kösoğlu, *Eski Türkler'de, İslâm'da ve Osmanlı'da Devlet*, Ötüken, İstanbul, 1997, s. 39.

zamana nakledilememiştir. Yetersiz malzeme içerisinde bile tabiat olay ve nesnelere ince ve mahirce işlendiğine şahit olunur. Burkan muhitinde yazılan İslâmiyet'ten önceki dinî Türk şiirlerinde; ruhu yüceltmenin metotları anlatılırken tabiat vazgeçilmez motif olmuştur.”⁴⁹

Kış mevsiminden, yalnızca Eski Türk edebiyatı kaside nazım şeklinde değil; farklı nazım şekillerinde de bahsedilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Ahmet Atilla Şentürk, “XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler” kitabında İslâmiyet öncesinde ve İslâmiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatında, edebî eserlerimize yansımış kış mevsimine ait güzel hayal ve tasvirlerin bulunduğu görüşündedir. *Manas Destanı*, *Divan-ı Lügati't Türk*, *Kutadgu Bilig* gibi Türk edebiyatının mühim yapıtlarında kış tasvirlerinin örnekleri görülmektedir:

“*Dîvanu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi Karahanlılar devri Türkçe metinlerinde kış mevsimi ve manzaralarıyla ilgili pek çok unsurun buluşuna nazaran kış mevsiminin İslâm öncesi Türk edebiyatında çokça işlendiğini söylemek mümkündür. Gerek Satuk Bugra Han Tezkire'sinde Satuk Bugra Han'ın doğumu üzerine kışın bahçelerin sevinçten çiçek açmaları motifinden, gerekse 'Münâzara-i Bahâr u Şitâ' konusunu işleyen bütün eserlerden anlaşılacağı üzere kış mevsimini edebiyatta baharın zıddı olarak kullanılmıştır. Edebî eserlerde nasıl baharda insanlar neşeleniyor, yeşilliklere çıkıyor, yeni aşklar oluşuyor vb. ise, kışın da bütün bu gelişmeler tam aksi istikamette gösterilmiştir.*”⁵⁰

“*Kaşgarlı Mahmud'un eserinde tabiat tasvirini ve yaz-kış münazarasını konu edinen otuz altı şiir parçası mevcuttur. Görünüşe göre uzun kış aylarından bahara çıkmak Türkleri en çok sevindiren hadisedir. Zira tabiat tasvirleri içinde en çok bahar konusu işlenmiştir. Nitekim kışın saçtığı dehşet, bir şiir parçasında dile getirilmektedir: 'Soğuk gelip kapladı, kutlu yazı çekemedi; Kar yağarak dünyayı kapattı, vücut üşüyerek titriyor.'* Yaz-kış münazarasına gelince Türkler'in savaşçı zihniyetleri bu defa burada da kendisini göstermektedir. Asıl dikkati çeken nokta, yaz ile kışın birbirleriyle yaptıkları üstünlük yarışlarıdır. Yaz, kışı şöyle itham eder: *Kışın her taraf balçık ve*

⁴⁹ Lâmi'î Çelebi, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 255–256.

çamur olur, yoksullar başlarını yakalarının içine çekerek büzülürler, (üşümekten) parmakları kavuşmaz; azıcık ateşle ovunur dururlar."⁵¹ Yaz ile kış arasındaki tartışma devam etmektedir. Aşağıdaki alıntıda da bu iki mevsim arasında var olan kıyasıya mücadele özetlenmektedir:

*"Divanü Lügati't-Türk'teki bahar tasvirleri dikkatle okunursa, baharla kış arasındaki savaşın sadece divan şairlerine has bir imaj olmadığı, çok daha eskilere uzandığı görülür. Adını bilmediğimiz bir şair, Kaşgarlı Mahmud tarafından 'Divan'a serpiştirilmiş bir şiirinde yazla kışı karşı karşıya getirerek bu iki mevsimi adamakıllı vuruşturmuştur. Vuruşmadan önce, iki mevsim kendilerini methederler. Kış, insanların, atların ve bütün hayvanların kendisi sayesinde güçlendiğini ve hastalıkların azaldığını söyledikten sonra şöyle devam eder: "Yılan ve çıyanlar, karasıyla, sivrisiyle sinekler ve bütün haşarat, bin türlü iğneli börtü böcek hep senin zamanında ortaya çıkar ve kuyruklarını dikerek oraya buraya koşuşurlar." Yaz bu sözlerin altında kalır mı hiç? Kışın her yerin çamur içinde kaldığını, fakir fukaranın soğuktan büzüldüğünü, parmakların üşümekten birbirine kavuşamaz hale geldiğini söyler ve iki mevsim karşılıklı olarak hüner yaylarını kurar, saf bağlayıp savaşırlar. Sonuçta bahar büyük bir zafer kazanır. Bulutlar yağmurlarını döker, dağların karı eriyip seller halinde uğuldayarak akar."*⁵²

Divânü Lügâti't-Türk'te yazla kış mevsiminin karşılaşması bir tartışmaya hatta savaşa benzetilmektedir. Kış ile yaz erlerini dizip savaşa hazırlanırlar. Bu karşılaşma kişileştirme sanatı ile anlatılmaktadır:

*"Yay kış bile karıştı
Erdem yâ'sın kuruştı
Çerig tutup küreşti
Oktagalı örtüşür*

Yaz ile Kış karşılaştı. Erdem yayını karşılıklı kurdular. Çerilerini sıraya dizerek güreştiler, birbirlerine ok atar oldular." (Divânü Lügâti't-Türk, c. II, s. 97)

⁵¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 388-389.

⁵² Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötüken, İstanbul, 1996, s. 19- 20.

Yaz'ın övünmeleri devam eder: 'Yunt kuşu senden kaçar. Birçok kuşlarla kırlangıç bende dinlenir. Bülbül öter, sesiyle herkes coşar. Yazın erkek ve dişi çiftleşir.' (Divânü Lügâti't-Türk, c. III, s. 178)

*Senden kaçar sundılaç
Mende tınar kargılaç
Tatlığ öter, sanduvaç
Erkek dişi uçruşur*

Yaz'ın kendini bu denli methetmesine karşılık Kış'ın cevabı gelir: 'Gürleyerek bulutlar çıktı, gürültü ile seller aktı -bahar selleri- ulus buna şaşakaldı, kükrer gibi bağırişiyorlar.' (Divânü Lügâti't-Türk, c. III, s. 398)

*Ördi bulut ingraşu
Aktı akın müngreşü
Kaldı budun tanglaşu
Kükrer takı mangraşur*

'Kış Yaz'a döner, şöyle der: Erler ve at benimle savaşçı olur. Hastalar seyrekleşir. Vücut ve ten sertleşir.' (Divânü Lügâti't-Türk, c. III, s. 278)

*Kış yayganı söyleyür
Er at mening yavıyur
İkler yeme savrıyur
Et yin takı bekrışür"⁵³*

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatına ait sagu, koşuk ve destan örneklerine rastladığımız Divânü Lügâti't-Türk'te, doğanın insan yaşamı üzerindeki yoğun etkisini eserlerden hareketle söylemek mümkündür. Tabiatla iç içe yaşayan insanoğlu için mevsimlere göre önlem almak gerekmektedir. Doğa, aşk, yiğitlik temalarını işleyen koşuk nazım şeklinde şairlerin kış mevsimini de işlediği görülmektedir.

⁵³ Lâmi'î Çelebi, a.g.e., s. 62- 63.

Yusuf Has Hacib'in '*Bahar yeli eziyetli kışı sürüp götürdü.*' mısrasından da anlaşılacağı üzere, baharla kışı savaş halinde düşünmek 'geleneksel' bir tasavvurdur. Divan şairleri bu savaşı tasvir ederken, artık çiçeklerden genel olarak değil, bir nakkaş gibi en ince ayrıntılarına inererek ve isimlerini vererek söz ederler. Bahar sultanının kışı darmadağın eden ordusu, ağaçlardan ve çiçeklerden kuruludur. Diyebiliriz ki, savaşla çiçeği bu anlamda herhalde ilk defa Osmanlı şairleri bir araya getirmişlerdir ve yukarıda sözünü ettiğimiz sentezi en iyi ifade eden bu savaştır.

2.1.2. İslâmiyet Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatında Kış Şiirleri

İslâmiyet etkisindeki Türk edebiyatı içerisinde; gerek Halk edebiyatında gerekse Divan edebiyatında kış, bahardan sonra en çok işlenen mevsim olmuştur.

“Dede Korkut hikâyelerinde ‘Karşı yatan karlı, kara dağlar’ aliterasyonu ile söyleyen manzara; ancak yücelerinde kar bulunan bahar ve yaz dağlarının manzarasıdır.

‘Karanlık akşam olanda kaygılı çoban’sözleriyle de çobanların kar, yağmur ve karanlık dinlemeyen hayatı anlatılır. Tâ ‘Totem’ inanışından beri mukaddes bilinen ‘kurt’lara ise: ‘Karanlık akşam olanda güneş doğan/ karla yağmur yağanda er gibi duran!’ sözleriyle hitâp edilir. Yağmurda, karda, soğuk demeyip dimdik duran hatta kudreti artan Bozkurt’ta Türk, esasen böyle bir erkeklik bulmasaydı, ona milletin ecdadı gözüyle bakıp hayran kalır mıydı?

Yunus Emre, uzak diyarlara aşk ve iman götüren gezici derviş, hayatının karşısına dikilen ‘karlı dağlar’a ince sitekler söyler. Aynı dağlar, Tanrı’ya giden yolda âşıkların önüne çıkan engellerdir ki, şaire Anadolu’nun, bilhassa kış Anadolu’sunun coğrafi kaderini söyletir:

*Haramî gibi yoluma
Aykırı inen karlı dağ,
Ben yârimden ayrı düşdüm
Sen yolumu bağlar mısın?*

*Karlı dağların başında
Salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın? ”⁵⁴*

Halk şiirinde tabiatla ilgili tasvirler; sade, samimi ve hayranlık doludur. Koşmalar, semaîler, mâniler, manzum bilmeceler; ister yaz, ister kış olsun bu hâlis duyguların terennüm yeridir:

*Çukurova bayramlığın giyerken
Çıplaklığın üzerinden soyarken
Şubat ayı kış yelini boğarken
Cennet dense sana yakışır dağlar*

Karacaoğlan

Emrah da kışı baharın müjdecisi olan sevimli tekrarın bir parçası olarak görür:

*Yüce yüce karlı dağlar
Hub eser yellerin senin
Gider yazın, gelir kışın
Kar koçar bellerin senin*

Emrah⁵⁵

Kar, acımasızca yolları tutmuş, şairin sevdiğine ulaşmasını engellemektedir. Beklenen, bir an önce yağmurun yağması yani baharın gelmesi, karın yeryüzündeki otoritesinin sona ermesidir.

Mesnevilerdeki hayal ve tasvir gücünü besleyen Türk edebiyatının bu önemli yapıtlarında ve sonrasında tabiatın önemsenererek işlenmesi dikkat çekicidir. İnsanı, varlığını sürdürdüğü doğadan ve tabiatıtan ayrı algılamanın mümkün olmadığı bilinmektedir.

⁵⁴ Nihad Sâmi Banarlı, *a.g.e.*, s. 147- 148.

⁵⁵ Lâmi'î Çelebi, *a.g.e.*, s. 69- 70.

“Özellikle aşk mesnevîlerinde âşıkların birbirlerini ilk görüp sevmeleri, birlikte eğlenip işret etmeleri nasıl bahar tablosu içerisinde ele alınıyorsa; çoğu zaman kıskançlık yüzünden sevgililerden birinin diğerinden soğuması ve ona gücenmesi, nefret, soğukluk vb. de kış tasviri içerisinde değerlendirilmiştir. Mesela Hüsrev ü Şîrîn’de Hüsrev ile Şîrin arasında bir kıskançlık yüzünden çıkan soğukluk ve dargınlık, ardından Hüsrev’in yalvarıp özür dilemek üzere Şîrîn’in kasrına gidişi sahnesi Nizâmî’de her tarafın karlarla kaplandığı, suların buz tuttuğu soğuk bir kış dekoru içerisinde işlenmiştir. Herhalde bu büyük şairin mesnevîlerinde görülen bu gibi incelikler tam olarak idrak edilmediğinden olacak, mesela Şeyhî bu mesnevîyi tercüme ederken aynı sahneyi bu kış dekoru çizmeden okuyucuya aktarıvermiş ve espriyi elden kaçırmıştır. Veya aynı şairin İskender-nâme’sinde İskender’in ölümü sahnesini tabiatın adeta can verdiği son derece hüznü bir sonbahar dekoru içerisinde işleyişini Ahmedî gereği gibi değerlendirememiş ve o devir edebiyatımızda henüz bilinçli olarak işlenmemiş olan sonbahar ve kış tasvirlerinde bahar tasvirinde göstermiş olduğu başarıyı gösterememiştir.”⁵⁶

İçimde kor donar buzlar tutuşur

Yağan ateş midir kar mıdır bilmem

Hicrânî

İskender Pala, “Şairlerin Dilinden” adlı eserinde İstanbul’da kış mevsimini şöyle anlatıyor: “Sümbülzade Vehbî (ö. 1809), ‘Eyleme vaktini zâyî, deme kış yaz; oku yaz’ mısrasını söylediği fasıllarda, İstanbul’da kış mevsimi bu zamanların kışlarından farklı yaşanıyordu elbette. Her şeyden evvel onlar hava gazını, kaloriferi, petrolü tanımıyorlar ve hatta sobayı lüks kabul ediyorlardı. Bir ocak, bir mangal ve bahçelere tepeleme yığılmış meşeler, çamlar, sedirler, kavaklar... Tabîî kozalaklar ve çıralar... Önce ocak yakılıp kor elde edilecek, sonra korlar şöyle yolu yordamıyla mangala yerleştirilecek ve o devasa konakların yüksek tavanlı kallavi odalarının ısınması beklenecek. Doğrusu böyle bir çalışma odasında, bir şair ancak bahara özlem şiirleri yazabilir. İşte divan şairleri de öyle yapmışlar ve kış-yaz demeden baharı yazmışlar. Bahar gelince de kendilerini tabiatın o coşkulu ahengine kaptırıp yine bahar demişler; söze baharla başlayıp baharla bitirmişler. Öyle ki yağmuru bile baharın bir hususiyeti

⁵⁶ Ahmet Atilla Şentürk, a.g.e., s. 255–256.

olarak görür olmuşlar. Nitekim divan şiirinde söz konusu edilen yağmur (baran), tam manasıyla bir nisan yağmurudur. Şöyle şakır şakır yağın yağmurlar; tane tane düşen karlar nedense bu şiirde fazla bir yer edinmemiştir. Tabir-i diğerle, şairler karın yağışını, baharın ılık yellerine nispetle daha az şairane bulup, adını daha az anmışlar. Klasik şiir terbiyesi, şairi kışla değil baharla ilgilenmeye zorlamış ve divan şiiri baştan sona bir bahar şiir olmuş, baharlar ülkesinde yaşanmıştır. Divanlar mevsim mevsim taransa, kışın izine, karda tavşan izi gibi seyrek rastlanırken, her mısırda baharın özelliklerini bulmak mümkündür. Hâlbuki o devirde kış, kışlığını tam manasıyla yapar. Buna rağmen şair, kıştan bahsederken bile baharın gelişine duyduğu sevinci anlatır. İşte, Hoca Saadettin'in (ö. 1599) bir beyti:

Çü gitti bedre ü berf ü şiddet-i dey
Gelip fasl-ı bahâr erişdi der-pey

'Soğukların, kar ve kışın şiddeti (çok şükür) geçip gitti de hemen ardında bahar mevsimi gelip yetişti.'

Şair adeta bahar imdadımıza yetişti, diyor. Bu tutum, günümüzün teknoloji imkânlarıyla bile, gelişi pek çoğumuzu ürküten, yaşanması zor kışların o çağlardan daha da zor geçiyor olduğunu gösterir. Belki şairler bu sebeple kışı mısralardan kovuyorlar ve gizli bir intikam hazzıyla zemheride bile gül mevsimini terennüm ediyorlardı. Mamefih onların bu tutumu gerçeği tadil ve tağyir edemiyor, hep aynı zorluklarla titreyen insanların dünyasında içler ısıtan şiirler, yine bahara vabeste kalıyordu."⁵⁷

İskender Pala 'Klasik Şiirimizde Kış' başlıklı yazısında kışı konu edinen şairlerin ilhamını şöyle anlatmış: "...Divan şiirinde kıştan bahseden istisnai şiirlerin varlığını inkâr edemeyiz. Daha da önemlisi, her ne kadar menfi bakış tavrı geliştirirse geliştirsin, şair kışı bile ihtişamla anlatır ve bizi yaz ortasında hayranlıklara götürür. O, oldum olası yaptığı işe saygı duyan ve dolayısıyla en iyisini yapmaya gayret eden bir sanatkâr kişiliğe sahiptir. İşte, XVI. asırda yaşamış yeniçeri şairi Üsküdarlı Aşkî (ö. 1576) tarafından kaleme alınmış bir gazel:

⁵⁷ İskender Pala, a.g.e., s. 233–235.

*Kâr eder mi acaba kürk ile fistâna soğuk
Geçer ilmez hele suzen gibi katâna soğuk*

‘Soğuk, acaba kürklü fistana hiç kâr eder mi? Hele kaftan olursa, soğuk bir iğne gibi geçer de insana ilişemez.’

*Kanı ol dem ki bürüdetle bakardık nâra
Şimdi sındırdı bizi âteş-i suzânâ soğuk*

‘Hani o ateşe soğuk baktığımız zamanlar! Soğuk şimdi bizi yakıcı ateşe de ısındırdı.’

*Gerçi yabanda eser savurur ammâ likin
Gelebilmez mey-i hamrâyile meydâna soğuk*

‘Gerçi yabanda eser savurur; ama şöyle eline (ateş renginde ve ateş yakıcılığındaki) kırmızı şarabı alıp meydana gelemes.’

*Bülbülü sürdü vü tağıtdı gülün hirmenini
Âkabet netdi görün sahn-ı gülistâna soğuk*

‘Bülbülü sürdü, gül harmanını dağıttı. Soğuk, sonunda gül bahçesine neler etti bir görün!’

*Düşmen etdiği bürâdet yeter ey bâd-ı şitâ
Şimdi ol yâri komaz kim çıka seyrâna soğuk*

‘Ey kış rüzgârı! Bize düşmanın ettiği soğukluk yeter (bir de sen esme; zaten) soğuk da şimdilerde o sevgiliyi seyrana çıkmaya bırakmıyor.’

*Nâgehân ger bula sahrâda kuzu kürki ile
Gürg-i hun-hâre gibi kasteder insâna soğuk*

‘Soğuk, alimallah dağda-bayırda insanı apansız kuzu kürkü ile yakalayacak olsa, kan yiyen kurtlar gibi cana kasteder.’

*Elimiz ermez ise bir eyü kürke Aşki
Kaçıra gibi bizi çâk Arabistân’a soğuk*

‘Ey Aşki! Elimiz şöyle iyi bir kürke ermezse; bu soğuklar bizi Arabistan’a kaçıracağı benziyor.’

“Şair bu mısralarında kürk ve kaftan gibi bir kışlık olmayınca soğuklara dayanmanın güç olduğunu; ‘Ateş, kış gününün lâle-zârıdır.’ dercesine ateşe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş. Üstüne üstlük içini ısıtacak bir kadehten de mahrum olduğunu; gül bahçesine olan özlemini; o bahçeye seyrana çıkan sevgilinin hasretini anlatıp soğuğun insana nasıl kastettiğini ve bu gidişle sıcak memleketlere göçmeye niyetlendiğini anlatmış.”⁵⁸

“Bursalı Lamiî Çelebi’nin baharla kışın savaşı hakkında müstakil bir eseri vardır: ‘Münazara-i Sultân-ı Bahar bâ Şehriyâr-ı Şitâ’, yani Bahar Sultanıyla Kış Şehriyarının Savaşı. Bu eserin konusu özetle şöyledir: ‘Bir gün kış hükümdarı dağları ve vadileri apansız basıp yağmalar, zafer bayrağını Bursa’da Uludağ’ın tepesine dikerek zulme başlar. Gafil avlanan bahar sultanı, bu sefer zevk ve sefaya fazla daldığını düşünerek geçici bir süre için deniz kenarlarına çekilir. Gizlice hazırlandıktan sonra bahar rüzgârını kış şehriyarının zulmünden bıkmış olan tabiat halkına gönderir ve onları isyana davet eder. Tabiat halkı kılıktan ve fukaralıktan perişan bir haldedir. Bahar rüzgârına,

Peşîmânız şehâ bu pîşelerden

Perîşânız yavuz endîşelerden

diye yanıp yakılırlar. Durumu öğrenen bahar sultanı, kış hükümdarına bir mektup gönderip bir an önce başını alıp gitmesini ister. Bahar sultanının mektubunda söyledikleri, Divanü Lügati’t-Türk’te yazın savaştan önce kış mevsimine söylediklerine benzemektedir:

‘Ben ki bahar sultanıyım; gece gündüz adalet, ihsan ve imarla meşgulüm. Yerleri mamur ederim, her yanı şenlendiririm. Suyun ve toprağın verdikleri benim eserlerimdir. Az zamanda çok iş başaran benim! Gördüğün bütün bu güzellikler ve sanatlar benim sanatkâr ellerimin ürünleridir. Şaşılacak madenler çıkarırım. Bedehşan taşına renk ve güzellik veren benim. Arının salgısına o şifayı ve halâveti ben veririm. Bir dalda dikenle meyvayı, can veren suyum ve havamla yetiştiririm. Dağları ve vadileri, dünyanın her tarafı temiz örtülerim ve şerefli elbiselerim süslemektedir. Benim

⁵⁸ İskender Pala, a.g.e. , s. 236- 238.

terbiyemle sümbülün kokusu o kadar güzeldir. Ve benim tasfiyemle gülün yüzü ay gibidir. Kısaca, eserlerime sayı ve son yoktur. Eserlerimi ve hükümlerimi yaptırmak ve parlak zaferlerimin bayrağını yeşil kümbetin üzerine dikmek için zaferlere kanat açan askerimle üzerine yürüdüm ve savaş âletlerimle sahraları bürüdüm. Eğer mert isen hazır ol vaktine! Yaptığın fitne ve fesadı, zulüm ve inadı Allah'ın yardımıyla bir anda yok edeceğim! Bundan sonra bir saat duracak değilim! İradesi güçlü seyyah, sabır demirini tahammül denizinden çekip ikdam gemisine almıştır! Ve gidiş yelkenini himmet kanadı gibi açıp gayret gemisini hedefe salmıştır. Allah'ın yardımı benimledir. İleri karakollarım, çıkardığım uc ve öncülerim güçlü uğurludur. Kılıcım ve hançerim şark güneşi gibi yakıcıdır. Vuruşumun sarsıntısının sesinden denizin dibindeki canavarın yıldızı sönmüştür. Her yerde azmimin ve irademden haşmetinden çöldeki kaplanın pençesi kanla yunmuştur. Senin için en iyisi, gururu ve kibri kafandan çıkarmaktır. Faydalı öğüdü can kulağıyla dinle ve ülkemi baştanbaşa bana teslim et! Tanrı, emanetleri ehline veriniz buyurur. Bunun için bir an önce iklim iklim başını al, git!'

Bunları duyunca öfkesinden küplere binen kış şehriyari, mektubu yüz parça edip ateşe atar ve hışımla atına atlayarak 'Yediden yetmişe herkes askerdir! Tiz toplansınlar!' diye haykırır.

Ne var ki yaptığı zulümler herkesin canına yetmiştir. Hiç kimse bu emri dinlemez, kaçıp birer köşeye gizlenirler. Orada casusu olarak görev yapan tanyeli, vakit geçirmeden olup bitenleri bahar sultanına iletir. Sultan, 'Biçare ne bilsin ki, o yüz parça ettiği benim mektubum değil, kendi ömrünün yazısıdır.' der. 'Devleti sona ermiş, mahvı yaklaşmıştır. Bana ve emrime uymayanlar hüsrana düşeceklerdir!'

Bahar sultanının kış şehriyariyle savaşmaya niyetli olduğu duyulur duyulmaz herkes saklandığı köşeden çıkarak onun bayrağı altında toplanır. Meydan ağzına kadar çiçeklerden ve çeşitli bitkilerden askerlerle dolmuştur. Bahar sultanının çadırı yeşil bir tepe üzerine kurulur. Her taraf öyle süslenir ki, Çin nakkaşları bile böyle bir güzellik yaratamazlar. Zafer bayrakları her yerde kol kanat açar. Kuşlar sevinçle civıldaşarak bahar sultanının sefere çıkacağını cihan cihan yayarlar. Bahar sultanı yeraltındaki gizli hazinelerini çıkararak tabiat halkına cömertçe dağıtır. Kara yer âdeti akçelerle örtülür. Müflis bağlar, bahçeler, çayırlar, çimenler eteklerini doldurur, yoksulluğa

tövbe ederler. Yakutlar, zümrütler ayaklar altına saçılır. Bahar sultanı, sonunda sefere çıkmak için uğurlu bir vaktin belirlenmesini emreder. Bilgeler hemen parlak bir gün ve gönül okşayıcı bir saat tespit ederek sultana bildirirler ve sultan askerine hareket emrini verir ve zorlu bir savaş başlar. Bahar sultanı görkemli bir zafer kazanarak kış şehriyarını ülkesinden sürüp çıkarır.”⁵⁹

Eski şiirimizde baharla kışın savaşı çok işlenmiş, bu çerçevede çeşitli söz oyunları yapılmıştır. Şair bahar mevsiminin tarafını tutmaktadır. Ülke bu nedenle olsa gerek her zaman baharındır. Kış, bir süre, bahar sultanının zevk ve safaya fazla dalmasından faydalanarak ülkeyi işgal ederse de sonunda kaçınılmaz olarak yenilgiye uğrayacaktır. Çünkü kışın ardından gelen bahar tüm güzelliğiyle yeryüzünü himaye etmeye hazırdır. Nedim, bir kasidesinde zalim kışın gül bahçesine ettiklerinin binde biri anlatılsa defterin dolacağını söyler. Şeyh Galib ise kışı, gece zencisinin sırtmasına benzetir. Soğukla kar birleşince gece zencisi sırtmış, bembeyaz dişleri görünmüştür:

Semâyile berf olunca munsab

Dendânı sırttdı zengi-i şeb

Bahar sultanı er geç ordusunun başına geçecek ve çemende zevk u safa yeniden başlayacaktır. Kışın zülmünü anlatan şairler, umudun canlı tutulması gerektiğini bahar sultanının kış ordusunu yeryüzüden süreceğini belirtirler.⁶⁰

Havanın soğuğu, şairlere baharın hayaliyle şiir yazdırsa da kışın kıymetini bilen hatta onun güzel taraflarını gören şairlerimiz de yok değildir. Öncelikle kişi zoru bilmeden kolayın ne olduğunu, kederi tatmadan güzel anların kıymetini bilemez. Bu nedenle kış aslında insanoğluna büyük bir ders verir; ardından gelen baharın hoşluğunu göstermek istercesine, önce üşütür. Ayrıca toprağı ve doğayı beyaz örtünün ardında uyutan ve böylece dinlendiren sert mizaçlı bir o kadar da faydacı bir hükümdar edasındadır. Bunun bilincinde olan birçok divan şairi sadece şitâ’iyyelerde değil başka nazım şekillerinde de kışı yâd etmiştir. Örneğin şiirlerinde neşe, zevk ve coşkuyu

⁵⁹ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 28–32.

⁶⁰ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 28–32.

işleyen; kederi eserlerinden uzak tutan hayatı her zaman güzel taraflarıyla algılayan ünlü şairimiz Nedim, kış mevsimini de hoşluklarla ifade etmiştir.

“Nedim, şarkılarıyla hem Lâle Devri’ne, hem musikimize, hem de Türk edebiyatına damgasını vuran, bir şairdir. Şarkılarında İstanbul’un öyle müstesna bir mazisi vardır ki, pek az arşiv vesikası bu kadar değerli bilgiler ihtiva edebilir. Bakınız bir şarkısında, İstanbul’un kışından nasıl bahsetmektedir:

*Yetmez mi sana bister ü bâlin kucağım,
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım.
Âteşlik eder sana bu sinemdeki dâğım,
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım.*

“Kuzucağım! Yastık ve yorgan olarak sana kucağım yetmez mi? Havalar soğudu; sakın koyundan çıkma. Bağrımdaki dağlama yaraları sana (ısınacak) ateş olsun. Havalar soğudu, kuzucağım, sakın koyundan çıkma.”

*Sen böyle soğuk yerde niçtin yatar uyursun,
Billâhi döğer dur hele dâyen seni görsün,
Dahi küçüceksin yalnız yatma üşürsün,
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım.*

“Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun, Dur hele, dadın seni görürse billâhi döver. Henüz küçücüksün, yalnız yatma, üşürsün. Havalar soğudu. Kuzucağım, sakın koyundan çıkma!”

*Yaklaşdı şitâ ebr-i siyeh duttu cihâni,
Kalmadı sabânın gezecek tâb u tüvânı,
Kurbânın olam geçdi Boğaz seyri zamâni.
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım!*

“Kış iyiden iyiye yaklaştı ve gökyüzünü kara bulutlar sardı. Artık saba yelinin gezecek gücü ve takatı kalmadı. Kurbanın olayım, Boğaz seyrinin zamanı da geçti. Kuzucağım, havalar soğudu. Sakın koyundan çıkma!”

*Der sana Nedimâ bunu tekrâr be tekrâr,
Bigâne ile etme sakın azm-i çemenzâr
Gürkân gibi ağyâr, kaparlar seni zinhâr
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım.*

“Nedim kulun sana bunu tekrar tekrar tembih ediyor ki, sakın yabancılarla çimenliklere gitme! Yoksa kurtlar gibi ağyar seni kapıverirler. Kuzucuğum, havalar soğudu sakın koyundan çıkma!”

Nedim, o işveli edasıyla koyun ve kuzuyu yan yana getirip tazesini kurtlara kaptırmamanın hesabını yaparken, İstanbul’un kışlarını da doğrusu pek mutantan anlatmış. Bu onun kış ile arasının iyi olduğuna değil, belki her mevsimden kâm almanın yolunu iyi tespit ettiğine delildir. Kaldı ki onun zamanında kış, tam bir eğlence mevsimine dönüşmüştür. O devirde her konakta ve kibar evlerinde mutlaka bulunan hamamların eğlenceleri ise ayrı bir fasıldır. Hele aristokrat zümrenin âdet hâline getirdiği helva sohbetleri ve kadınların mangal başı musiki ve fiskos cemiyetleri, Lâle Devri’nin, tam da kışın tadını çıkaranağın devri olduğunu bize gösterir.”⁶¹

Şeyh Galib’in ünlü Hüsn ü Aşk mesnevisinde kışın anlatıldığı bir bölüm vardır. Bilindiği gibi Hüsn ü Aşk, kurgusal anlamda Hüsn (Güzellik) isminde bir kız ile Aşk isminde bir erkeğin aşkını anlatan, aslında tasavvufi temele sahip, tasavvuf felsefesini anlatan bir mesnevidir. Tasavvuftaki dervişin vahdete ulaşabilmek için çıktığı yolculuk, bu yolculuktaki tüm engellerle mücadele ederek sonunda vuslata ulaşması, bu yolculuğun sonunda kendini olgunlaştırması ve vahdete kavuşması, Hüsn’ün Aşk’a kavuşmak için çıktığı yolculukla anlatılmıştır. Bu yolculuk esnasında karşılaşılan engellerden biri de kış mevsiminin şiddetidir.

“Gayret ile Aşk yollarına devam ederken bastıran gece ve kış şu şekilde tasvir ediliyor:

Der Sıfat-ı Şeb ve Şiddet-i Şitâ
Bir deşt-i siyehde oldı güm-râh
Yeldâ-yı şitâ belâ-yı nâgâh

⁶¹ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 240- 241

Uzun kış gecesi ve ansızın inen(karanlık) belâsı, simsiyah bir çölde yollarını kaybettiler.

Bir deşt bu kim neûzü billâh

Cinler cirid oynar anda her gâh

Bu, öyle bir çöldü ki, Allah korusun, orada her an cinler cirit oynuyordu.

Birbirine ye's ü havflâhık

Geh kar yağar idi geh karanlık

Ümitsizlik ve korku birbirini takip ediyor; kâh kar yağıyordu, kâh karanlık.

Deycûr ile berf edince ülfet

Bir kâlebe girdi nûr u zulmet

Karanlık ile kar birbirine karışınca, nur ile zulmet sanki bir kalıba girmiş oldu.

Sermâdan olup füsürde mehtâb

Şebnem yerine döküldi sîm-âb

Mehtab soğuktan donmuş; gökten çiğ taneleri yerine civa dökülmeye başlamıştı.

...

Sermâ ile berf olunca munsab

Dendânı sırtıdı zengî-i şeb

Karakış ile kar birbiriyle buluşunca, gece zencisi sırtarak, beyaz dişleri (göründü).

Gece, siyah rengi dolayısıyla zenciye; yağan karlar da beyaz renginden dolayı zencinin ağzında görülen beyaz dişlere benzetilmektedir.

...

Burc-ı esed oldı râh u meydân

Her gûşede bir pamuktan arslan

Her köşede pamuktan bir arslan vardı; yollar ve meydanlar Arslan burcuna benzedi.

Eskiden çeşitli sebeplerle yünden veya pamuktan arslan heykeli yapıp insanların gelip geçtiği veya girip çıktıkları yerlere konulduğu çeşitli kaynaklarda

zikredilir. Bu âdete çeşitli vesilelerle Klasik şiirimizde de rastlamak mümkündür. Bu beyitte de Şeyh Galip yağın karların yolları kaplamasını, her köşede sayısız pamuktan arslanın bulunduğu şeklinde anlatmıştır.

...

Hammâmın olup şikeste câmu

Elmasdan oldu tâk u bâmu

Hamamın camı (soğğun şiddetiyle) çatladı ve kubbelerindeki pencereler elmastan oldu.

Hamamın camı aslında çatlamamış ve kırılmamıştır. Ancak soğuktan dolayı cam, kırağı tutmuştur. Kışları çok soğuk geçen yörelerde geceleyin camları kırağı tutar ve camlar, üzerindeki bu kristal buz tabakası sebebi ile elmas gibi parlar. Şair bu durumu hamamın camlarının kırılıp yerine elmasdan camlar takılmış gibi gösteriyor.

Perrende olup zülâl-i kühsâr

Berf adı ile yağardı tekrâr

Dağların suları kanatlanıp, tekrar kar olarak yağıyordu.

Şair, suların buharlaşarak göğe yükselmesini ve daha sonra da geri dönüp kar olarak yağmasını, dağın sularının kuşlar gibi kanatlanarak havalanması ve daha sonra tekrar gruplar hâlinde dağa inmesi şeklinde düşünüyor. Gerçekten kuş sürülerinin gökyüzünden aşağıya hızla inmeleri, iri kar tanelerinin yağmasına benzemektedir.

...

Dehşetle olup kar altı dünyâ

Kühsâr ile sarsar oldu hem-pâ

Dünya karın altında dehşet ve korku içinde kaldı; neredeyse kasırga ile dağ bir olmuştu.

Kar fırtınası öylesine yoğunlaştı ki, kocaman bir dağa benzedi.

...

Sultân-ı dey etdi şehri tezyîn

Düşdi leb-i bâma nây-ı sîmin

Kış sultanı şehri şenlendirdi de, çatılar dudaklarına gümüş renkli neyler altıverdiler.

Beyitte binanın saçakları, çatıların dudakları olarak düşünülmekte ve kış günlerinde çatılardan sarkan buz kütleleri de bu dudaklardaki neylere benzetilmektedir. Şiddetle esen rüzgârın bu buz saçaklarına çarparak çıkardığı uğultulu sesler de bu neylerin nağmeleridir.

...

*Mirrîhin eli donup şitâdan
Düşdi yere hançeri semâdan*

Kışın soğuşundan Merih yıldızının eli donup, hançeri gökten yere düştü.

Merih, edebî metinlerde feleğin başkomutanı olarak geçer ve elinde bir kılıç veya hançerle tasvir edilir. Merih'in hançeri ise bu beyitte hilâldir. Kışın gökyüzü kapalı olduğundan, hilâl de gözden kaybolmuştur. Şair, bu durumu Merih'in elinin soğuktan donarak hançerinin yere düşmesi, yani kaybolması şeklinde tasvir etmiştir.

...

*Gâlib bana olamazlar enbâz
Ben şu 'le-i fikre eylerim nâz*

Ey Galip, o şairler bana ortak olamazlar! Çünkü ben düşünce alevi ile oynamaktayım.

Şeyh Galip kendisini düşünce alevi ile oynayan bir şair olarak tanıtmaktadır. Tasvir ettiği o çok soğuk kış ortamında fikrin, düşüncenin de yolu donmuş; şiirler bile şairlerin gönüllerine düşse kalka gelmeye başlamışlardır. Mana meyhanesinde coşku bitmiş; bütün söz ustaları suspus olmuşlardır. Ancak Şeyh Galip müstesna... Çünkü o düşüncenin alevi ile oynamakta ve şiirin soluğunun bile donduğu bu ortamda Şeyh Galip şairliğini başarı ile sürdürmektedir.”⁶²

⁶² Muhammet Nur Doğan, *Hüsn ü Aşk*, Yelkenli Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 271- 285.

18. yüzyılda yaşamış olan Refî' *Cân u Cânân* adlı tasavvufî aşk mesnevisinde kıştan bahsetmiş; “*Der sıfat-ı hâmûn-ı gam ve şiddet-i şitâ*” başlığı altında anlatılan şitânın, serabın bile su gibi donduğu bir zaman dilimi olduğu vurgulanır:

*Şahrâda serâb toñdı çün âb
Yok aşlı dime gel itme i ‘câb*⁶³

Kış mevsimi farklı nazım biçimlerinde işlenmiştir. Bazı eserlerde şiirin bütününde bir tema olarak değil de yalnızca bir bölümünde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Bâkî'nin ‘sümbül’ kasidesinin on ikinci beyitinde Fir‘avn-ı şitâ tamlamasıyla kış kelimesin kullanıldığı görülmektedir:

*Yine Fir‘avn-ı şitâ ceşşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde ‘asâsını bir ejder sünbül*⁶⁴

2.2. Şitâ’iyyenin Tanımı ve Yapısal Özellikleri

Şitâ’iyye, şitâ (kış) kelimesinden türemiş bir sözcüktür. Kasidelerin nesîb bölümünde kış mevsiminin anlatıldığı şiirlerdir. “*Klasik Türk şairleri, özellikle kasidelerin nesîb bölümünde, geniş bir kitleyi ilgilendiren mevsimleri başarıyla şiire aktarmış ve bu şiirlerle içinde buldukları toplum şartlarını, dilini, kültürünü, sanat anlayışını yansıtmışlardır. Özellikle bahar ve onu takip eden kış ve yaz, etkisini her zaman hissettirmekte, bütün varlıkları yakından ilgilendirmektedir. Tabiattaki bu değişime kayıtsız kalamayan şairler de bahariyye kasideleriyle ilkbaharı, şitâ’iyye kasideleriyle kışı, temmuziyye kasideleriyle de yaz mevsimini şiirlerine konu edinmişlerdir.*”⁶⁵ “Özellikle yalnız kardan söz edilirse **berfiyye** adını alır.”⁶⁶

Şair, nesîb bölümde kış mevsimi üzerine bir giriş yapmışsa burada kışın zorluklarından söz eder ve övdüğü kişinin bu gibi sıkıntılardan uzak kalması dileğinde bulunur. Bu durumda *nesîb (teşbib)*, asıl amaca geçmeden önce, ön giriş, hazırlık

⁶³ Kaplan Üstüner, Refî “*Cân u Cânân*”, MEB, İstanbul, 2003.

⁶⁴ Sabahattin Küçük, Bâkî Dîvânı, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 63.

⁶⁵ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 97.

⁶⁶ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 125.

devresinin yapıldığı bir bölüm olma özelliği taşır. Ayrıca şair, bu bölümde kurduğu hayaller ve benzetmelerle sanat gücünü de ortaya koyar.

“Divan şairleri her ne kadar genelde kıştan bahsetmez ve özellikle gazellerde kışın adını anmaktan kaçınırlarsa da, kış geldiği zaman şitâ’iyye kasideleri yazmaktan geri durmazlar. Daha da önemlisi, mesnevi türü müstakil eserlerde bahar ile kışı karşı karşıya getirmeyi âdet edinmişlerdir. Pek çok mesnevîde kış tasvirleri yer alır ve bahar ile mukayesesi yapılır. Hele bu edebiyatın altın çağını yaşadığı 16. asırda Bursalı Lamiî Çelebi (ö.1530), Münâzara-i Bahâr-u Şitâ’sını; Kastamonulu Latîfi de (ö. 1582) Fusul-ı Erbaa’sını yazınca müteakip zamanlarda bahar ile kışın söyleşileri bir gelenek hâlini alır. Bu tür mesnevîlerden yola çıkılarak kış ile bahar (bazen yaz) çeşitli benzetmelere konu olur. Ancak bu benzetmelerde kış daima horlanan cenahtadır. Söz gelimi iyilik ve kötülük temsil edilecekse, kış kötülük adına orada yerini alır. Hatta rivayeti Kemalettin Hucendî’ye dayanan tavla tanımında, tablanın altışar haneli dörtkısından altı kapının alındığı taraf kış mevsimine (diğer üç kısım diğer mevsimlere, tablanın kendisi yeryüzüne, altı kapı altı yöne, on iki hane on iki aya, iki zarı güneş ve aya, siyah-beyaz pulları gece ile gündüze) benzetilir.”⁶⁷

Ahmet Hamdi Tanpınar, şairlerin genellikle bahardan yana seçim yaptıklarını dile getirmektedir: *“Eski şiirimizde tek bir mevsim vardır, o da bahardır. Bazı mesnevîlerde bilhassa kaside nesîblerindeki kış ve yaz tasvirleri bir tarafa bırakılacak olursa, bu şiir işi, tek ve yekpare bir mevsim içinde yaşardı, denebilir. Doğrusu istenirse bu biricik mevsim de itibârî idi. Yani, şairlerimiz onu her zaman tabiatta olduğu gibi söylemezlerdi. O daha ziyade ruhlarda muayyen bir estetiğin icaplarına göre açılan bir bahardı. Dillerinde, bizim bugün kullandığımız lirizmin mukabili olan ‘Şevk’in iklimi idi. Eski şiir, bu tek mevsimden hatırası hepimizde bir lezzet halinde yaşayan, çok güzel şey yaşandı. Kâh bir minyatür ustası veya bir kuyumcu gibi onu inceden inceye, her parçasını ayrı bir dikkatle işleyerek terennüm etti. Yaprak, çiçek, çemen, servi, sabah saatlerini ören üveyik kuşu ve kumru sesleri, gülün ve lalenin alevden kadehleri, goncanın hicabı, menekşenin tevazuu, erguvanların meşalesi, bülbülün efsanevi aşkı bu şiirde bir oya itinası ile aksetti. Bâkî’de, Yahya Efendi’de, Nâilî’de, Nedim’de bahar için söylenmiş çok güzel mısralar ve beyitler vardır.*

⁶⁷ İskender Pala, “Klasik Şiirimizde Kış”, *Şairlerin Dilinden*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 236.

Unutmamalı ki, gül ve bülbül medhinde yazılmış bir beyit az çok bahara ithaf edilmiştir; ondan bir parça hiç olmazsa bir renk veya koku taşır. Eski şiir, dini ve mistik istiğraktan ayrıldığı zaman ya harabat âlemine yahut da bahar iklimine, çemene giderdi ve hemen daima bu üç âlemi birbirine taşırdı. Şiirde kullanılan hayallerin yarısından fazlası bahardan gelir, buna mukabil diğer üç mevsimin bu lûgatın teşekkülünde pek az hissesi vardır. Onların estetiği öteki mevsimleri pek az tanır ve ancak insan kaderin ters yüzü bahis mevzuu olunca onları paletine geçirirdi.”⁶⁸

16. yüzyılın önde gelen şairlerinden Üsküplü İshâk Çelebi; Yavuz Sultan Selim’e sunduğu “berfiyye”sinde, kışın sembolü “kar”ı redif olarak kullanmış, böylece her beyitte canlı kış tasvirlerini oluşturmuştur:

Mihr-i münîre olmağ için perde-dâr berf

Oldı havâ yüzinde yine âşikâr berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.1)

“Kar, ısl ısl güneş sultanının perde çavuşu olmak için yine gökyüzünde görünür oldu, belirdi.”

Faşl-ı şitâ peyâmın irürdi yine nesîm

Pâyına nakd-i sîmîni itdi nişâr berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.2)

“Rüzgâr, kış mevsiminin haberini getirdi (diye); kar (da bahşiş olarak) ayaklarına gümüş paralar serdi.”

Şitâ’iyye, devrin ünlü bir kişisine ithaf edilir ve manzumenin sonunda kış mevsiminin o kişiye hayırlı uğurlu olması için değil, neredeyse sağ salim bahara ermesi için duada bulunulur. Lâle Devri’nin ünlü şairlerinden Sâmî (ö. 1730), o devir kadar ünlü vezir Damat İbrahim Paşa’ya ithafen yazdığı bir şitâ’iyyede, İstanbul’un zehir zemberek soğuğu şöyle anlatır:

⁶⁸Ahmet Hamdi Tanpınar, “İki Sonbahar Şiiri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, MEB, İstanbul, 1969, s. 192.

“Yine âsârın izhâr eyledi hengâm-ı dey hakkâ
Aceb esdi savurdu nice günler serdi-i sermâ

**Kış günleri, yine tam mânâsıyla kendini hissettirmeye başladı da kuru soğuk,
nice günler, müthiş biçimde esti savurdu.**

Değil berf üstüne çil akça saçdı erbain içre
Sitanbul'un felek ta'zim-i şânın eyleyip icrâ

**Bu yağanı kar sanmayın! Felek, şanına yakışır biçimde icraat gösterip şu
kara kışta, İstanbul'un üstüne çil akçalar saçtı (bu beyazlık ondandır).**

Zemin üzre o denlü pek sarılmış kabza-i hurşid
Ne çekdi ref edince pençesini tâb idüp sermâ

**Güneşin kabzası, (yaz boyunca) yeryüzüne o denli sarılmış ki, şimdi soğuklar
onun pençesini dünyanın üzerinden kaldırınca, ne çekti (bir bilerseniz)!**

Nola attâr-ı çerhin olsa rizân kand ü kâfîri
Kırıldı tablasında dondu ke's-i encüm-i sermâ

**Feleğin aktarı şeker ve kâfurlarını saçsa ne çıkar? Çünkü onun tablası
üzerinde soğuşun yıldız dolu çanağı, (kıştan dolayı) donarak kırıldı.**

Kudüm-i lâleye nezzâre-senc-i hasret olmakdan
Gözüne ak düşüp berf ile nergis oldu nâbina

**Nergis, lâlenin (baharla birlikte) gelişine hasret bakışlarını teksif etmekten
(yani gözü devamlı açtık beklemekten) kar ile gözü ak düşüp görmez oldu.**

Çemende döndü her serv-i sehi bir şem-i kâfîra
Serinde şu'le-veş zâhir olup gice meh-i garrâ

Kırların uzun boylu selvileri birer kafuri muma döndüler de dolunay, artık geceleri onların başı üzerinde bir mum alevi gibi görünmeye başladı.”⁶⁹

Şitâ’iyyelerde yalnızca kış mevsimin tasviri yapılmamıştır. Şair, kış mevsiminde çevresinde olup bitenleri de gözlemlemiş; döneminin sosyal, kültürel, tarihi birtakım olaylarını da yansıtmıştır. Sanat gücünü ortaya koymaya çalışan şair bunu yaparken de renkli hayallerini süsleyen etkileyici tasvirleri kullanmayı ihmal etmemiştir. Çünkü kaside yazmanın başlı başına bir hüner kabul edildiği Divan edebiyatında, bu zor işi başardığını kanıtlamak isteyen şair, aynı zamanda söz sanatlarını beyitlerinde ustalıkla kullanarak dili kullanma becerisini de göstermiş olacaktır. Kış mevsiminin her yönü, olumlu ve olumsuz tarafları şairin bakış açısıyla yansıtılır. Bazen kış mevsimin güzelliği sergilenirken bazen de yaşamı zorlaştıran bir doğa olayının acımasızlığından bahsedilmektedir. Her şeye rağmen zaman devrini tamamlayacak insan, mekân ve doğa üzerindeki etkisini mutlak surette gerçekleştirecektir.

“Toplumun her seviyesinde edebiyatla, özellikle de şiirle yakından ilgilenen Osmanlı toplumu, iddia edilen aksine tabiatı çok büyük bir dikkatle izlemiş, ondaki her türlü güzelliği alabildiğince kullanmıştır. Gökyüzü, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, çiçekler, mevsimler şairlerin hayal dünyalarından süzülerek şiirlere yansımış, böylece gerçekten zarif bir edebiyat husûle gelmiştir. Bu çeşit zengin tasvirleri biz, en çok kasidelerin “nesîb” denilen giriş kısımlarında buluruz. Çünkü şairler, hüneriyle para veya mevki kazanan insanlar olduklarından tahta çıkma, bayram, ramazan, düğün, bahar, kış gibi çeşitli vesilelerle şiirler yazarlar, bunları bir şekilde devlet büyüklerine takdime çalışırlardı. Bu şiirlerdeki başarıları onlara yüklü câizeler getirir, hattâ zaman zaman ikbâl kapılarını ardına kadar açardı.”⁷⁰

Klasik Türk edebiyatında mevsim şiiri olarak daha çok bahar işlenmiştir. Kış mevsimi, bu yönden kendine geniş mânâda yer bulamamıştır. Divan edebiyatında bahar şiirleri dışa yöneliktir. Kış şiirlerinde ise, içe dönme ve iç mekâna kapanma söz konusudur. Havanın soğukluğuyla birlikte dikkatler daha çok insanın iç benliğine

⁶⁹ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 238- 241.

⁷⁰ Burhanettin Çakım, “Eski Şiirimizde Kış”, *Ahenk Dergisi*, S. 7 Acar Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 26-27.

yönelir. Zengin bir muhayyile gücüne sahip olan Divan şairleri, kışı bütün haşmetiyle tasvir ederler. “*Mangal kenarı kış günününün lâle-zârıdır*” mısrası derunî âlemimize bakan medeniyetimizin bir aks-ı sedasıdır âdeta.⁷¹

Havaların soğumasıyla iç dünyasına çekilen şair, dış mekâna çıkamamasının bir sonucu olarak sanatına daha fazla zaman ayırabilecektir. Bir başka yönüyle de şitâ’iyye yazan Divan şairlerinin iç mekânda kapalı kalmaları kışı yerip baharı övmelerine sebep olmuştur. Şairlere göre kışın en güzel yanı, ardında baharı saklamasıdır. Bu nedenle beyitlerde kış mevsimi; buzdan kılıçlarını, sert rüzgârlarını doğaya yöneltmiş zalim bir hükümdar olarak yansıtılmıştır. Kış padişahının bu şekilde acımasızca doğaya saldırmasının sebepleri bulunmaktadır. Bahar sultanına ve onun gelişini bekleyen tüm canlılara neler yapabileceğini bu şekilde kanıtlamış olacaktır. Şitâ’iyyelerin çok azında farklı bir anlatım sergilenmiştir. Kış mevsiminin olumsuz etkileri bazı beyitlerde büyük bir sukûnetle ve sabırla karşılanmış; hatta eğlenceli, hoş yönleriyle belirtilmeye çalışılmıştır:

*Var ise eger ay çiçeği faşl-ı bahāruñ
K̄ar topı da andan mı kalur nūr u ziyāda*

*Biñ rüz-ı bahār ile harīdārı olurdum
Bir kış gicesi şoħbeti virilse mezāda*

*Bulmam şeb-i sermādaki āteş başı şevkın
Eyyām-ı zemistāndaki zevk ü şafāda*

(Seyyid Vehbî; Ş.26/ B.2, B.5, B.6)

İstisna da olsa bazı şairlerin de baharı yeren şiirleri bulunmaktadır. Bahar bazen arzu edileni sunmayınca vefasızlıkla suçlanır: “*Divan edebiyatında nice büyük şairler, bahardan şikâyeti, şiirin sesiyle birleştirip ebedî mısralar haline koymakta adeta yarışmışlardır. Baharın bütün dış güzelliğiyle bir renk, çiçek ve mûsiki saltanatı içinde hüküm sürmesine rağmen neşelenmeyen insan gönlünün hikâyesini Şeyhülislâm Yahya, daha açık terennüm etmiştir. Bir beyitinde:*

⁷¹ Mehmet Nuri Yardım, “Kış Günününün Lâle-Zârı”, *Türk Edebiyatı*, S. 292 (Şubat 1998), İstanbul, s. 28.

***Bülbüller öter güller açar şâd gönül yok
Biz böyleliğin görmemişiz fasl-ı bahârın***

...diye sızlanır.

Gerçi güller açmış, bülbüller ötmeye başlamıştır; ama gönüller memnun değildir. Bu ne biçim bahardır ki baharla neşesizlik bir aradadır. Biz baharın böyleliğini hiç görmemiştik.”⁷²

Şitâ’iyyelerde şairlerin bazen de kasidelerini sundukları kişilerden ihsanda bulunmalarını bekledikleri görülür. Nâ’îlî’nin gurbetlik çektiği Edirne şehrinde iken IV. Mehmet’e sunduğu şitâ’iyyesinde, İstanbul’a dönme isteğinden bahsetmektedir. Edirne’de kış mevsimini tasvir ettikten sonra sultanın adaletine değinmesi padişahıtan bir beklentisi olduğunu göstermektedir:

*Hurrem şitâda Edirne şehri cinân gibi
Sârî leţâfeti ten-i hâkîye cân gibi*

(Nâ’îlî; Ş.15, B.1)

*Şahn-ı sarây-ı şâhda cûlar şadâ verir
Zencir-i ‘adl-i dergeh-i Nûşirevân gibi*

(Nâ’îlî; Ş.15, B.17)

“Mânî, Mevlânâ Ahmed Efendi için yazdığı nesîb bölümü şitâ’iyye olan ve oldukça canlı tasvirler içeren kasidesinde, çektiği sıkıntıları dile getirdikten sonra ondan Çenârî Medresesi’ne tayin edilmesini ister:

*Çerâgunam n’ola şem’-i murâdumı yaksan
Çenârî medresesin bana eylesen i’tâ”⁷³*

(Mânî; Ş.15, B.17)

⁷² Nihad Sami Banarlı, “Bahardan Şikâyet”, *Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, s. 144.

⁷³ Şener Demirel, “16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Mânî”, <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt9/sayi1/025-052.pdf>, s. 26.

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi şairler, şitâ'iyyelerini sundukları şahıslardan isteklerini de belirterek yardım istemişlerdir. Bu bazen sürgünden kurtulma isteği bazen bir mevki bazen de maddi yardım talebi şeklinde beyitlerde ifade edilmiştir.

2.3. Şitâ'iyyelerin Dil ve Anlatım Özellikleri:

“Dil; sırlarla dolu, insanın aklına bin bir soru getiren bir varlıktır. Örneğin, nasıl oluyor da bir şairin sözle, yazıyla dile getirdiği bir duygu birkaç sözcükle bize aktarılıyor, kimi zaman bizi çok derinden etkiliyor?”⁷⁴

Bir edebî eserin oluşmasında ve korunmasında şüphesiz ki dilin doğru ve yerinde kullanılmasının etkisi büyüktür. Dile her yönüyle hâkim olamamış birinin etkileyici bir eser oluşturması da pek mümkün değildir. Bu nedenle değil midir ki konuşma dili ile edebî eserdeki dil birbirinden farklıdır. Eseri oluşturan kişinin etkili bir anlatımı gerçekleştirebilmek için az sözle çok şeyi anlatmak, sanatı eserin içine yayıp estetik zevk katmak gibi kaygıları vardır.

“Dil, bilindiği gibi insanı öteki yaratıklardan ayıran, ona ayrıcalık sağlayan bir yetenektir. Aynı zamanda insan zihninin büyük gücünün de yansıtıcısıdır. Şiir ise bu gücün ve dil adını verdiğimiz sonsuz anlatım olanakları olan kuruluşun özel bir ürünü özel bir örneğidir. Tıpkı edebiyat sanatının türleri ve resim, müzik, plastik sanatlar gibi insanın imge, duygu, düşünce ve sanat yönünü ortaya koyan önemli yaratılardan biridir.”⁷⁵

Dilin, kişiler üzerinde etkisini bilen şair için bu durumu kullanmak dikkat edilmesi gereken bir husustur. Kullanılacak tüm kelimeler, mazmunlar; ritim duygusu verecek ölçü, uyak ve tüm ahenk unsurları özenle seçilmelidir. Sanatçı yalnızca sözcüklerle, muhayyilesinde bulunan duygu, düşünce ve ifadelere yön verebilir. Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi kullanılan tamlamalar, edebî sanatlar hatta mısra sonlarındaki ses tekrarları dahi dilin kuvvetini arttırarak ifadeye zenginlik katmaktadır:

⁷⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 26.

⁷⁵ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara, 1995, s. 26.

*Nevrūza karşı saçdı felek berf-î bî-şümār
Lāykdur akça saçmağa hakkā ki nevbahār*

(Nev’i; Ş.12/ B.1)

“Divan edebiyatının halktan tamamen kopuk bir edebiyat olduğuna dair eleştiriler, sağlıklı düşünebilen dimağlarda artık yankı bulmuyor. Bu tür eleştirilerin iki temel dayanağı, divan şiirinin “dil”i ve “muhteva”sıyla ilgili görülmektedir. Divan şairinin dilinde Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin çokluğu, aynı zamanda yüksek bir kültüre hitap ettiği tabî ki inkâr edilemez. Ancak bu ağdalı söyleyiş, devirden devire, şairden şaire, hatta aynı şairin bir şiirinden diğerine farklılık gösteren değişken bir yapı arz eder. Bununla birlikte, Divan şairlerinin kiminde az, kiminde çok ama hemen hemen hepsinde günlük hayatın muhtelif unsurlarına, türlü halk inanışlarının, adet ve geleneklerin izlerine; bunların yanı sıra deyimlere, atasözlerine, argo tabirlere veya çeşitli halk deyişlerine de rastlanır. Sadece bu tarafla bile Divan şairi çağının insanı, cansız ve durağan bir dilin değil, aksine yaşayan bir dilin edibidir.”⁷⁶

Şitâ’iyyeleri dil başlığı altında incelerken günlük hayatla ilgili gelenek unsurlarını da değerlendirdik. Atasözleri, deyimler ya da halk söyleyişleri şitâ’iyyelerde de karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda bu nedenle yalnızca şitâ’iyyenin biçimsel özelliklerine değinmeyeceğiz. Dil ve anlatım başlığının altında; şitâ’iyyelerde kullanılan dilden, deyimlerden, atasözlerinden, edebî sanatlardan ve şitâ’iyyelerin anlatım teknik özelliklerinden bahsedeceğiz.

Şitâ’iyyelerde dilin nasıl kullanıldığını göstermek ve kış tasvirlerini daha iyi algılamak için incelediğimiz bazı beyitlerden örnekler sunacağız. Eserin yazıldığı dönemi ve toplumun özelliklerini algılayabilmek için eserde kullanılan dili çözümlenmek gerekmektedir. Bir eserin ölümsüzlüğü sanatçının dili kullanma becerisiyle doğrudan ilintilidir. Çalışmamızın bu bölümünde şitâ’iyyelerde kullanılan dili irdelerken aynı zamanda beyitlerde geçen deyimlerden, atasözlerinden de örnekler sunmaya çalışacağız. Çünkü bir eserin canlılığı, döneminde kullanılan dilin özelliklerini yansımasıyla mümkün olmaktadır. Kışı çağrıştıran ya da direkt kışla ilgili kelimelerle

⁷⁶ M. Fatih Köksal, “Edebiyatımızda Kalıp Sözler ve Divan Şiirinden Dört Örnek”, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 371.

yazılmış bu şiirlerde, şairin sözcüklere nasıl anlamlar yüklediği de önem arz etmektedir. Bu bölümde şairlerin kelime seçimlerine, hangi dilden (Arapça, Farsça, Türkçe) sözcük kullandıklarına, tamlamalara ne denli önem verdiklerine ve cümlelere yükledikleri anlamlara değinmeye çalışacağız.

2.3.1. Dil

Bir edebiyatçı, yaşadığı toplumdan ve dönemden kendisini soyutlayamaz. Eserini oluştururken içinde bulunduğu toplumun maddi, manevi bütün şartlarından etkilenir. Dil; edebiyatın, edebî eser de dilin ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenle “Dil” başlığı altında, şairlerin kış temasını işlerken seçtikleri sözcüklerden ve bu sözcüklerin yapısal özelliklerinden bahsetmeye çalışacağız.

Doğan Aksan, dilin -şiir yoluyla- kişiler üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır: *“Hiç kuşku yoktur ki, bir şiiri okuyan/ dinleyenini onu algılaması, tıpkı bir müzik parçası gibi kötümser, neşeli ya da kızgın oluşuyla, hatta duygulanmaya hazır bulunuşuyla ilgilidir. Nitekim Eliot, ‘Bir şiir farklı kişilere farklı anlamlar ifade ettiği gibi, bu anlamlar şairin kastedtiğinden çok farklı da olabilir.’ demektedir. Ancak bütün bunlara karşın genel olarak şiirin insanı etkileyen yanı kolay kolay yadsınamaz. Bu nedenle aynı yazar sonuçta şu yargıya varıyor: “Şiir bir milletin dilini, duyuş ve düşünüş şeklini, bir toplumun bütün üyelerinin hayatlarını, şiir okuyan veya okuyamayan, büyük şairlerin adlarını bilen veya bilmeyen, kısaca yeryüzündeki bütün insanları etkiler.”⁷⁷ Bu geniş etki alanı içerisinde şair, eseriyle dili kullanma becerisini de sunmaktadır.*

Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları* isimli eserinde dil ve şiir arasındaki etkileşimi şöyle aktarmaktadır: *“Şiir, dilin en üst seviyede kullanıldığı bir ifade tarzıdır. Malzemesi dil olan şair, muhayyilesinin süzgecinden geçirdiği duygu ve düşüncelerini en güzel bir biçimde ifade edebilmek için, dilin bütün imkânlarını sonuna kadar yoklamak zorundadır. Divan şiirinde dilin kullanımını büyük ölçüde kafiye, redif*

⁷⁷ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 28.

ve vezin gibi ritmik alışkanlığı sağlayan biçimsel unsurlarla söz sanatları ve mazmunlar belirlemektedir.”⁷⁸

Divan şiirinin dili, yoğun olarak kullanılan Arapça, Farsça kelime ve tamlamalardan oluşmaktaydı. Çünkü birbiriyle sürekli etkileşim içinde olan bu üç medeniyet, dil ve kültür özellikleriyle birbirlerini etkilemişlerdir. “İranlılar ve Türklerin İslâmiyet ile müşerref olmaları aynı veya çok yakın yıllara tesadüf etmektedir. Yeni dinin ruhlarında ve yaşayış biçimlerinde meydana getirdiği muazzam değişiklikleri, bilhassa Horâsân ve Mâverâünnehir’dekiler birlikte yaşamışlardır. Bu dönemlerde mükemmel edebî örnekleri bulunan, resmî ve ilmî alanlarda kullanılan Arapçayla beraberce tanışmış, üç asır süren bir dönemde Yeni Farsça’nın oluşmasını ve edebî örneklerinin meydana geliş sürecini birlikte idrak etmişlerdir. Arap dil ve edebiyatının adeta gölgesi altında Farsça ve Türkçe şiirler söylemişlerdir. Bu çerçevede bazı kişilerin bu yıllarda Arapça, Farsça ve Türkçe üç dilde veya herhangi ikisinde konuşmuş olması ve şiir söylemiş olması, açık bir hakikattir.”⁷⁹

Şitâ’iyyelerin anlatımında kullanılan dil değerlendirildiğinde, bu üç dilin girift olarak işlendiği görülmektedir. Kelime seçimlerinde Türkçeyi tercih etmiş Necâtî Bey, Bâki, Yahya Bey, Nedim, Mânî gibi şairler bulunmaktadır. Seyyîd Vehbi, Râmî, Nâ’ilî gibi Arapça ve Farsça kelimeleri şitâ’iyyelerinde daha yoğun kullanan şairler de görülmektedir. Sanatçıların sosyal çevresi, eğitimi ya da tercihen kullandıkları dilleri birbirinden farklılık göstermektedir. Kimi sanatçı Türkçe’ye önem verirken kimi de sadece edat ve bağlaçlarda Türkçe kelime kullanmayı tercih etmişlerdir. Aşağıdaki beyitler bu farklılığı açık bir şekilde göstermektedir:

Gelince hışm-ile kırdı geçürdi eşcârı

Çılıç gibi kış irişdi cihâna virdi fenâ

(Mânî; Ş.32/ B.12)

Yazda ısınmış idük zevkine bâğ-ı dehrüñ

Geldi kış mevsimi şovutdı bizi serd-i hevâ

(Hasan Ziyâ’î; Ş.33/ B.2)

⁷⁸ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1.

⁷⁹ Adnan Karaismailoğlu, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ, Ankara, 2001, s. 72.

*Ayağı toñmadı mı havzın evvela başdan
Ya düşmedi mi çenârın eli çemende meger*

(Nedim; Ş.28 /B.4)

Bu beyitte yoğun olarak Türkçenin kullanıldığı görülmektedir. Nâ'îlî'nin beyiti ise çoğunlukla Farsça kelimelerden oluşmaktadır:

*Āb içre hōş-nümā o sevād-ı şükūfe-pūş
Cedvel-keşīde haţtı güzel būstān gibi*

(Nā'îlî; Ş.15/ B.11)

“On beşinci asrın ikinci yarısı ile onaltıncı asrın ilk yarısı, şiir tarihimizin en feyizli devridir. Yeni bir şiir dilini yaratmak işini üzerlerine alan bu devrin şairleri, büyük bir dikkat ve gayretle dilin üzerinde duruyorlardı. Aruzun sesini Türkçenin organizmasına mal etmek onların hem ideali hem de çalışmalarını idare eden büyük disiplindi. Daha o devirde ustası olan İran şiiri ile Türk şiiri arasında bir yarış başlamıştı.”⁸⁰

Kaside yazmayı tercih eden şairlerin, eserlerini oluştururken sözcükleri özenle seçtikleri görülmektedir. Özellikle kasideciliğin, diğer yazın türleri gibi XVI. yüzyılda, Divan edebiyatının altın çağı olarak değerlendirilen bu dönemde gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bu nedendir ki 16. yüzyılda yazılmış şitâ'iyelerde dil, kusurlarından arındırılmış daha yoğun ve sanatlı bir yapıya kavuşturulmuştur.

“XVI. yy. şairlerinin divanlarındaki şiirlerin konuları genellikle eski konulardır. Din, tasavvuf, hikmet, övgü, rintlik, aşk, tabiat gibi. Bu yüzyılda bu konular işlenirken yapılan benzetmelerde, kullanılan mecazlarda çevrenin ve yerli unsurların şiire çokça girdiği görülür. Geleneklerle, göreneklerle ilgili benzetmeler, deyimlerin mecazlı anlamlardan yararlanılarak yapılan sanatlar, çevre ile ilgili somut tasvirler ve benzetmeler gibi. Bütün bu unsurlar XVI. yy.'da Türk şiirine daha yerli bir nitelik

⁸⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 147.

kazandırmıştır.”⁸¹ Bu açıklamayı Bâkî'nin şitâ'iyyesinden bir beyit üzerinde irdeleyelim:

Zemîne bād-ı hevâdan çok akçe düştü yine

Pür itti dâmen-i sahrâyı doldu ceyb-i cibâl

(Bâkî; Ş.9/ B.2)

XVI. yüzyılda “*Sultanüş 'ş-Şu'ara*”⁸² olarak bilinen Bâkî'nin şitâ'iyyesinden aldığımız bu beyitte görüldüğü gibi ahenkli ve akıcı ifadesiyle şairin dille ritim sağlayan bir musikî oluşturduğu görülmektedir. Beyitte kar taneleri akçelere benzetilerek yeryüzüne dökülmektedir. Dağların cebi, ovaların eteği işte bu akçelerle dolmuştur. Kış tasviri, karın akçeye benzetilmesiyle farklılık ve güzellik kazanmıştır. Bâkî'nin şiirleri, şekil bakımından kusursuz, nazım tekniğiyle sağlam olup İranlı ünlü şairlerin şiirlerine teknik yönünden ulaşmıştır. Aruza hâkim olan bu usta şair, çağdaşlarının düştüğü nazım sorunlarından kurtulmuştur. 15. yüzyılda başlatılıp 16. yüzyılda da sürdürülen Türkçe kelimelerle uyak yapma geleneğine katılmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bâkî'nin dili zaman zaman ağırlaşsa da mısralarının büyük kısmında sade ve külfetsiz İstanbul Türkçesini başarıyla kullanmıştır.⁸³

XVI. yüzyılda edebiyat, gerek imajlar, gerekse vezin açısından belli bir olgunluğa erişmiş, Fars klasiklerinin yanında yerli konular, söyleyişler ortaya konmuş; Divan şairi, Arap ve Fars şairleriyle yarışabilecek bir konuma gelmiştir.

“Divan edebiyatı, Arap edebiyatından ziyade Fars edebiyatından etkilenmiştir. Buna rağmen, Arapça kelime çeşidinin, Farsça sözcüklerin iki katına yakın bir şekilde karşımıza çıkması ilk planda şaşırtıcı görünmektedir. Ancak, Arap Edebiyatı'nın Kur'ân öncesi seviyesi ve Kur'ân'ın Arapça'ya getirdiği zenginlik ortadadır. Arap dili, din ve medeniyet yoluyla hem kendi gelişimini hızlandırmış, hem de dinin ulaştığı toplumlara, dinin kavramlarıyla birlikte kendi kelimelerini de götürmüştür. Zaman içerisinde bu kelime ve kavramlar, dilin kabul gördüğü toplumda benimsenmiş, özümsemiş, kendi kavram ve kelimeleri olarak algılanmaya

⁸¹ Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatı- Eski mad.” *Türk Ansiklopedisi*, C. 32, 1983, s. 113.

⁸² Mine Mengi, *a.g.e.*, s. 159.

⁸³ Mine Mengi, *a.g.e.*, s. 162.

başlanmıştır. Bu, son derece doğal bir süreçtir. Güçlü bir kültürü olmasına rağmen, Türk toplumundan önce İslam dini ve İslam medeniyeti ile karşılaşan Farmlar, zaman içerisinde Arap dilinin ve edebiyatının etkisinde kalmışlardır. Türk toplumunun İslâm'ı kabullenmesi, yine Farmlar kanalıyla gerçekleşmiş ve klasik şiir de kendisine model olarak Fars Edebiyatı'nı görmüştür. İslam kültürünün tesiriyle Arap dili ve edebiyatının etkisi altında kalan Fars edebiyatı, klasik şiire modellik yapınca, hem Fars kültürü ve dilini, hem de etkisi altında kaldığı Arap dili ve kültürünü bize taşımıştır. Böyle olunca bizim Kur'ân dili olan Arapçaya karşı ilgimize, bir de bize modellik yapan Fars edebiyatından gelen Arapça kökenli kelime ve kavramlar eklenmiştir.”⁸⁴

Örneğin Cinânî'nin şitâ'yyesinden aldığımız aşağıdaki beyit, Farsça ve Arapça kelimelerden oluşmuş olup hiç Türkçe kelime barındırmamaktadır:

Nühüfte berf-i sepîd içre cirm-i hâk-i siyeh

Derûn-ı penbede mânend-i kûrşa-i 'anber

(Cinânî; Ş.2/B.12)

Şiir; bazen bir mazmunla, bazen bir söz sanatıyla bazen de bir tamlamayla şairin yeteneğini ortaya koymaktadır. Edebi eserde kullanılan dil, bu beceriyi ortaya çıkaran bir unsurdur. Eski Türk edebiyatında Arapça ve Farsça bilgisi, yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi bazen şiirin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

“Doğu kültürüyle yetişen ve Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen eski şairlerimiz, bu dillerde yazılmış eserlerin benzerlerini meydana getirmekte güçlük çekmediler. Sanatı da, kendilerine olan Fars edebiyatını taklitte aradılar. Bu edebiyatta kullanılan ne kadar mazmun varsa, hepsini Türk edebiyatına taşıdılar. Yalnız bir şikâyetleri vardı: dil! Türk dilini kısır görüyorlar, sanatlarını göstermeye elverişli bulmuyorlardı. Türk dili nasıl elverişli olabilirdi ki, bir iki vefalı şairden başka hiçbiri, onu işleyip zenginleştirmek için emek harcamaya lüzum görmüyordu. Türk şairlerinin edebiyata taşıdıkları mazmunlara esas olan bütün kelimeler ve deyimler Farsça idi. Kavramların hemen hepsi de İran tarihinden, eski İran efsanelerinden alınmıştı. Bu sebeple Türkçe kelimelere o kadar ihtiyaç kalmıyordu. Bundan başka, aruz vezni de Türkçenin bünyesine uygun değildi. Bu yüzden de Türkçe kelimeler şiirde azalıyor, edebi dil

⁸⁴ Yaşar Aydemir, Behiştî...a.g.e., s. 31- 38.

gittikçe ağırlaşıyordu. Nihayet, bu melez dille bir Klasik Türk Edebiyatı meydana geldi."⁸⁵ Aşağıda incelediğimiz beyitte Arapça ve Farsça sözcüklerin çokluğu ve Türkçe kelimelerle uyumu dikkat çekicidir:

Oldı çünkim melah-ı berf havadan nâzil

Mezra '-ı sebz-i tarabdan gönül umma hâşıl

(Necatî Beg; Ş.1/ B.1)

“Kar çekirge gibi gökten indi ey gönül; zevk ve eğlencenin yeşil tarlasından mahsul umma.”

Bu beyiti, dili bakımından incelemeyen önce verilmek istenen anlam üzerinde duralım. Şair, gönlüne seslenerek acı bir gerçeği kabullenmeye çalışmaktadır. Kış, tüm ihtişamıyla doğayı ele geçirmiş; gökten inen yoğun kar çekirge sürüsü gibi yeryüzünü ve havayı kaplamış, göz gözü görmez olmuştur. Bu soğuk havada zevk ve eğlence yerlerine gülistana, bahçeye gitmek mümkün değildir. Zaten gitmenin de bir anlamı yoktur; çünkü bahçenin güzelliğini sağlayan hiçbir renk kışın dondurucu soğuşuna karşı çıkamamış, kar bir çekirge sürüsü gibi tüm bu güzellikleri yok etmiştir.

Şitâ'iyelerde isim soylu sözcükler, genellikle beyitteki anlam bütünlüğünü koruyacak edat ve bağlaçlardan; tasvir gücünü pekiştirecek zarf, zamir ve sıfatlardan, cümledeki yargıyı tamamlaması için eylemlerden seçilerek oluşturulmuştur.

Diyarbakırlı Lebib'in, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın özelliklerini anlatmak için yazdığı medhiyyenin nesîb bölümü de şitâ'iyeye şeklinde oluşturulmuştur:

Zemîne berf degüldür düşen vefret ile

Sivasın eyledi kâşâne-i felek ilkâ

“Bu kış kar o kadar fazla yağdı ki, yeryüzüne çoklukla düşen kar taneleri değil, adeta gök kubbenin sıvasını bırakmasıdır.”

⁸⁵ Agâh Sırrı Levend, “Eski Edebiyatımızın Dili”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 90.

“Kış mevsimi o kadar şiddetli geçmektedir ki, karın yağışı bile değişmiştir. Şair, karın bol ve şiddetli yağdığına dikkati çekmek için gök kubbeyi çamurla sıvanmış bir dama; lapa lapa yağan karı da damdan dökülen sıvalara benzetmiş. Şairin gözlem zamanı gündüz, kapalı ve yağışlı bir havadır. Bir gün önceki açık havada güneşin zayıf ve titrek ışıkları da yerini kar bulutlarına bırakmıştır. Kışın en çetin günleri yaşanmaktadır.”⁸⁶

18. yüzyıl divan şairlerinden olan Diyarbakırlı Lebib Efendi'nin yukarıdaki örnekte verdiğimiz şitâ'iyyesinde de görüldüğü gibi Arapça ve Farsça isimler beytin en dikkat çekici kelimeleridir. Türkçe isim ve isim soylu sözcükler beytin anlamını tamamlamak için kullanılmıştır.

Nedim'in şiirlerinde, devrinde İstanbul halkının konuştuğu Türkçe kelime ve tabirlere sık sık rastlarız. XVIII. asrın başında Sabit'ten sonra Nedim, Türkçe kelime ve tabirleri oldukça fazla kullanmış bir şairdir. Nedim'in şiirlerindeki halk tabirlerine de birkaç örnek verelim:

*O rütbe etdi bu keskin soğuk zemîne eser
Mîyân-ı cüyda gömgök kesildi nîlüfer*

*Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezsem ar'ar*

*Şitânın etdiği bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter*

...

*Görüp bu hâli gülistânda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek duramaz korkarım kenar çizer*

*Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî
Nihâl giyse n'ola yahdan âhenîn miğfer*⁸⁷

⁸⁶ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 103.

⁸⁷ Hasibe Mazıoğlu, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ, Ankara, 1992, s. 117- 118.

Nedim'in şiirlerini anlamak için çok fazla sözlük karıştırmaya ihtiyaç duymayız; çünkü dili günümüz Türkçe'sine oldukça yakındır. Kullanılan Arapça ya da Farsça kelimeler de eski şiirimizde çokça kullanılan kalıplaşmış sözcüklerdir.

“Divan şairlerini yetiştiren çevreler bu edebiyatı beğeniyor, saray Farsçanın, medrese de Arapçanın sürümünü sağlıyordu. Hele Arapça “Cennet ehlinin lisanı” diye vasıflandırılıyordu. Türk sosyal hayatında Arapçanın bu derece kutlu, Farsça'nın da bu kadar yaygın olduğu bir devirde, Türkçenin bu iki dil arasındaki yeri kolayca anlaşılabilir. Şairin, zamanınca makbul olan hüner ve marifet çerçevesi içinde başarı gösterdiğine şüphe yoktur. Fakat kullandığı dil, artık Türkçe değildir.”⁸⁸

“Osmanlı asırlarının en mühim kültür merkezlerinden bir olan Bursa'da dünyaya gelen Mustafa Cinânî, 16. asrın ikinci sınıf şairleri arasında en önde gelen şahsiyetlerden biridir. O, gerek nazım ve nesirdeki kabiliyeti; gerekse latifeleri ve devlet adamları ile olan münasebetleriyle devrinde oldukça alaka görmüş ve edebî kaynaklara mevzû teşkil etmiştir.”⁸⁹ Aşağıda Mustafa Cinânî'nin geleneğe uyarak nasıl ağır bir dil kullandığını görmekteyiz:

Nühüfte berf-i sepîd içre cirm-i hâk-i siyeh

Derûn-ı penbede mânend-i kurşa-i 'anber

(Cinani; Ş.2/ B.12)

İncelediğimiz bütün şitâ'iyelerde dilin Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin özenle seçilip birbirini tamamlamasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Bazı şairlerin Türkçe ağırlıklı beyit yazma çabası dikkat çekicidir:

Gündüzün halk çerâğ ile ararlar güneşi

Bulmayub derd ile bir pâre od oldı her dil

(Necâti Beg; Ş.1/ B.7)

“Halk gündüzün güneşi çıra ile arar, bulamadıkları için üzüntüden her gönül bir ateş parçası oldu.”

⁸⁸ Agâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 90–91.

⁸⁹ Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı Eserleri ve Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 1.

Necâti Bey, bu beytinde günümüz Türkçesiyle de anlaşılacak, gayet açık bir ifade kullanmıştır. Şair beyitte; kışın yorucu soğuktan kurtulmak için insanların, güneşin gökyüzünde belirmesini sabırsızlıkla beklediklerini ve güneşi göremeyince de çok üzüldüklerini belirtiyor. Günümüzde *mumla aramak* deyimini bu beyitte karşımıza çıktığını da görüyoruz. Bu deyim; özlemle, büyük bir istekle bir şeyi aramak anlamına gelmektedir.

Halka görünmege güneşün kalmadı yüzi

Dünyayı eyledi gözine teng ü târ berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.5)

“Güneşin halkın gözüne görünmeye yüzü yok; (çünkü) kar dünyayı karanlık ve kederli eyledi.”

Beytin kolaylıkla anlaşılmasının nedeni şüphesiz ki kelimelerin Türkçe ağırlıklı olmasıdır. Şair; karın sıkıntı veren, karanlığa boğan egemenliğinden dünyayı kurtaramadığı için güneşin çok utandığını bu yüzden kendini sakladığını belirtiyor. Güneşin, dünyanın karşısına çıkacak yüzü yoktur. Şair burada, günümüzde de kullanılan bir deyim, içerisinde güneşi kişileştirerek veriyor. Yüzünün olmaması, kişinin bir kimseye karşı borçlu kalması ve ondan artık bir şey isteyecek hali kalmaması anlamlarına gelmektedir.

Berf-i bārānla araya sovuqluḡ buragup

Niçe gündür ki görünmez bize mihr-i rahşān

(Kânî; Ş.35/ B.4)

“Sulu karla araya sovuqluk bırakıp nice gündür titreyen (ışık saçan) güneş bize görünmez oldu.”

Araya soğukluğun girmesi günümüzde de kişilerin, bir sorundan kaynaklanarak görüşmediği durumlarda kullanılan bir deyimdir. Bu beyitte güneşin görünmemesinin sebebini Kânî, sulu karın güneşle aralarına soğukluk bırakmasına bağlamaktadır. İfadenin çok açık olduğu bu beyitte kinâye sanatını ve kişileştirmeyi de kullanan şair, kolay anlaşılır bir anlatım sergilemektedir:

*Ṭondu buz gibi bürüdetle ṭabî‘atlar hep
Âb da eylemez oldu bu havâda cereyân*

(Kânî; Ş.35/ B.5)

“Tabiattaki her şey buz gibi esen soğuk havanın (etkisiyle) dondu. Su da bu soğuk havanın tesiriyle akmaz oldu.”

Kânî, yaptığı çevre betimlemesinde gözlediklerini olduğu gibi aktarmıştır. Soğuk hava öylesine etkilidir ki akan sular dahi bu soğuktan nasibini almış ve donmuştur.

“Fuzûlî, ‘Hadikatüs-Suadâ’nın başlarında bir kıt’ada, ‘Farsça şiir çoktur; çünkü Türkçeyle ince şiir yazmak güç. Türk dili, nazmı, terkihi kabul edince birçok sözleri bağımsız kalıyor, düzene giriyor. İlbahar olunca gül, yokluk âleminden zuhura gelir ya... Ben de Tanrı başarı verirse yoku var edeceğim, o güç şeyi kolaylaştıracağım.’ diyerek Farsça şiir söylemenin Türkçe’den kolay olduğunu söyler; fakat güç olan işi, yani Türkçe şiir söylemeyi kolaylaştıracağına kanidir. Fuzûlî’nin Türkçesi, söylemeye hacet yoktur ki tam bir Azeri Türkçesidir.”⁹⁰

*Hergiz özümü görmemişim böyle bî-şu’ûr
Hergiz özümü görmemişim böyle hâk-sâr*

(Fuzûlî; Ş.13/ B.33)

Fuzûlî’nin şiirlerindeki ifade gücü ve Türkçeyi kullanma ustalığı onu önemli kılmaktadır. Türkçeyi aruza başarıyla uygulamış, az sözle çok şeyi anlatmayı başarmış bir sanatçıdır. Farsça kelime ve terkipleri kullanmış olmakla birlikte, terkipler Fuzûlî’nin şiirinde pek yer tutmaz. Şiirlerinde Türkçe deyimleri ve atasözlerini de çok sık kullanmıştır. Fuzûlî, Türk dilini öylesine güzel kullanmıştır ki, beyitlerinin çoğu sehl-i mümteni örneğidir.⁹¹ Beyitte görüldüğü gibi dil kolay anlaşılır; ancak anlam sanat ve hünerle işlendiği için yoğun bir hâl alır.

Şitâ’iyyelerin kelime seçimlerinde Arapça ve Farsçanın etkin olduğu; bu dillerin yanında beyitlerin özellikle Türkçe ağırlıklı sözcüklerle yazıldığı görülmektedir. Necâti Bey, Nedim, Yahya Bey gibi şairler, şitâ’iyyelerinde genellikle Türkçe kelime

⁹⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s. LXXVIII.

⁹¹ Mine Mengi, *a.g.e.*, s. 150.

seçimleriyle dikkat çekmektedirler. İncelediğimiz hemen hemen her beyitte de Türkçe fiillere ve isim soylu sözcüklere rastlıyoruz. Yüklemler çoğunlukla Türkçe sözcüklerden seçilmiş, anlam da bu şekilde tamamlanmıştır. Genellikle ol-, döşen-, eyle-, çekil-, başla-, gel-, ısın-, soyun-, gey-, yaz-, ver- gibi eylemlerin kullanıldığını, mısraların bu gibi eylemlerle tamamlandığını görmekteyiz. Şairler aynı zamanda fiilimsi seçimlerini de Türkçe kelimelerden yana kullanmışlardır: olup, gelince, sürüp, götürüp, eriyip, kılınp, bakıp, görünce gibi... Beyitlerde Türkçe edat ve bağlaç kullanıldığını da belirtmeliyiz: gibi, ile, dek... Ancak şitâ'iyyelerin büyük bir kısmında Farsça ve Arapça edat ve bağlaçlar daha yoğun kullanılmıştır: eğer(f.), ve(a.), ki(f.), geh(f.), kadar(a.), meğerki(f.), çün(f.)...

Kısacası şairler kış tasvirlerini yaparken Arapça ve Farsça kelimeleri ve tamlamaları kullanmışlar; mısradaki anlamı tamamlamak için de Türkçe isim ve isim soylu sözcüklerden yararlanmışlardır. (San, iken, göre... şeklinde kullanılmış zarfların; kimi, benim, kimse, bu, şu, o... kullanımıyla karşımıza çıkan zamirlerin; nice, ol, o... gibi sıfatların Türkçe olduğunu belirtmeliyiz.)

Şitâ'iyyelerde kışı doğrudan ya da dolaylı yoldan ifade eden kelimeler çoğunlukta kullanılmıştır. Konu kış şiirleri olunca kış mevsimine ait anlatımların oluşumunda ilk sırayı *berf* ve *şitâ* sözcükleri almaktadır. Üsküplü İshak Çelebi'nin;

Mihr-i münîre olmağ için perde-dâr berf

Oldı havâ yüzinde yine âşikâr berf

beytiyle başlayan şitâ'iyyesinde *berf* redifi kullanılmış olup, yirmi yedi beyitlik bu eserde tam yirmi sekiz defa bu sözcük kullanılmıştır. İncelenen şitâ'iyyelerin içinde ise *berf* sözcüğü yüz iki kez tekrarlanılmıştır. *Şitâ* ise toplamda yetmiş iki yerde kullanılmış olmasıyla ikinci sırada gelmektedir. Serd, sovk, sermâ, dolu, doñ-, kar, kartopu, kıragı, ayaz, dey, berd, bârid, efsürde, bürûdet, sefid, zemherî, yah, sarsar, zemistân, tegerg, selc, buz, buzlan-, üşü-, üşüt-, kızak... gibi kış mevsimini çağrıştıran kelimeler şitâ'iyyelerde kullanılmıştır. Kışa ait bu unsurların kullanımı, betimlenen kış tablosunu oluşturmaktadır.

Tasvir, kişinin gözünde anlatımın canlandırılması bakımından çok önemlidir. Bu nedenle olsa gerek, şairler tasvirleri bol bol kullanmışlar; kışı en güzel anlatan sözcükleri özenle seçmişlerdir. Öyle ki tasvirin kuvvetini arttırmak için kelime tekrarlarından kaçmışlar; bunun için de kışı ifade ederken bazen Türkçe bazen Arapça ve Farsça sözcükleri kullanmışlardır. Böylece lirizmi bozacak tekrarlardan uzak kalabilmişlerdir. Örneğin bir mısrada kar sözcüğünün başka bir mısrada berf olarak karşımıza çıkması şairin aynı anlama gelen farklı kelimeler kullanma arzusundan kaynaklanmaktadır. Eserin içinde kış; *kar, buz, don-, sovuq, dolu, kırağı* gibi Türkçe kelimelerle anlatılırken bazen de bu mevsim *berf, şitâ, berd, bürûdet, yah, eşheb* gibi Farsça ve Arapça sözcüklerle ifade edilmiştir. Çoğunlukla Farsçaya yönelen şairler bazen de aynı kelimeleri kullanarak farklı olmaya çalışmışlardır. Örneğin Arapça kar manasına gelen ‘*selc*’ sözcüğünün yerine Farsça ‘*berf*’ kelimesini kullanmayı yeğlemişlerdir. İncelediğimiz şitâ’iyyeler içinde yalnızca Enderunlu Vasıf’da ‘*selc*’ sözcüğüne rastlamaktayız.

Beynimizde bu şoğukluk kalır ise böyle

***S**elc-i gam ‘âleme eyler bizi elbet rüsvâ*

(Enderunlu Vasıf; Ş.29/ B.10)

Tamlama kullanmak şiirin ritmini koruyan bir unsurdur ve şitâ’iyyelerde hemen hemen her beyitte en az bir tamlamanın varlığı dikkat çekicidir. Bu tamlamaların bir kısmı yalnızca Arapça ile bir kısmı da yalnızca Farsça’yla oluşmuştur. Bazı tamlamalar ise karma diyebileceğimiz bu iki dilin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş özgün tamlamalardır. Genellikle iki kelimededen oluşan tamlamaların bazı şitâ’iyyelerde üç, dört sözcükle bazen de tüm mısrayı kaplayacak şekilde kullanıldığı gözlenmiştir.

***D**âver-i berd ile gelüp şâh-ı şitâ itdi hücum*

*Aldı **m**ülk-i çemeni virmedi bir lahza eman*

(Cinânî; Ş.3/B.4)

Beyitte; Arapça ve Farsça kelimelerin bir araya gelerek tamlama şeklinde kullanıldığı, aşağıdaki beyitte ise olabildiğince uzun tamlamaların uygulandığı görülmektedir.

Olduğça germ-şekve-i dem-serdi-i hevā

Her mevc-i ābı cevr-i şitādan zebān gibi

(Nā'îlî; Ş.15/B.16)

Fatma Sabiha Kutlar, Sâmi Dîvânı çalışmasında şairin şiirlerinde kullandığı dili ve anlatımı ile ilgili şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “Sâmi'nin şiirlerinde dikkati çeken özelliklerin başında külfetli bir dil kullanması gelir. Arapça ve Farsça kurallarla ve zincirleme tamlamalarla kurulmuş bu şiir dilinin sadece kasidelerde değil, gazelerde de yer aldığını söylemek mümkündür.” Kutlar incelemesini şu şekilde sürdürmektedir: “Vasıf tamlamalarıyla iç içe geçmiş zincirleme tamlamalarla oluşmuş mısralarında kimi zaman Türkçe yardımcı fiil, zamir ve herhangi bir ek de kullanmaz. Böyle mısraları Farsça kabul etmek bile mümkündür. Ocak, Nef'î'nin şiirlerinde de sık rastlanan bu özelliği şairin manaya önem vermesi nedeniyle fazla sözden kaçınarak mana derinliği elde etmeyi arzulamasına bağlar ve şairin, bunu zincirleme tamlamalar ve vasıf tamlamalarıyla temin ettiğini belirtir. Sâmi'nin şiirlerinde zincirleme tamlamaların kullanımındaki yoğunluğu da aynı nedene bağlamak mümkündür.”⁹²

'Aceb mir'āt-i yah-reng-i felekde oldı mı mer'î

Bu gūne in'ikās-i incimād-i şüret-i ğabrā

(Sâmi; Ş. 36/B. 12)

Sonuç olarak, şitâ'iyelerde tamlamaları oluşturan kelimeler; iki, üç hatta dört kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu tamlamalar ne kadar uzarsa şair, sanat gücünü o denli pekiştirmiş ve kanıtlamış olacaktır; ancak her şairin tamlama kurmadaki kıstasları farklıdır. Tamlamalar bazen Farsça bazen de Arapça kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bazen Türkçenin katılımıyla üç dille karışık tamlamalar oluşturulmuştur. Bu yeni oluşum artık ne tam manasıyla Arapça, ne Farsça ne de Türkçe olarak adlandırılabilir. Aşağıda bu karma tamlamalara örnekler verilmiştir:

⁹² Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvânı*, Ankara, 2004, s. 38.

*İrdi hengâm-ı şitâ fasl-ı bahar oldı tamam
Eyledi bad-ı hazân ravza-ı gül-zarı makam*

(Râmî Divanı; Ş.34/ B.1)

Hengâm Farsça, *şitâ* ise Arapça kökenli sözcüklerdir. *Hengâm-ı şitâ*; kış mevsimi anlamına gelir. *Fasl* Arapça, *bahar* ise Farsçadır. *Fasl-ı bahar* ise bahar mevsimi demektir. *Ravza* Arapça ağacı bol olan bahçe anlamına gelirken *gül-zar* Farsça *gül bahçesidir*. Görüldüğü gibi tamlamalar iki farklı dilin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Aşağıda tamlamalarla süslenmiş şiirlerden örnek beyitler bulacaksınız:

Sevahil-i çemene çıktı genc-i bad-aver

Yöneldi husrev-i nevrüza devlet ü ikbal

(Bâki; Ş.9/ B.9)

Gögerdi şiddet-i berd ile pire-zal-i sipihr

Tonardı geymese semmur-ı ebri şam u seher

(Cinani; Ş.2/ B.4)

Söz sanatları ve tamlamalar dönem şairlerinin vazgeçilmezleri arasındadır. Şair bazen; soğuk, kar, berf, buz, dolu... gibi doğrudan ifadeler kullanarak kış mevsimini betimlemeyi tercih etmiştir. Bazen de anlatımında dolaylı olarak kışı ifade eden kelime ve tamlamalar kullanmıştır:

Yine nakkâş-ı kârgâh-ı berîn

Viridi her cüybâra pâk-i cilâ

(Gelibolulu Musatafa Âlî; Ş.6/ B.6)

Divan şairlerinin kış tasvirlerinde en çok kullandıkları kelimeler, bu nedenle Arapça ve Farsça kökenlidir. Bu dillerin tamlama kurmada sağladığı kolaylık; aruz veznine rahatlıkla uygulanabilir olmaları kullanım arzusunu da arttırmıştır. Şitâ'iyelerde sıkça kullanılan ve kışla ilgili unsurları tanımlayan tamlamaların bazıları şunlardır: şah-ı şitâ, şad-ı şitâ, şiddet-i berd, berf-i sepid, düzd-i şitâ, hengâm-ı şitâ, fasl-ı şitâ, bürudet-i dey, şiddet-i dey, serd-i dey, cünd-i şitâ, ebr-i şitâ, asker-i berf, gam-ı şitâ, suret-i serd, cünd-i şitâ, berf-i bi-şumar, serd-i heva... Bu gibi tamlamaları

kullanan şair için kışın soğukluğunu ve yaşamın bu çetin hava koşullarında ne kadar zor geçtiğini anlatmak daha kolay olmuştur:

Faşl-ı şitā peyāmın irürdi yine nesīm

Pāyına nakd-i sīmīni itdi nişār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.2)

Hasan Ziyâ'î ise şiirinde yeni hayal ve tasavvurlara da yer vermiştir. Kar yağışını, felek değirmeninin un öğütmesi şeklinde tasvir etmesini kendisi de “*turfe hayâl*” olarak ifade eder:

*Kar yağdukça düşer hātıra bu **turfe hayâl***

Āsiyāb-ı felek un atdı ne gam yir fuķarā

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.7)

Karın yağışıyla ilgili bazı orijinal hayaller ise şunlardır:

Kar tanelerinin sivrisinek hücumuna benzetilmesi;

Gitdi görünmez oldu yine 'ankebūt-ı mihr

Çün zāhir oldı peşşe gibi bī-şümār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.4)

Gökyüzünden dökülen süte karın teşbih edilmesi;

Yā Rab açlıktan ne hōş can virdi etfāl-ı nebāt

Çün dökildi yire pistān-ı felekden bunca şīr

(Mesîhî; Ş.4/ B.7)

Güneşin balık burcunun pullarını kazması;

Hūt burcını güneş var ise şayd itdi yine

Qazır anı dökülen pullarıdur berf-āsā

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.3)

Beyaz arıların cihâna bela taşınması;

Qar yağar şanma cihāna niçe zembūr-ı sefid

Hāşılı bal yirine getirür oldı belā

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.5)

Feleğin yaz defterini yırtıp atması;

*Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdün
Hurde-i kâgıda beñzer dökilen berf-i şitâ*

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.10)

Dünyanın bir kocakarı gibi düşünülmesi ve onun ak saçlarını dökmesi;

*Derdi mi dökdi saçın pîre-zen-i dehr yolar
Dökilen ak saçıdur berf degüldür haqqâ*

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.15)

Şair; feleğin ay ve güneş yumurtalarının kabuğunu dökmesi, felek hallacının yeryüzüne pamuk atması, dehrin vîrâne evinin tamir olurken kirecinin dökülmesi⁹³ gibi daha pekçok orijinal tasvirlerde bulunuyor.

2.3.2. Anlatım Özellikleri

“Yazıldığı dönemin aynası konumunda olan edebiyat, o dönemin maddî ve manevî bütün değerlerini bünyesinde barındırır. Hiç kuşkusuz bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Klasik edebiyat da yazıldıkları oluşturuldukları devrin derin izlerini bünyesinde bulundurmaktadır. Bu hususlar üzerine yapılacak tetkikler o dönemin hem sosyal kültürel hayatı hem medeniyeti hem de antropolojisiyle uğraşanlar için önemli ipuçları verecek mahiyettedir. Şairler önce çevrelerini çok iyi şekilde gözlemleyip en küçük teferruatı bile göz önünde bulundurmuşlar; daha sonra onları hem hayalleri, birikimleri, fikirleri hem de o dönemin sanat ve estetik değerleriyle yoğurarak güzel ve zarif bir sanat eseri oluşturma gayretine düşmüşlerdir. Bundan dolayı, bu şiirlerde, Türk milletinin örf, âdet, gelenek ve görenek ile günlük hayat sahnelerine; hatta o dönemin ilmî hüviyetine, fikir yapısına ve düşünce dünyasına ulaşılması mümkündür.”⁹⁴ Bu nedenledir ki çalışmamızda şitâ’iyyelerin, dil anlatım özelliklerinin incelenmesi gerekli görülmüştür.

⁹³ Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziyâ'î Hayatı- Eserleri- Sanatı ve Divanı (İnceleme- Metin)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 49- 50.

⁹⁴ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Edebiyatı’nı Anlamak”, *Edebiyat ve Dil Yazıları*, Ankara, Şubat 2007, s. 375- 384, 384.

Şitâ'iyyelerde şairlerin anlatımlarına yoğunluk kazandıran bir takım unsurlar bulunmaktadır. Anlatım özellikleri başlığı altında değerlendireceğimiz bu unsurlar, şitâ'iyyelerin yalnızca kış tasvirlerinden oluşan şiirler olmadığını göstermektedir. Şairlerin Divan edebiyatı kalıplarına bağlı kendi hayal zenginliklerini ortaya koymaları, şitâ'iyyelerin anlam derinliğini oluşturmaktadır. Mine Mengi'nin Eski Türk edebiyatı şairlerinin dil ve anlatım özellikleriyle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Bu dönem edebiyatında sanatın amacı, eksiksiz ve kusursuz olanı, yani ‘mutlak güzel’i yaratmaktır. Hâlbuki eksiksiz ve kusursuz olanı bulmak, ‘mutlak güzel’i yaratabilmek gerçekte mümkün değildir. Durum böyle olunca sanatçı, gerçekten kopup kendi hayal dünyasına giderek yani gerçek dışı ya da gerçeküstüne yönelerek, ideal güzeli orada yaratmak zorunda kalır. Böylece, divan edebiyatında, eskilerin ‘hüsn-i mücerred’ dedikleri ancak hayal gücü ile ulaşılabilecek soyut güzel ve güzellik anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ‘hüsn-i mücerred’in tasvirinde ya da çizilmesinde de ortak bir ideal güzelin ya da güzelliğin çizimi yoluna gidilmiştir. Gerçek dışı ya da gerçek üstü olduğunu başta da belirttiğimiz ortak ideal güzel ise doğada ya da gerçekte var olan belli bazı varlıklarla benzerlik kurarak, onlara benzetilerek yaratılmış; bu durum giderek sanatçıyı kalıp benzetmeleri kullanmaya yöneltmiştir. Örneğin ortak ideal anlayış ve ölçüler çerçevesinde eski şairin, güzelin boyunu daima uzun ve düzgün gösterme zorunluluğu, boyun servi, şimşad, ar’ar vb. ağaçlara benzetilmesine neden olmuştur. Uzun boyu ile salınarak yürüyen güzel, hemen her zaman fitne ya da kıyamet koparacaktır. Bu anlayış sonucu ise eski şair şiir dilini yoğururken çoğunlukla hep örnek verdiğimiz ya da benzer hazır unsurları kullanmak zorunda kalmış, hazır olanın kullanımı da kalıp sözün ya da anlatımın edebî dilde yerleşmesini gerektirmiştir.”⁹⁵

Şitâ'iyyelerde ortak mazmun kullanımı söz konusudur. Özellikle kış mevsiminin tasvirle anlatıldığı bölümlerde birbirine benzer teşbihlerin yapıldığı, ayrıca Divan şiirinin ortak mazmun anlayışına uygun kelime ya da tamlamaların da tercih edildiği görülmüştür. Örneğin karın yağışı anlatılırken sahnelenen görüntü birbirine yakın ifadelerle sağlanmış ya da soğğun tesiri yaşama, doğaya benzer ifadelerle

⁹⁵ Mine Mengi, “Mazmun Üzerine Düşünceler”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 45–61.

aktarılmıştır. Ya da mey, meykede, mey-hâne, hum-hâne, sagar gibi eğlence meclisine yönelik ifadeler şitâ'iyelerde kullanılan ortak mazmunlardır:

*Ġālibā meykedeye zāhid ayak basmışdır
Şoġucak geldi baña āb ü hevāsı zīrā*

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/B.13)

*Meclis āmāde müheyyā mey-i bādī-i neşāt
'İş ü nūşa dem olur mu dahtı bundan a'lā*

(Enderūnlu Vāsıf; Ş. 29/B.20)

*Gehi hum-ḥānede reşk-āver-i cām-ı bāde
Gāhi de ḥānede aḥbāb ile zevk-ı ḥalvā*

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/B.22)

*Bildim ol tıfl-ı teriñ dostluġu buz üzre imiş
Dün kızak kayması bu nükteyi remz etdi baña*

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/B.3)

*Dem-be-dem savt-ı sūrahi ola bezm-i bade
Dest-i saki-i peri-ruda leb-a-leb ola cam*

(Râmî; Ş.34/B.12)

*'İyş ü 'işret demidür fırsadı fevt itme sakın
Rind olan mest olur elbette sabah ü ahşam*

(Râmî; Ş.34/B.13)

Şitâ'iyelerde de farklı ifadelerin, özgün tamlamaların ve orjinal mazmun kullanımlarının varlığı söz konusudur. Bu kış tasvirleri, okunduğunda kişiye farklı ve etkileyici bir kış tablosu izletmektedir:

*Penbesin tāzeledi bād-ı firāş-ı ḥākūñ
Döşedi üstine çün buz gibi mā'î dībā*

*Gümüş āyīne midür lücce-i yaḥ beste midür
Şiken āhārlu bir mā'î varak mı deryā*

*Eger āhārlu kāġıd ise bende ideyüm
Muḥīṭ-i keremüñ vasf-ı şerīfin imlā*

(Seyyid Vehbî; Ş.24/B.12, 13, 14)

Ortak mazmunlar ve söz sanatları dahi şairlerin eserlerinde farklı yönleriyle ortaya çıkmıştır. “*Divan edebiyatı yıllarca aynı konular ve temalar üzerine kurulmuştur.*” eleştirisi, Seyyid Vehbi’nin yukarıdaki beyitlerinde de görüldüğü gibi doğruluğunu yitirmiş; seçilen ortak konu, tema ya da mazmunlar, sanatçının anlatımıyla farklılık kazanmıştır.

Klasik Türk şiiri, bazı iddiaların aksine hayattan kopuk değil, aksine hayatla içli dışlı bir şiirdir. Andrews, Osmanlı divan şiirinin gerçek hayata kayıtsız olmadığı konusunda şu çarpıcı tespitte bulunmaktadır: “*Osmanlı Divan şiirinin yaklaşık beş yüz yıl boyunca serpilip gelişmesine kaynaklık eden başlıca şey, bu şiirin geniş bir kitlenin ilgilendiği önemli konuları akıcı, anlamlı ve dolaysız bir biçimde dile getirmiş olmasıdır. Gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmamak şöyle dursun, çok büyük bir ihtimalle, kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alışverişi vardır.*”⁹⁶ Aşağıda Selânikli Hasan Âkif’ten alınan beyitte şairin dış mekânda yapılan bir kış eğlencesinden bahsettiği görülmektedir. Kartopu oynamak şair ile sevgili arasında bir işaretleşme vasıtasıdır. Aynı zamanda çevgana benzetilen saç da doğrudan yaşamın içinden, dönemim geleneksel bir oyununu da sergilemektedir:

Dil-rübûde idüğüm bilmiş o zülfi çevgân

Çar topu atdı baña eyledi ya 'nî imâ

(Selânikli Hasan Âkif; Ş.18/B.4)

Şiirde soyut kavramlar, somut ifadeler kadar önemsenmektedir. Divan edebiyatında şairlerin de duygularını, düşlerini, fikirlerini yansıtırken dönem dönem soyut ifadelere yer verdiği görülür. Mânânın gizli kalması, okuyan kişinin bu eser üzerinde düşünmesi gibi sebeplerle Klasik Türk şiirinde soyut anlama gelecek kelimelerin kullanıldığı bazen bu anlamın edebi sanatlarla yapıldığı bilinmektedir. Şitâ’iyyelerde de durum pek farklı değildir. Ne kadar çok söz sanatı kullanıldıysa o denli anlam yoğunlaşır ve dil soyut bir yapı kazanır. Şair, dış dünyadaki nesnelere kendi hayal gücünün derinliği doğrultusunda yaklaşır ve tabiattaki görüntülerden hareketle iç dünyasında oluşan izlenimleri dile getirir.

⁹⁶ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 97.

Doğanın beyitlere yansımada somut bir takım ifadelere de yer verilmektedir. Çünkü doğanın içinden çıkan resim, bir kalemle çiziliyor gibi sözcüklere döküldüğünde bir görüntünün oluşması gerekecektir. Bu görüntüye ek olarak verilen mazmunlar, hayaller ve duygular soyut kalacaktır. Somut kavramının açılımı, beş duyumuzla algıladıklarımızdır. Şairin anlattığı bu resimde var olanı göstermek, kış mevsimini yansıtabilmek ise soğuk havanın tesirini işitsel, duyuşsal, dokunsal öğelerle vermeye çalışarak mümkün olmaktadır. Bu nedendir ki sanatçı gözlemlerini somutlaştırmak için tasvire başvurur:

Cihān āyīne-ḥāne oldu baksañ cā-be-cā yaḥdan

Bürüdet gösterir timşāle bütler ziyy-i ḥummāyī

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.20/B.3)

Ṭolular beyzā-ı elmās gibi oldu vezān

Ceyb ü dāmānını ṭoldursa sezādır şahrā

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.21/B.6)

Ben gögüñ ‘aksi beyāz etdi yeri zann etdim

Dökmüş ‘arz üzre bahārın meger eşcār-ı hevā

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/B.6)

Var ise erdi şitā dondu midād-ı ṭab’iñ

Şoğucak geldi baña bu gazel ‘Ākif zirā

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/B.5)

Bildim ol ṭıfl-ı teriñ dostluğu buz üzre imiş

Dün kızak kayması bu nükteyi remz etdi baña

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/B.3)

“Şitā’iyyelerde, etrafı kasıp kavuran kışla ilgili son derece renkli tasvirler yapılır. Bu tasvirlerde İslâmî kültür, sosyal yaşantı, âdet ve inanmalar geniş yer tutar. Şair; gök, yer, ağaç, kar, buz, akarsu, servi gibi tabiat unsurlarını, hep bu birikimleri içersinde değerlendirilir; teşbih, tecâhül-i ârif, hüsn-i ta’lil, teşhis gibi edebî sanatlarla canlandırır, böylece gerçeğe hayâlin kesiştiği acayip bir âlem yaratır. Bu tasvirlerde en yaygın görülen motif, kıyamet motifidir. Kış bir kıyamettir, karlar da pamuk gibi savrulan dağlardır. Yağan kar, bahçeyi cennetin altında bulunduğu

düşünülen nurlu Sam şehrine çevirmiş, beyaz servi de, İsa'nın kıyamet âlâmeti olarak ineceği 'minâre-i beyzâ'ya dönmüştür. Karlar gümüş akçadır, kıyamet vakti olduğuna göre buna şaşırılmamalıdır. Çünkü o vakitte, toprak içindeki bütün servetleri dışarıya atacaktır. Bunun dışında, sosyal hayattan alınma kum fılyla ilgili motifler, önemli kimseleri idam sahnesi, bahşiş olarak yere gümüş akçe saçma, şehirde kar getirip satma; dünyayı boynuzlarında taşıyan öküz, Yunan ve Roma'dan alınma eli kılıçlı, usturalı Mars inanişi; kakum, vaşak, sincap kürk giyme ve bunları sezdirme yoluyla övülenden talep etme âdeti; örümceğin sivrisineği kaçırmaması, çekirgelerin tarlayı harap etmesi gibi gözleme dayalı unsurlar; buz üstünde yürüyerek her evliyanın rahatça keramet gösterebildiği, kış şeyhinin perhiziyle halkın toptan insân-ı kâmil olduğu, bunun neticesinde üfleyerek kuru daldan nar çiçeği bitirebildikleri tarzında imâlî ifadeler, bu şiirlerin zengin dünyasından birkaç çarpıcı örnektir.”⁹⁷

“Bursalı Ahmed Paşa ile birlikte Osmanlı şiirinin kurucusu olmuş Necâtî (ö. 1509), kendisinden sonra gelen şairleri büyük ölçüde etkileyen bu kudretli şair, Fâtih'e sunduğu şitâ'yyesinde, sürrealist bir ressam gibi gayet orijinal tasvirlerde bulunmaktadır.”⁹⁸

Üstür-i mest gibi saçdı kefin yire sehâb
Bağladı kâfile-i 'isret ü sâdî mahmil

“Eğlence ve sevincin kervanı yük bağladı; bulut, (tıpkı) sarhoş deve gibi (ağız) köpüklerini yerlere saçtı.”

Salalı kal'a-i pûlâd-ı yah içre suyu bâd
Tôp-ı hûrşîd ile feth olmaz ise key müşkil

“Rüzgâr, suyu buzun çelik kalesi içine kapattı kapatalı (memlekette huzur kalmadı); (eğer bu kale) güneş topuyla fethedilmez ise, (vaziyet) berbat.”

Eriyüp yirlere geçse yiridür hacletden
Berf kim hâvr idüben yüzini depdi yire il

⁹⁷ Burhanettin Çakım, a.g.e., s. 26- 27.

⁹⁸ Burhanettin Çakım, a.g.e., s. 26- 27.

“Kar, utancından eriyip toprağa geçse yeridir; çünkü halk (nerede görse) horlayarak yüzünü yer(ler)e çarptı.”

Ebr düirdi yüzini bu ise saht oldı zemîn

Mihr başın aluban kaçdı vü mâh oldı hacil

“Bu iş üzerine; bulut, (endişeyle) yüzünü buruşturdu; toprak, (şaşkınlıktan) donakaldı; güneş,(korku içinde) başını alıp kaçtı; ay, utanç içinde (öylece) kalakaldı.”

Bitürürler dem ile kuru ağaçdan gül-nâr

Pîr-i berf itdi riyâzetle bu halkı kâmil

“Üfleyerek, kuru ağaçtan narçiçeği bitiriyorlar; kar şeyhi, (nefse uyguladığı) perhizle (nihayet) bu halkı insan-ı kâmil yaptı.”⁹⁹

“Bilindiği üzere nesîblerin konusu umumiyetle bir tasvirdir. Bahar tasviri, kış tasviri, gece tasviri, muharebe meydanının tasviri, bir güzelin tasviri vb. Fakat divan şiirimizde bu tasvirler tabiatın ve gerçeğin doğrudan doğruya bir tasviri olmayıp şairin bu edebiyatın estetik görüşü ile baktığı mücerret bir tabiatın tasviridir.”¹⁰⁰

Aşağıdaki beyitte ise Necâti Bey, güneşli günlere duyduğu özlemi şu beyitiyle anlatıyor:

Şem-i hurşid-i cihan-tab kani kim yakıp

Berf pervanelerin ede cihandan za'il

(Necâfî Beg; Ş.1/ B.3)

“Nerededir cihânı ısıtıp aydınlatan güneş mumu ki, kar pervânelerini yakıp dünyâdan kaldıra.”

Şitâ'iyyelerde şairlerin genellikle anlatımda uyguladıkları teknik tasvirleme yöntemidir. Yukarıda beyitte görüldüğü gibi bu kış tasviri şairin hayal gücü ile birleşerek etkisini arttırmaktadır. Güneş, kış mevsiminde ısıtıcı etkisini yitirdiği için bir muma teşbih edilmiş; kar taneleri de yeryüzüne döne döne düştüğünden pervaneye

⁹⁹ Burhanettin Çakım, *a.g.e.*, s. 26- 27.

¹⁰⁰ Hasibe Mazioğlu, *a.g.e.*, s. 83.

benzetilmiştir. Şair, soğuk kış günlerinden, yeryüzünü örten kardan öylesine usanmıştır ki; güneşin gökyüzünde açmasını ve ondan kışın hâkimiyetini sona erdirmesini istemektedir. Arzu edilen de güneşin yeryüzünü ısıtıp, karı eritmesidir. Mevsimin somutlaştırılması için tasvirleme yönteminin kullanılması gerekir.

Aslında şair mevsimin kış olduğunu ve tabiat döngüsüne göre bu durumun değişeceğini bilmektedir. Beyitte ‘*Güneş nerededir?*’ sorusuyla cevap beklenmeyip bu duruma dikkat çekilmeye çalışılmış, böylece istifhâm sanatı uygulanmıştır. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi’ye sunulan kasidenin nesb bölümünde anlatılan bu şitâ’iyye dikkat çekici kış tasvirleriyle doludur:

Toprağın üstünün yani semânın bulutlarla kaplanması, toprağın donması, güneşin ve ayın görünmemesi “*Bulut yüzünü dürdü (çattı, karıştırdı), yer bu işe (öfkeden) kaskatı kesildi, güneş başını alıp kaçtı, ay utandı.*” şeklinde ifade edilmiştir. Güneşin yokluğu; “*gündüzün halk çerâğ ile ararlar güneşi*” mısrasıyla, evlerde ocak başı sohbetleri yapıldığı; “*Meclisler çerâğ ile süslenir, kışta her gönül ateş ile revnak bulur.*” ifadesi ile aktarılmıştır.

Kar, zevk ve eğlence yeşilliğine hücum eden çekirgelere; bulutlar sarhoş deveye, karlar ağzından dökülen köpüklere; kar pervaneye, güneş ortaya gelip bu pervaneleri yakması istenen muma benzetilmiştir. Teşbihler, şitâ’iyyelerde çok sık işlenmiştir.

Nedim’in, III. Sultan Ahmet ve Damat İbrahim Paşa için yazdığı kasidenin nesb bölümünde şair etkileyici bir şitâ’iyye örneği vermiş ve kışın esir aldığı doğayı bakın nasıl somutlaştırmıştır:

Şitânın ettiği bîdâdı, mül-i gülşende

Efendi, binde birin söylesem dolar defter

(Nedim; Ş.1/ B.3)

“Efendi, kışın güller ülkesine yaptığı zulmün binde birini dahi söylesem defterler dolup taşar.”

Canlandırılan bu tasvirle, çok soğuk bir havada güzelliği bozulmuş gül bahçesinin perişanlığını izlemekteyiz. Kış mevsimin doğa üzerindeki etkisini acımasız, gaddar birinin çevresine yaptığı zulümmüş gibi yansıtan şair, teşhis sanatını başarılı bir şekilde sunuyor. Görme duyusunu harekete geçiren bu tabloya bakan kişi, aynı zamanda kış mevsimine içten içe öfke duyuyor. Şair; kışın yaptığı zulümleri; “*Yazmaya kalksam defterler almaz.*” diyerek durumu abartmış ve mübalağa sanatını uygulamıştır.

“*Divan şairi tabiatı, bir mutasavvıfın gözü ile görür. Nazarında tabiat, bütün çiçek, su ve rüzgârıyla, vahdaniyetten nişanedir. Her varlık, kül olan vücud-i mutlakın bir cüz’ü; her manzara, hüsn-i mutlakın bir tecellisidir. Divan şairi, tabiata bir ayna imiş gibi bakar ve onda yalnız kendini, yani insanı görür. Bu mistik ve panteistik tabiat görüşü, şiirde İslâm felsefesinin, tasavvufun eseridir. Zaten bütün divan şiirinde tabiat, fikir yapısının istinad ettiği bir arsa rolü oynar. Kasidenin nesb kısmında gördüğümüz bahar, kış, yaz, su, deniz tasviri, yine fikir yapısının dayandığı bir kaidedir. Bu bahçede her şey canlıdır ve insan suret ve siretinde görünür. Serviler, çınarlar, güller ve çimenleriyle bütün orman, kır ve bahçe dünyası, bulutu, çiği, yağmuru, yıldızı, güneşi ve ayı ile bütün gökyüzü âlemi, bir kâinat komedisinin eşhası gibi, Bin Bir Gece Masallar’ından birinin kahramanları gibi, şiirde yerini alır ve kâh neşeli, kâh hazin bir eda ile oyununu oynar. Divan şiirindeki tabiat tasvirleri, hiçbir zaman durgun, statik manzaralar değildir.*”¹⁰¹

Sadettin Eğri, *Bir Bursa Efsanesi* isimli çalışmasında tasvirleme tekniğini üç bölümde değerlendirmektedir:

“*Günümüzde görebildiğimiz, mahsusâtı bize gösterebilecek yahut hariçte vücudu olmayan hissiyyâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta ‘tasvir’ derler. Bununla beraber mutlak olarak zikredildiği zaman tasvir yalnız mahsusâta münhasır olur. Tasvir üç türlü olur: Birincisinde edib, bir müstensih ressam tavrı takınarak tersim edeceği levhayı aynen alır; kendisinden hiçbir çizgi ilave etmez. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek, ilave suretiyle yer yer tadilat icra eder. Üçüncüsünde ise, tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek tarafına hiç yanaşmayarak onu evvelce*

¹⁰¹ Sabri Esat Siyavuşgil, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, Ankara, 1993, s. 10.

*kendisi bambaşka bir nazarla, bambaşka bir şekilde gördükten sonra öylece gösterir. Yani başkalarının gördüğü gibi değil, kendisinin göstermek istediği gibi göstermeye çalışır.*¹⁰²

İncelediğimiz şitâ'iyelerde şairlerin üçüncü bölümde aktarılan tasvir yöntemini tercih ettikleri görülmüştür. Şair kendi bakış açısıyla algıladığı kışın yani göstermek istediği kışın aktarır:

Vilāyet-i çemene hükm idince şāh-ı şitā

Giyürdi cümle dırahtāna cāme aq dībā

(Mânî; Ş.32/B.1)

Kış padişahının yeryüzünü ele geçirmesiyle ağaçlık, beyaz bir giysi giymiştir. Kış mevsiminde karın bütün nesnelere üzerini örtmesi ve bu görüntünün altında ağaçların beyaz giysilerini giymesi, şairin tasvir yeteneğinin bir parçasıdır. Hemen hemen bütün şitâ'iyelerin ilk beyitleri, kışın başladığını ifade eden dikkat çekici tasvirlerle doludur:

Rūzgār ile cihāna tağılup berf-i şitā

Gösterür şimdi cihān şahını bir aq deryā

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/B.1)

Kar, dünyaya rüzgâr ile yayılarak, dünya sahnesini beyaz bir deniz gibi göstermektedir. Her şitâ'iyeye kendi şairinin yetenekleri doğrultusunda değişik ifadelerle aslında kış tasvirlerinin anlatımıdır. Bu nedendir ki sözcüklerle bir kış resmi çizilir. Nesîb, daha önce de belirttiğimiz gibi şairin bütün yeteneğini göstermeye çalıştığı bir bölümdür. Bu nedenle şair işlediği konuya uygun olarak tasvirlerle yoğunluk verir. Bu nedenle, şitâ'iyeler bu yoğunluğu kış unsurlarıyla ele almış tablolardır, diyebiliriz:

Nihāl-i bāğları mürde-i kefen-ber-düş

Kenār-i bāmı sinān-i gamı irā'etde

(Sâmî; Ş.37/ B.3)

¹⁰² Lâmi'î Çelebi, *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ*, (Haz. Sadettin Eğri), Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 64.

“Çatının çevresi, gam mızrağı parlaklığında(dır); bağların ağaçları kefenleri sırtında ölüler(dir).”

“Ayrı ayrı sanat dalları olmasına rağmen, şair ile ressam bu edebî gelenek içinde aynı sahadaymış gibi görünmektedir. Kullanılan malzemeler ve sanatkârın hüneri her ikisinde de mükemmel anlatımın doğmasına vesile olmaktadır. Tasvirli anlatım şekilleri okuyucuyu, izleyiciyi derinden etkileyen ve geride unutulmaz hazlar bırakan bir yoldur.”¹⁰³

Kesdi gülşenden ayagın giderek sagar-ı mey

Meclis-i bağı şikest itdi sipah-ı alam

(Râmî; Ş.34/B.8)

“Elemlerin ordusu bağı meclisini kırdı, (dağıttı, yok etti). İçki kadehi giderek (yavaş yavaş)gülbahçesinden ayağını kesti.”

Tasvirin yanı sıra şitâ’iyyelerde kişileştirme sanatının da anlatımı güçlendirdiği görülmektedir. Çizilen bu tablonun içinde bir sahne canlandırılmıştır. Bağ, gülbahçesini darmadağın eden ve bu nedenle insanların gönlüne elem veren kış; dış mekânda insanların eğlence dünyalarını yıkarak aslında mutluluklarını da kırıp geçirmiştir. Tasviri güçlendiren öge, bu beyitte kişileştirme sanatıdır:

Döşendi buz gibi âyınler zemin üzre

Ki ‘ aksi berd-i ‘ acûzûñ olunca sûret-gir

(Ahmed Sadık Ziver Paşa; Ş.31/B.9)

Tasvirilere bir de söz sanatları eklenince beyitteki anlatım desteklenmiş ve güçlenmiş oluyor. Beyitte kocakarı soğuğu bir ressamdır ki bu benzetme soğuğun şiddetini pekiştirmek için yapıyor. Aksini, yani yansımasını ise yeryüzünü baştan sona aynalarla kaplamasından anlıyoruz. Bu aynalar buzdan yapılmıştır. Kış, öylesine çetin öylesine ağır geçmektedir. Şair anlatımında tasvir yöntemini kullanarak güzel bir kış manzarası çiziyor; bu resmin içinde kışa da buzdan aynalar çizen bir ressam gücü vererek tasvirini pekiştiriyor.

¹⁰³ Sadettin Eğri, *a.g.e.*, s. 64.

Şitâ'iyelerde yaygın olarak tasvirin kullanıldığı ve anlatımda tasviri güçlendirdiği için; teşbih, mübalağa, hüsn-i ta'lil, kişileştirme gibi sanatların uygulandığı görülmektedir:

*Rūzigār ile gider her tarafa top tekerek
Gūyiyā şah-ı şitâ güy ile oynar çevgân*

(Cinânî; Ş.3/B.12)

Bu kış tasvirinin içinde şair güçlü bir gözlemcidir. Doğanın tasvirini yaparken seçtiği kişileştirmelerle, kullandığı sembol ve imajlarla anlatımını güçlendirmektedir. Yukarıdaki beyitte kış bir padişaktır ve rüzgârın kartoplarını havalandırması çevgân oyununa benzetilir. Çok farklı imajlarla renklendirilmiş bu beyitte görüldüğü üzere şitâ'iyelerde tasviri kuvvetlendiren çok fazla unsur kullanılmıştır. İmaj seçiminde ise genellikle görsel, dokunsal ve işitsel öğeler; ardından da ruhsal unsurlar şitâ'iyelerin çoğunda ele alınmıştır. Bu imajları çözümlenmeden ve örnekler vermeden önce imajın ne olduğunu değerlendirelim:

“İmaj, edebî yapıtlarda duyuusal izlenimler yaratan mecazî veya tasviri ifadelerdir. İmajlar, ifade ettikleri duyu algılamalarına göre genellikle yedi çeşide ayrılır: Görsel, işitsel, kokusal, tatsal, dokunsal, bedensel, ruhsal. Edebî yapıtta gözle algılanabilen her şeye (nesne, parlaklık, açıklık, biçim, hareket gibi) gönderme yapan ifadeler görsel, kulakla algılanabilen her şey (çeşitli sesler, sessizlik gibi) işitsel, koklama ile ilgili her şey kokusal, tatma ile algılanabilen her şey tatsal imajlardır. Bedensel dokunma yolu ile elde edilen izlenimler (ısı, ıslaklık, kuruluk, doku, çarpma, vurma gibi) dokunsal imajlardır. İnsanın bedeninde duyduğu olgular (kalp atışı, nefes alma, bitkinlik, gevşeme gibi) bedensel, ruh hallerine (daralma, bunalma, neşe, heyecan gibi) gönderme yapan ifadeler de ruhsal imaj kapsamında ele alınabilir.”¹⁰⁴

*Turmuşuz ditremege diyü turup şabr iderüz
Kalmadı zerre kadar şabra velî tab u tüvân*

(Cinânî; Ş.3/B.18)

¹⁰⁴ Aslı Uçar, “Karacaoğlan Şiirinde İmajlar”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 20, S. 79, 2008. s. 40.

*Olsa bizde gününe göre geyerdük kürkin
Nice semmür-ı vaşak ço marala yok dermân*

(Cinânî; Ş.3/B.19)

Soğğun üütme etkisini, dokunsal bir imaj olarak birçok şitâ'iyede görmekteyiz. Yani tasvir edilen bu kış resminde, görseliğin yanı sıra soğuk hava bedeni de etkiler. Yukarıdaki beyitlerde bir veli kadar sabreden, kürkü olmayan bir halk tasvir edilmektedir. Şairin dikkatleri çektiği bir nokta da *zamana göre giyinme* fikridir. Şair eleştirisini yeri gelmişken “*Kürkümüz olsaydı biz de gününe göre giyinmesini bilirdik.*” ifadesiyle belirtiyor. Maddiyat, diğer mevsimlerde çok önemli bir kavram değilse de kış mevsiminde önem arzeder. Halk, soğuktan titremektedir ve onların sabredek güçleri kalmamıştır. Çaresizlik beyite başarıyla yansıtılıyor. Beyitte sosyal bir eleştiri dikkati çekmektedir.

*Şovukda lerze ider desti pîr-i mey-gedânûñ
Hemîşe düşmez elinden ‘aceb budur sâğar*

(Cinânî; Ş.2/B.17)

Şair, havanın soğğunu vurgulu bir şekilde anlatabilmek için, kış mevsimini tasvirleme yöntemi ile canlandırırken güçlü gözlemler yapmaktadır. Bu gözlemlerinde bazen insanları, bazen de canlıları kullanmakta ve onların kış karşısındaki tutumlarına dikkat çekmektedir. Şitâ'iyelerde bu nedenle yalnızca manzaranın değil; canlıların, bazen de iç mekânın anlatımı yapılmıştır. Yukarıdaki beyitte Cinânî, şarap içen bir dilenciye gözlemliyor. Bu fakirin elleri, soğuk havanın etkisi ile titrese de asla kadehini bırakmamaktadır. Böylece *pîr-i mey-gedân*, kış mevsimine karşı meydan okuyan insanların yerine kullanılmıştır.

*Hemîşe şimdi esen tünd-bād-ı şarşardur
Çemende bād-ı şabānuñ yerinde yeller eser*

(Cinânî; Ş.2/B.18)

Cinânî, şitâ'iyesinde özellikle manzara betimlemesine ağırlık vermiştir. Sahnelenen bu görüntü içinde kışın sert ve soğuk esen rüzgârı kullanılmıştır.

*Şiddet-i dey yine ol deñlü hücum eyledi kim
Hoş gelür halka cehennem nitekim bâğ-ı cihân*

(Cinânî; Ş.3/B.16)

Cinânî'nin beyitinde soğğun şiddetini öylesine artmıştır ki bu etkiyi şair, bir ironi ile vermektedir. Cehennem dahi bu soğğun karşısında halka hoş gelecektir.

Şitâ'iyyelerin anlatım özelliği içinde sayabileceğimiz bir diğer yön şiirlerde halkın içinde görebileceğimiz kişilerin mazmunlarla ya da söz sanatlarıyla ifade edilmiş olmasıdır. Bu açıklamayı verebileceğimiz en belirgin örnek Nedim ve onun şitâ'iyyesidir:

*Başında kar saçığı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezsem ar'ar*

(Nedim; Ş.28/B.2)

“Soğuktan morarmış birisi (nilüfer), başında kar saçığı sarık, arkasında sade ile birisi (ar'ar), zâlim (soğuk), ayağı eli donanlar (akarsu, çınar), üşütmüş hasta birisi (servi), ortadan kaybolan çapkın (bülbul), yalın hançer duranlar (saçaktan sarkan buzlar), gözünü açamayan birisi (nergis), başında miğfer birisi (fidan), uzun kış gecesinde sabaha kadar hikâye okuyan kişi, (bülbul)... Hep yaşanan hayattan, yani günlük hayattan alınmışlardır. Anlatımda araç olarak kullanılmalarına rağmen yaşanan hayatın son derece canlı sahnelerinden alındıkları için hayatiyetlerini kaybetmemişlerdir. Böylece yukarıdaki mısralar Eski Türk edebiyatının en belirgin özelliklerinden birisinin de temsilcisi olmuşlardır. İççe geçmiş ve birbirini tamamlayan tablolar şeklinde hem tabiatı hem de hayat sahnelerini aynı anda vermeyi, konuşma dilinden yararlanıp bu dilin hayata geçirici özelliğini kullanarak başarmışlardır.”¹⁰⁵

Şitâ'iyyelerin birçoğunda kıştan ve soğuk havadan yakınma vardır. Bahar mevsimi rüzgârıyla, eğlencesiyle kısacası her bir parçasıyla özlenmekte ve sabırsızlıkla beklenmektedir. Çok az şitâ'iyrede, kış mevsiminde yapılan eğlenceler, yaşanan güzellikler aktarılmıştır. Ancak birçok şiirde şairler, ne kadar yakınsalar da doğanın

¹⁰⁵ Tunca Kortantamer, *a.g.m.*, s. 388.

muhteşem görüntüsünü tasvir etmekten kendilerini alamamışlardır. Bu iki farklı durumu, yani kışı, hem öven hem de yeren beyitler şu şekildedir:

*Gelince düzd-i şitâ nakd-i bâğı toñdurdı
Şükūfeden n'ola nā-yāb olursa andan eşer*

(Cînâni; Ş.2/B.15)

*Bulmam şeb-i sermâdaki âteş başı şevkîn
Eyyâm-ı zemistândaki zevk ü şafâda*

(Seyyid Vehbi; Ş.26/B.6)

Kışın doğayı teslim alan dondurucu soğuğu karşısında iki şairin de bakış açısı farklıdır. Bütün şitâ'yye şairlerinin aynı kış manzarasını anlatması ve bu mevsimden aynı şekilde etkilenmesi mümkün değildir. Bu farklılığın oluşmasında, şüphesiz çok fazla etken bulunmaktadır. “*Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin Şitâ'yye'lerinde Kış*” makalesinde İsmail Ünver, Fuzulî ve Nedim'in şitâ'yyelerindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Fuzulî'nin şitâ'yyesinde, doğrudan kışla ilgili olmayan beyitlerin tamamında içe bakış söz konusudur. “*Şair o beyitlerde adeta iç âlemdeki karamsarlığı hayal edebildiği kışla özdeşleştirir, iç dünyasını karartan feleğe serzenişte bulunur. Felekten bu karamsarlığa gerek olmadığı, bütün ağaçların kışın çıplak olduğu, baharda giysilerini yeniledikleri, kendisi bir âşığın Allah'ın lütuf ve kereminden umut kesmemesi gerektiği yolunda öğütler alır. Kısaca söylemek gerekirse bu kaside bir övgü şiiri değildir. Doğrudan şairin iç dünyası ile ilgilidir. Nedim'in doğrudan kışı anlatan on beş beytinin dışındaki beyitler tegazzül ve medhe ayrılmıştır. Şair, Sultan III. Ahmed'i ve bütün varlığıyla bağlı bulunduğu Damat İbrahim Paşa'yı över.*”¹⁰⁶ Biri Bağdat'ta diğeri İstanbul'da yaşamış bu önemli iki şairin, şitâ'yyelerinde farklı bir üslup kullanmalarının öncelikli nedeni farklı coğrafyalarda yaşamalarıdır.

Coğrafya ve iklim farklılıkları, şairlerin eserlerine de yansımaktadır. Ayrı bölgelerde yaşamış, bambaşka sosyal ve kültürel ortamlarda yetişmiş sanatçıların bakış açıları, gözlemleri, konu seçimleri ve bu konuları işleyiş şekilleri birbirinden farklıdır. Şitâ'yyeler, kış tasvirlerinden oluşan kaside nesîbleridir; ancak şairin bulunduğu

¹⁰⁶ İsmail Ünver, “ Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin ‘Şitâ'yye'lerinde Kış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 18, Niğde, Güz, 2005, s. 197–199.

bölgede kışın nasıl yaşandığı bu gözlemi doğrudan etkilemektedir. Çetin kış şartlarında yaşayan bir şair ile ılıman bir bölgede kış mevsimini yaşayan şairin anlatacağı şitâ'iyeye de bu nedenle birbirinden çok farklı olacaktır. Farklı coğrafyalarda yaşamış iki şairin şitâ'iyelerini karşılaştıran İsmail Ünver'in tesbiti dikkat çekicidir: “İki şitâ'iyeye arasındaki karşılaştırma Fuzulî'nin tasvir ettiği kışla Nedim'in 'şitâ'iyeye'sindeki kışın ne kadar farklı olduğunu gösteriyor. Fuzulî'de serince bir sonbahar havası, Nedim'de ise dondurucu bir kış soğuğu yaşıyoruz. Aradaki fark ise Bağdat ile İstanbul'un kış mevsimindeki ısı farkı kadardır.

*Gün-be-gün mu 'tedil olmakda hevâ-yı Bağdâd
Gayret-i ürdibehişt oldı şitâ-yı Bağdâd*

beytinde IV. Murad ile Bağdat seferine giden ve oranın kışını yaşayan Şeyhülislâm Yahyâ'nın, Bağdat'ın kışının baharı kıskandıracak kadar ılıman olduğunu söylemesi de Fuzulî'nin tasvir ettiği kış tablosunu onaylamaktadır.”¹⁰⁷

Kış tasviri içinde doğadaki değişimler ve bu değişimlerden etkilenen canlılar, yaşam, yenilenen mevsimin ardındakiler şairin gözüyle görülmektedir. Seçilen kelimeler, tamlamalar ya da söz sanatları hep bu doğrultuda oluşmuş, tasviri anlatımla da bu sahne canlandırılmıştır. Şitâ'iyelerdeki tasvirî anlatımı, iç ve dış mekân tasvirleri şeklinde iki bölümde inceleyebiliriz.

2.3.2.1. İç Mekân Tasvirleri

Soğuk hava, insanları kapalı mekânlarda barınmaya, ısınmaya ve eğlenmeye sevk etmiştir. Kış padişahı, çimen ülkesine geldi geleli gülbahçesinde huzur ve eğlence kalmamıştır. Bu geçici zulmün üstesinden gelebilmek için kendini korumaya çalışan insanoğlu için ilk gereksinim ısınmaktır. Bu gereksinimi için de kişi öncelikle kapalı alanlarda barınma yoluna gidecek ardından vücudunu ısıtacak ateşe, beslenmeye ve sonra da ruhunu doyuracak eğlence meclislerine yönelecektir. Sığınak olarak seçilen mekânlar; ev, meyhâne ya da dergâhtır:

¹⁰⁷ İsmail Ünver, *a.g.m.*, s. 200-201.

*Ben niçe ıssı sovuğ çekmişem ey lutf ıssı
Dergehüñ oldı sovuğdan baña āhir me'vā*

(Hasan Ziyâ'î; Ş. 33/ B.17)

Şair, kendisini soğuktan korumak için sığınak olarak dergâhı görmektedir. Mevsim, toplayıcı vasfıyla ibadet ehli kişileri de bir araya getirmektedir. Ancak bazen ibadetler, bu zor yaşam koşulları nedeniyle aksamaktadır. Soğuk havalarda evden dışarıya çıkmak istemeyenlerin tutumları aşağıdaki beyitte şu şekilde aktarılmaktadır:

*Hāneden taşra çıkılmaz bu hevâlarda meger
Cāmi'e cum'a için eyleye dil kaşd-ı vuşul*

(Mirzâ-zāde Sālim; Ş.19/B.26)

Cuma namazının ve caminin bahsi yalnızca Mirzâ-zāde Sālim'in şitâ'iyesinde geçmektedir. Şair, gönülden Cuma namazını camide kılmaya niyetlense de soğuk havanın etkisi ile dışarıya çıkılmayacağını belirterek evde kalmayı yeğlemektedir. Bu ibadetin, havanın soğuk olması nedeniyle aksatıldığı belirtilmektedir. İbadethâneler kışın toplanılan kapalı mekânlardır. Şair, bir sonraki beyitte dine bağlı kimselerin yani salâh olanların Cuma namazını terk edemeyeceklerini belirtmektedir:

*Cum'ayı hāşılı terk eyleyemez pāy-ı şalāh
Anda cem' olmuş iken nice rivāyāt u nukul*

(Mirzâ-zāde Sālim; Ş.19/B.27)

“İç mekân olarak nitelendirdiğimiz; ev, konak, meyhâne gibi kapalı alanlardır. Kışın zor koşulları altında dışarıya bile çıkamayan insanlar, bu kapalı alanlarda eğlenceler düzenlerler. Bunlar ya evlerde ve meyhânelerde düzenlenen meclisler ya da ateş başındaki sohbetler şeklinde karşımıza çıkar. Bir anlamda, kışın kapalı alanlar önem kazanır. Bunlardan yola çıkarak iç mekândaki kış eğlencelerini kahve içme, ateş başında helva sohbetleri düzenleme şeklinde sayabiliriz. Kahvenin, toplum yaşantısında eskiden de önemli bir yerinin olduğunu herkes bilir. Çünkü birçok unsur gibi kahve de insan ilişkilerinde birleştirici rol üstlenmektedir. İnsanlar birbirlerini kahveye çağırırlar, kahveler içilir, fallar bakılır, sohbetler edilir ve böylesi bir ortamda ma'nevî

sıcaklık hemen kendini hissettirir. Burada önemli olan, kahvenin etkisiyle hem bedenlerin hem de gönüllerin ısınmasıdır.”¹⁰⁸

Kahve ve kahvehâne kültürü Osmanlı’da 16. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki hem tüketimi hem de Divan şiirinde kullanımı bu yüzyıl ve sonrasını kapsamaktadır. “*Saraydan başka, şiirlerin okunup hakkında konuşmaların yapıldığı bir diğer mahal ise dükkânlardır. 16. asrın ortasına kadar, başta İstanbul, Bursa ve Edirne olmak üzere, hareketli bir edebî kültür hayatına sahne olan şehirlerde, eşribe dükkânlarının, meyhanelerin ve esnaf dükkânlarının, bu hareketlilikte payları büyüktür. 1555 yılından itibaren bu dükkânlara kahvehaneler de katılır. Buralara gelen şairler ve diğer edebiyat âşıklarının, okunan gazeller hakkında fikir yürüterek, kahvehanelerin birer edebiyat mahfili almasını temin ettikleri müşahede edilmektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı kamuoyunu bir hayli meşgul eden kahve ve kahvehaneyi konu alan beyitlere, gazele, manzum dilekçelere ve hatta kitaba rastlanmaktadır.*”¹⁰⁹

Şitâ’iyyelerden hareketle o dönemlerde mangal başında kahve ya da helva sohbetlerinin baharı beklerken bir avuntu oluşturduğu görülmektedir. “*Bu dönemde şiirin okunup konuşulduğu bir diğer mahal de, muhtelif şahsiyetlerin ev veya benzeri mekânlarda veyahut da bahçelerinde yapılan toplantılar ve eğlence meclisleridir.*”¹¹⁰ Kış mevsiminin yaşamı zorlaştıran hava şartlarında dışarıya çıkamayan insanlar için ev, kahvehane ya da meyhaneler soğuktan korunma ve kısa süreli de olsa eğlence mekânları olarak değerlendirilmektedir. O dönemde de “*Gönül ne kahve ister ne kahvehane; gönül hoş sohbet ister kahve bahane.*” sözü mangal başında toplanan insanların ortak görüşü olmalıdır. İçleri ısıtan kahvenin gönülleri de hoş ettiği bilinmektedir:

El ayak tutmaz oldu sermâdan

Çahve-nüş oldu cümle ehl-i şafâ

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.6/B.8)

¹⁰⁸ Döndü Akarca, “Şitâ’iyyelerde Sosyal Yaşantı”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, s. 6.

S. 1, 2005, s. 6.

¹⁰⁹ Namık Açığöz, “Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 416- 417.

¹¹⁰ Namık Açığöz, *a.g.e.*, s. 417.

Gelibolulu Mustafa Âlî de kıştan, soğuktan eli ayağı tutmayan kişilerin, eğlence ehli olan bütün herkesin kahve içtiğini belirtmektedir. Kahve, özellikle mangal üzerinde pişirilmektedir. Kış mevsiminde soğuktan üşüyen bedenleri ısıtan bir içecek olarak kullanılan kahve, aynı zamanda da gönülleri hoş eden ve beğenilerek tüketilen geleneksel bir içecektir.

“Şark dünyasında, aile fertlerini bir araya ancak kış gecelerinin soba veya mangalları toplayabilir. Bu bakımdan; “Mangal kenârı kış gününün lâle-zaradı.” diyen şair, ne kadar haklıdır. Kalorifersiz evlerde dar gelirli aile fertlerini bir araya getiren soba sıcaklığı veya daha güzel bir manzara olan mangaldaki ateş, galiba yalnız vücutları ısıtmakla kalmıyor, belki de gönüllerin birbirine ısınmasını sağlıyor. Hele bir de aile büyüğü etrafındakilere sıcak bir şeyler anlatabiliyorsa... Yazın dağılan gönülleri, kış derliyor demektir. Bu zengin olmayanlar için hatırı sayılır tesellidir.”¹¹¹

Soğuk havanın olumsuz etkilerinden korunmaya çalışan kişiler, kapalı mekânlara sığınır ve ateş başlarında ısınmaya çalışırlardı. Şitâ’iyyelerde şairlerin ocak başında oturup keyiflendikleri görülmektedir. Bu sıcaklığa bir de ocak başı sohbetleri eklenince ateşteki korlar, gülbahçesindeki güllerden farksız olurdu:

Ocakda âteşe ben nice gülsitân dimeyem

Her aḥker oldı şanasın ki bir gül-i ḥamrâ

(Yahya Bey; Ş.8/B.10)

“Ocaktaki ateşe ben nasıl gül bahçesi demeyeyim; her kor sanki kızıl renkli bir gül oldu.” Ateşin içindeki korlar, rengi ve şekli dolayısıyla kırmızı güllere benzetilmiştir. Ancak gülbahçesi dış mekânda, ocaktaki korlar iç mekânda kişiyi etkilemektedir. Yine başka bir beyitte kış akşamları yakılan mangal, sanki bir gül ocağıdır:

Eyyâm-ı bahâr içre gel olursa güşâde

Mankal dahı gül ocağıdur şâm-ı şitâda

(Seyyid Vehbî; Ş.26/B.1)

¹¹¹ Nihad Sâmi Banarlı, *a.g.e.*, s. 149.

Mangal başında ısınmak için toplanan insanların aynı zamanda uzun kış gecelerini şenlendirmeye, vakitlerini eğlenceli bir şekilde değerlendirmeye ihtiyaçları vardır. Bu meclislere sohbet ehli kişiler, henüz soğuklar bastırmadan davet edilir, ocak başındaki toplantıların hazırlıkları çok önceden belirlenirdi.

Leb-i dil-berle sezā bahş-i ḥalāvet itse

*Şeb-i sermāda olan **şoḥbet-i ḥāş-ı helvā***

Vaktidür serde idüp kar şacağı destārın

*‘Āşıka yār ola **şoḥbet gicesi turre-nümā***

(Seyyid Vehbî; Ş.24/B.8, B.9)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi soğuk kış gecelerinin en güzel tarafı sohbet meclisleri oluşturmaktır.

Mustafa Özcan *Şitâ’iyye veya Kışa Methiye* adlı yazısında, kışın ocak başında yapılması planlanan sohbetlerin ve okunan şitâ’iyyelerin ön hazırlığını şu şekilde aktarmaktadır: “*Saraylarda, köşklerde, konaklarda aylar öncesinden kışın hazırlıkları başlardı. Fakat bunlar, büyük küçük her hanede görülen erzak temini, yakacak tedariki, çatı aktarma işi gibi sıradan hareketler değil, uzun kış gecelerini muhabbet meclisleri ile ihya etme çalışmalarıydı. Gerçi hazırlıkların içinde meclis müdavimlerine ikram edilecek mugaddi yiyecekler, leziz içecekler, meyve, meşrubat, çerez kabilinden nevaleler de önemli bir yer tutardı; ama hepsi onlardan ibaret değildi. Her türlü ihtiyaç maddeleri ve lüzumlu malzemeler zamanı geldikçe vazifeli kişilerce alınıp kilerlere, dolaplara yerleştirildiği; mekânlar o işlerin ehli olan insanlar tarafından mevsimin şartlarına göre tanzim, tefriş edildikleri için saray ve köşk sakinleri işin o tarafı ile pek meşgul olmazlardı. Zira hane sahibi olarak, onların da yapmaları gereken ehemmiyetli işler vardı. Üstelik onların vazifeleri ihmale gelmez, kazara ihmale uğrasa veya biraz geç kalırsa telafisi pek mümkün olmazdı. Meselenin hassasiyetine vakıf olan insanlar, hazanla birlikte başlardı meclisi şenlendirip müdavimleri dinlendirecek sazandeleri, nazandeleri, hanendeleri, gazelhanları, mevlithanları, nüktedanları ve diğer maharet sahibi sanatkârları kendi meclislerine bağlama gayretlerine. Onların ardından muhabbete derinlik katıp zihinlere ufuk açacak sözü dinlenir, nazı çekilir ahabplar, yaranlar, ihvanlar, ehl-i hal insanlar haberdar edilir ve sohbetlere*

hazırlanmaları sağlanırdı. Yapılan çalışmalar yazlıktan döndükten sonra bir daha hassasiyetle gözden geçirilir, görülen eksiklikler tamamlanır, kifayetsizlikler giderilir, müdavimler davet edilir ve bir nevi prova mahiyeti de taşıyan ilk toplantılar yapılırdı. Üdebalar, ancak hazırlıklar tamamlanıp kış hükmünü icra etmeye başladıktan sonra teşrif buyururlardı meclise. Üstlerinde kar, dillerinde şitâ'iyyelerle... ”¹¹²

Uzun süren tüm bu hazırlıklar ve düzenlenen toplantılar, meclislere iştirak edenleri kış mevsiminin soğuşundan, bunaltan eziyetinden bir an olsun uzaklaştırmaktadır. Kışın soğuşu, insanları kapalı mekânlara çekerken, sıcak ateş başları ve bu ortamlarda yapılan sohbetler çok etkileyicidir. Öyle ki şair, kış geceleri ateş başındaki neşeyi, kış günlerindeki zevk ve sefada dahi bulamadığını belirterek, dönemin vazgeçilmez unsurları olan bu meclislere, ateş başında yapılan sohbetlere ve eğlencelere dikkat çekmektedir:

Bulmam şeb-i sermâdaki âteş başı şevkın

Eyyâm-ı zemistândaki zevk ü şafâda

(Seyyid Vehbî; Ş.26/B.6)

Bu toplantıların önemi öylesine büyüktür ki kişileri bir araya getiren ateşin sıcaklığı bile sohbetlerin yanında sönük kalmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, sohbetlerin sıcaklığından ateşi kızdırmaya bile ihtiyaç duymadıklarını belirtmektedir. Ateş başında toplanan insanların bu muhabbetleri içlerini zaten ısıtmaktadır.

Hiç âteşe yok dâ'ire kızdurmağa hâcet

Germiyet-i şöhbet o kadardur bu hevâda

(Seyyid Vehbî ; Ş.26/B.10)

“Seyyid Vehbî'nin yukarıdaki beyti kış gecelerinde helva sohbetleri düzenlendiğini gösteren en güzel örneklerdendir. Şair, kış gecelerinde yapılan özel helva sohbetlerinin verdiği sıcaklık sayesinde ısındığından sevgiliyle yapılacak böyle

¹¹²Mustafa Özcan, “Şitâ'iyye veya Kışa Methiye”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=715693>.

tatlı bir sohbeti özlemektedir. Örnek olarak seçtiğimiz bu beyitler, bahar mevsiminde olduğu gibi kış mevsiminde de özel meclislerin düzenlendiğini gösterir.”¹¹³

Seyyid Vehbi'nin şitâ'yyesinden alınma diğer bir beyitte yine kış geceleri yapılan sohbetlerin övgüsü yapılmaktadır. Öyle ki şair, bir kış gecesi sohbetini bin bahar günü ile değışecek kadar abartılı bir kıyaslama ile tercih etmektedir:

Biñ rüz-ı bahār ile hārīdārı olurdum

Bir kış gicesi şöḫbeti virilse mezāda

(Seyyid Vehbî ; Ş.26/B.5)

Mangaldaki korlar her zaman güle teşbih edilmez. Mangal bazen kadehteki kırmızı şarap gibidir. Şarap da ateş gibi bedeni ısıtmaktadır. Kış mevsiminde soğuk havada yine toplanılan yer, kapalı bir alandır. Bu ortam, mutribin sesi ve şarabın sıcaklığı ile ısınacaktır:

Biraz da manḳal-ı meyle maḳâmu kızdıralum

Biraz da mutrib-i 'irfâni eyle germ-i nevâ

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/B.21)

Bu dönemde yine vazgeçilmez eğlencelerin yaşandığı bir mekân şüphesiz ki meyhanelerdir. Şitâiyeler üzerine araştırma yapan Döndü Akarca'nın *Şitâiyelerde Sosyal Yaşantı* başlıklı makalesinde meyhanelerle ilgili değerlendirmesi dikkat çekicidir: “Kışın yaşandığı kapalı mekânların en önemlisi meyhâneler (harâbât)dir. Baharda gül bahçesinde yapılan eğlencelerin karşılığı olarak, kışın meyhânelerde düzenlenen meclisler karşımıza çıkar. Meyhâneyle birlikte o ortamı yansıtacak “ safâ, sâkî, muğ-beçe, sahbâ, 'arak, câm, iş ü nüş, mînâ, ” söz konusu edilir. Hattâ sevgili bile sabır bozuculuğu ve perişân saçları ile bu meclislerdeki yerini alır. Öyle ki kışın düzenlenen meclisler, tüm bu varlıklar sayesinde, bahar meclislerini aratmayacak güzelliktedir. Zaten kış günlerinde yapılacak en iyi şey budur.”¹¹⁴

¹¹³ Hamit Dikmen, “Seyyid Vehbî Divanı'nda Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı”, *Ç.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, Temmuz-Aralık, 2005, s. 12.

¹¹⁴ Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 8.

“Meclislerle ilgili ifadelere özellikle Enderûnlu Vâsîf’in şitâiyyesi ile Seyit Vehbî’nin şitâiyyelerinde rastlarız. Aşağıda verdiğimiz örnek, Enderûnlu Vâsîf’in şitâ’iyyesinden alınmıştır:

*Hep yalan oldu o gül-geşt-i fezâ-yı gülşen
Ne temâşâ-yı çemen kaldı ne dillerde safâ*

Görüldüğü gibi kışın zulmü nedeniyle gül bahçesi yok olmuş. Bu sebeple kimi insanlar harâbâta gitmişler ve orayı canlandırmışlardır.”¹¹⁵

Enderûnlu Vâsîf, yaşadığı dönemde kış mevsiminde yapılan iç mekân eğlencelerini aşağıdaki beyitte özetliyor:

*Gehi hum-ğânede reşk-âver-i cām-ı bāde
Gāhi de ħānede aħbāb ile zevk-ı ħalvā*

(Enderûnlu Vâsîf; Ş.29/B.22)

Bazen evde bazen de meyhanede sevilen dostlarla şarap kadehini kıskandıran sohbetler edilecek ve helva zevkine varılacaktır. “Sâkîler, ellerinde kadehlerle şarap sunmakta, böylece bir yeme içme ortamı yaratılmaktadır. Bu durum, meyhâne sâkini için bambaşka bir zevktir. Şâir, kışın harâbâta düzenlenen bir meclis ortamını bize anlatarak dönem insanının da yaşantısına ışık tutar. Kışın düzenlenen bu meclislerin bahardaki meclislerden bir farkının olmaması da dikkat çekici bir yöndür.”¹¹⁶ Aşağıdaki beyitte yine aynı şair, harabata yönelmek istemektedir. Meyhaneyi şenlendirmeye, canlandırmaya karar verilmiştir:

*Ba’dezîn biz de ħarâbâta varıp yüz tatalım
Edelim bâri ħarâbâtı bu yüzde ihyā*

(Enderûnlu Vâsîf; Ş.29/B.16)

Bağın, bahçenin üzerine sabah rüzgârı gümüş paralar saçmış, sular birer gümüş aynalara dönmüştür. Ağaçlar kış padişahının emriyle buzdan miğferlerini takmış, kış

¹¹⁵ Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 8.

¹¹⁶ Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 8.

padişahı zulmünü ülkenin dört bir yanına salmıştır. Böyle bir ortamda eğlence meclislerini yani gülbahçelerini, kışa teslim etmiş insanların tesellisi, ateş başında yapılan sohbetlerdir. Uzun kış gecelerinde sunulan ikramlarla ilgili olarak bahsi geçen helvadır ve bu toplantılar *helva sohbeti* şeklinde anılmaktadır. Helva, kapalı mekânlarda sohbet ehli kişileri birleştiren bir unsurdur. Bazen de top helva, şekli dolayısıyla kartopuna benzetilmiştir:

Leb-i dil-berle sezā bahş-i halāvet itse

Şeb-i sermāda olan şohbet-i hāş-ı helvā

(Seyyid Vehbî ; Ş.24/B.8)

Top-ı helvāyı ham-ı engüšte alsun da bu şeb

Rüz-ı ferdāya kosun bāzīçe-i çevgānını

(Seyyid Vehbî ; Ş.27/B.9)

Helva da kahve gibi birleştirici ve toplayıcı özelliğe sahiptir. Çünkü sohbetlerin düzenlendiği meclislerde ikram, Türk gelenek ve göreneklerinde önemli bir unsurdur. Henüz elektriğin olmadığı gecelerde; insanların mumla, kandille ya da ateş başından gelen alevle aydınlandıkları zamanlarda bu sohbetlerin daha çok önemsendiği söylenebilir. Çünkü ateş, hem ışığı hem de ısıyla insanları bir araya getirir. Sohbet bu andan itibaren kendiliğinden gelişir. Hikâyelerin anlatıldığı, dertlerin ve mutlulukların paylaşıldığı bu anlarda, toplanan kişilerin kültürel özelliklerine göre konuların yönü de içeriği de değişkenlik göstermektedir. Bu sohbetlerde tüketilen yiyeceklerin önemi de büyüktür. Şitâ'iyelerde bahsi geçen tek tatlı, yapımı hem kolay hem de ucuz olan helvadır. Bu kış tatlısının başında toplanan insanlar, manevi yönden de ruhlarını besleyerek kışın eleminden uzaklaşmaktadırlar.

“Kışı bir zevke dönüştüren devirler ve devirler içinde haz devşiren bazı muhitler de yok değildi. Uzun kış gecelerinin erken saatlerinde kapıları kapanan bazı dergâhlar ve konaklar, seherin ışımasına dek şiir ve musikin ruh-feza neşvesiyle coşuyor; bedî

zevkin bir hayat biçimine dönüşmesini sağlıyordu. Özellikle tekkelerde, kış geceleri fakir-fukara için de bir kurtuluş umudu olarak sosyal hayatı derinden etkiliyordu.”¹¹⁷

Şair, fakir fukara için kış mevsiminin sosyal hayatlarını nasıl etkilediğini yaptığı gözlemlerinin somut bir gerçekliği olarak şitâ’iyyesine yansıtmıştır.

Soğuk ve ayaz insanları çeşitli eğlence meclislerinde genellikle de kapalı alanlarda buluşturmaktadır. Aranılan hoş sohbet ve dost sıcaklığıdır. Kış mevsiminin güzelliklerinden zevk alınmakta ve doğanın bu başka hali üzerinde bambaşka hayaller kurulmaktadır:

Leb-i şîrîniñ üşütse o şehiñ n’ola şitâ

Verir ‘uşşâka kar helvâsı gibi başka şafâ

(Selânikli Hasan Âkif; Ş.18/B.1)

Bazı şairler için kış, ardında baharı saklayan bir mevsimdir. Kapalı mekânlarda bunalan sanatçılar, baharın gelmesini beklemektedir, kış eziyet ve elem vermektedir. İç mekândan dış mekâna açılma isteği ile bahara duyulan özlem bazı beyitlerde açıkça görülmektedir:

Kesme bahâr-i lutf ü keremden ümîdini

Tecdîd-i raht-i tâzeye olgıl ümîd-var

(Fuzulî; Ş.13/B.44)

“Kış mevsiminin şiddetine maruz kalan ve kış boyunca cami, ev gibi kapalı mekânlarda zaman geçiren halk için bahar, dış dünyaya açılan bir ferahlık ve rahatlama kapısıydı. Kaynakların verdiği bilgilere göre, o dönemlerde kış ayları oldukça zor geçermiş; öyle ki bazı yıllarda Boğaz’ın donduğu bile söylenmektedir. Böylesine çetin bir kış yaşayan halk için baharın ayrı bir yeri ve önemi olduğu, bahar tasvirleri dolayımında açıkça görülmektedir. Bahariyyelerde, bahar ile kış sıkça karşılaştırılır. Bahar, mutluluk vericidir; safa, neşe ve kavuşma zamanıdır. Buna karşılık bütün olumsuz duygular kışa yüklenmektedir. Şair için kış, ağlama, hüznün, gam, ayrılık ve savaş mevsimidir. Kış, âdeta bir şeytan gibidir, etrafına kötülük ve zulmet yayar.

¹¹⁷ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 235- 236.

*Yine âlemde şitâdan kalmadı hergiz eser
Gûyiyâ dergâhdan sürüldi şeytân-i la'în*

Zâfî

Allah'ın rahmetinden mahrum olmuş şeytanın dergâhtan sürülmesi gibi yine dünyada kıştan hiçbir iz kalmadı.

Kış, gönlünde kin dolu, kötü bir insana, bahar ise yüreği tertemiz bir kişiye teşbih edilir. Şair, kışın gidişi ile insan gönlünde kin kalmaması arasında benzerlik kurar:

*Zâ'il oldu 'arsa-i âfâktan berd-i şitâ
Hâtır-i mü'min gibi kim kalmaya âsâr-i kîn*

Necâfî

İçinde kin eseri kalmayan inanmış müminin gönlü gibi ufukların meydanından kışın soğuğu kalktı.

Şiirlerde baharın daha çok zevk ve mutluluk zamanı olarak insanları rahatlatmasından söz edilmesi bu mevsimin insanlar üzerindeki psikolojik etkisini açıkça gösteriyor. Yukarıda da belirtildiği gibi, baharın gelişyle birlikte tabiatta yaşanan canlanma, insanları da harekete geçirmekte ve bahçe, mesire gibi yerler duygusal bir rahatlamanın mekânı olmaktadır.”¹¹⁸

2.3.2.2. Dış Mekân ve Doğa Tasvirleri

Tasvir; sanatçının duygu, düşünce ve hayallerinin okuyucunun zihninde gerçekçi bir tablo uyandıracak şekilde oluşturduğu resme denilmektedir Şitâ'iyede kullanılan tasvirî anlatım nesnelere somutlaştırılarak aktarılmasını gerekli kılmıştır.

“Günümüzde daha çok ‘Dîvân Edebiyatı’ olarak adlandırılan eski edebiyat metinlerimiz, bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi yazıldıkları ve yaşadıkları devrin derin izlerini taşırlar. Edebiyatın temel konusu insan olduğu, Osmanlı edebiyatının ise ortalama beş asır boyunca toplumun temas etmediği hemen hiçbir

¹¹⁸ Arzu Kalender, *Taze Can Buldu Bahar: Osmanlı Şiirinde Bahar*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara, 2002, s. 39–40.

yerini bırakmayacak derecede zengin bulunduğu düşünülecek olursa bu metinlerin eski Türk toplumunun hayatını aydınlatma açısından önemi tahmin edilebilir. Dolayısıyla bunlar aynı zamanda o devrin sosyal hayat ve antropolojiyle ilgilenenler için de önemli ipuçları verebilecek birer vesika değerindedirler.”¹¹⁹

“Kış, açık mekânlarda çok çetin geçmektedir. Bu zor koşullar altında bile insanlar, güzel vakit geçirme düşüncesiyle kendilerine çeşitli eğlenceler bulmuşlardır. Onlar, her ne kadar kışın şiddetinden içerilere kaçarlarsa da dışarıdaki yaşamlarına da devam ederler. Kızak kayarak, kartopu ve gûy u çevgân oynayarak, avlanarak vakitlerini geçirirler.”¹²⁰

Divan edebiyatının büyük şairlerinden olan Nefî, IV. Murat’ı öven bir kasidesinin nesîb bölümünde baharı tasvir etmiş ve bu şiiriyle bizlere o dönemin sosyal yaşantısı hakkında bilgiler vermiştir:

“Dönsün yine peymâneler, olsun tehî humhâneler
Rakseylesün mestâneler, mutribler ettikçe nagem

Kır ve bahar havaları geldi, yine çimen sofraları kurularak (tek) kadehler elden ele dolaşsın, dönsün... Kışın dolan meyhaneler artık boşalıp kırlara taşsın. Bu eğlencelerde, saz takımları, oynak havalar çaldıkça kendinden geçen güzeller raks etsinler.

Bu kaside nesîbi şüphesiz ki içki ve zevk teşviki için değil, baharın güzelliklerini, şehir hayatından bıkan insanların tabiata açılışları ile her türlü şenliği kırlarda, bahçelerde bulacağını, sonsuz ustalık, ahenk ve zevkle anlatan bir şiirdir. İçkiyle ilgili unsurlar daha çok Divan edebiyatı mazmunlarına bağlı kalmak içindir.”¹²¹

Kar yağdığına hava yumuşar; ayaz yerini ılıman bir esintiye bırakır. Bu doğal güzellik insanları iç mekândan dışarıya doğru çeker. Kartopu oyunları, kızak kayma

¹¹⁹Ahmet Atilla Şentürk, “Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler”, *Türk Dili*, S. 500, 1993, s. 211

¹²⁰Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 5.

¹²¹Ahmet Kabaklı, *Şiir İncelemeleri, Bahariye- Nefî*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 125- 126.

yalnızca çocukların değil; ruhu çocuk olan herkesin çığlıklarına, neşesine karışır. Kartopu, bütün âlemi etkisi altında bırakır:

*Gelip sipāh-ı şitā cānib-i sogucuqtan
Ki etdi qar topu ile 'ālem teshir*

(Ahmed Sadık Ziver Paşa; Ş.31/B.2)

Oyundan arta kalan zamanlarda ise av meraklıları için kar, bulunmaz nimettir. Kış mevsimi hayvanların yaşamını da olumsuz etkiler. Kendilerine av arayan hayvanlar belki de bir av merasiminde son açlıklarını yaşayacaktır. Avlanmak, o dönemde de kimileri için spor kimileri için vazgeçilmez bir eğlencedir:

*Geh şikâra çıkalım dâire-i kûhsâra
Diyelim tazıya tut tavşana hem kaç ammâ*

(Enderūnlu Vāsif; Ş.29/ B.23)

Tarih sayfalarında kalan ve günümüzde unutulmuş oyunlardan biri de “Guy-u çevgan”dır. İngilizlerin golf oyununa benzer şekilde, meydan topunun atlılar tarafından uçları eğri değneklerle atılması esasına dayanan şark oyunudur.¹²² Edebiyat dilinde “guy” yani top eziyet çeken, “çevgan” yani ucu eğri cirit ise eziyet edeni simgelemektedir.

*Rūzigār ile gider her tarafa top tekerek
Gūyiyā şah-ı şitā gūy ile oynar çevgān*

(Cinânî; Ş.3/ B.12)

Beyitte de görüldüğü gibi gūy -u çevgān oyunu, o dönemdeki eğlence anlayışını yansıtırken kar ya da rüzgârdan esinlenilerek kullanılmıştır. Rüzgârın gücüyle her tarafa dağılan kartopları, sanki kış padişahının gūy ve çevgān oynadığı izlenimini verir. Aşağıda bu oyunla ilgili örnek beyitler verilmiştir:

*Dil-rübūde idüğüm bilmiş o zülfi çevgān
Qar topu atdı baña eyledi ya 'nī imā*

(Selānikli Hasan Ākif; Ş.18/ B. 4)

¹²² Ferit Develioğlu, a.g.e., s. 296.

*Şikâr olanlara şahrâda tîr-i şayyâda
Dem-i seher ser-i şâh üzre reşk ider mürgân
(Nev'î; Ş.11/ B. 4)*

Seyyid Vehbî'nin şitâ'iyyesinden alınan aşağıdaki beytinde iki büklüm olmuş parmak arasında tutulan helva topundan hareketle gūy; engüşt-i dü-tâ ile de çevgân hatırlatılmıştır.¹²³

*Nev-rûzda oynarlar ise gūy ile çevgân
Var bunda da halva topı engüşt-i dü-tâda
(Seyyid Vehbî; Ş.26/ B. 3)*

Şitâ'iyyelerde tasvirî anlatım tekniğinin yaygın olarak kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Şairin, doğanın anlatımını yaparken betimlemesini kuvvetlendiren unsurları kullandığı görülür. Değişim yalnızca tabiatta yaşanmaz; insanlar, hayvanlar, bitkiler kış mevsimine karşı bir uyum süreci yaşarlar. Havaaların soğuması ile kapalı mekânlara sığınan canlılar için yeni bir yaşam mücadelesi başlar. Kış padişahı; kar, dolu, buz, sert esen rüzgâr gibi askerleri ile çemen mülkünü ele geçirmiş, zulüm yeryüzüne çökmüştür.

*Kapandı keşret-i berf ile hep cibâl ü vahâ
Gümüş fezâsı dinür şimdi Rûm'a ser-tâ-pâ
(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/B.16)*

Karın dış mekânda oluşturduğu etki gözler önündedir. Dağları ve vahaları kar kaplamış, Anadolu'ya baştan ayağa bu beyazlık örtmüştür. Bu nedenledir ki Anadolu, gümüş bir feza gibi görünmektedir.

*Ebr düirdi yüzini bu işe saht oldu zemîn
Mihir başın aluban kaçdı vü mâh oldu hacil
(Necati Beg; Ş.1/B.6)*

¹²³ Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 5.

“Bu iş üzerine; bulut (endişeyle) yüzünü buruşturdu; toprak, (şaşkınlıktan) donakaldı; güneş (korku içinde) başını alıp kaçtı; ay utanç içinde (öylece) kalakaldı.”

Dünya’dan başlayıp evrene yayılan bu kış korkusu içinde; bulut, toprak, güneş ve ay gibi unsurların kişileştirmelerle bir tablo oluşturduğunu görmekteyiz. Bu gökyüzü betimlemesinden hareketle, kış padişahının her yere korku saldığını söylemek mümkündür.

Güneş alıp başını gitmiş, bahar sultanı da başka diyarlara sürülmüştür. Böylelikle ortam kışa ve onun egemenliğindeki tüm doğa olaylarına kalmıştır. Kara kara bulutlar göğü kaplamış; kar akçe misali yeryüzünün tüm eğimlerini, çukurlarını doldurmuştur. Aslında kar, sertliği ve zulmü ile ün yapmış kış padişahının bir cömertliğidir. Gerçekten de karın, yavaş yavaş eriyerek tarım toprağını korumasında ve nemli tutmasında önemi büyüktür. Şitâ’iyyelerde baharın hazırlayıcısı olan kışın faydalı yönlerine de yer verilmiştir:

Nühüfte berf-i sepîd içre cirm-i hāk-i siyeh

Derûn-ı penbede mânend-i kûrşa-i ‘anber

(Cinânî; Ş.2/B.12)

Toprağın içinde beyaz kar gizlidir. Anber ki o da ada balığının bağırsaklarından çıkar, güzel kokulu bu maddenin gizliliği ile toprağın içlerine dek inmiş kar arasında ilgi kurulmaktadır. Aynı zamanda kar, rengi ve yumuşaklığı ile pamuğa benzemektedir.

Kış, gökyüzünü ve yeryüzünü etkisi altına aldığı anda canlıların da yaşam savaşı başlar. Bitkiler, ağaçlar yeşil örtülerinden sıyrılıp beyaz örtülere bürünmüş; gülbahçesindeki bütün çiçekler, güller, laleler, sümbüller terk-i diyar etmişlerdir. Bülbül güle hasretinden ah u zar etmekte, o güzelim bahar esintisinin yerinde sert rüzgârlar yani yeller esmektedir.

‘Aceb midür yüreği kopsa bülbül-i zârûñ

Ki tıfl-ı goncayı gülden düşürdi bād-ı harîf

(Bosnalı Sabit; Ş.16/B.7)

*Bülbülüñ şıyt u şadāsı kesilip gülşende
Çaldı bir gūşe-i ğamda olup āvāre melūl*

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.19/B.22)

Kış mevsiminden, soğuk havadan etkilenen daha pekçok canlı vardır. Hayvanlar soğuğa karşı büyük bir mücadele içindedir. Baharda rahatlıkla gezinirken şimdi yiyecek kaygısına düşen bu hayvanlar aynı zamanda soğuktan da kendilerini korumaya çalışmaktadır. Şitâ'iyyelerde geçen bazı hayvan isimleri aşağıda örneklendirilmiştir:

*Hezār geymese engine kākum-ı sincāb
Hoş añdururdu şitā-i ateş-i Halīli aña*

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.5/B.9)

*Şiddet-i berd ile yıhpāre olup toñmışdur
Aşiyānında semender nice olsun şeverān*

*Olsa bizde günine göre geyerdük kürkin
Nice semmūr-ı vaşak ko marala yok dermān*

(Cinānî; Ş.3/ B.7, B.19)

*Geh şikāra çikalım dā'ire-i kūhsāra
Diyelim tazıya tut tavşana hem kaç ammā*

*Beçe-i tavşanı tavşan kanı bādeyle hemān
Taş yatur şayd edelim kām alalım şubḥ u mesā*

(Enderūnlu Vāsıf; 29/B.23, B.24)

Şitâ'iyyelerde tasvirî anlatımda kullanılmış bir diğer unsur renklerdir; çünkü doğa, renkler olmadan yalnızca biçimle anlatıldığında donuk kalır.

“Yeryüzünde insanoğlunun yaşamaya başladığı günden beri birtakım tabiat olayları nasıl insanların dikkatini çekmiş ise tıpkı onun gibi tabiattaki çeşitli renkler, çiçekler ve başka renkli şeyler de dikkat çekmiştir. Giderek insanlardaki zevk unsuru renklere olan ilgiyi çoğaltırken bir taraftan da bazı inanmalara bağlı olarak renkler bazı anlamlar kazanmış ve birtakım renkler bir taraftan sembol değerler kazanırken diğer taraftan da manevi ve millî değerler kazanmıştır. Dolayısıyla, bütün diğer

milletlerde olduğu gibi, Türk milletinin de en eski zamanlardan başlayarak tarihi seyir içinde renklere çeşitli sembol anlamlar ile millî ve manevi değerler kazandırdığı görülmektedir.”¹²⁴

Dünya’da var olan her şeyin kendine özgü bir dili ve dolayısıyla renklerin de kendine özgü bir anlamı vardır. Renklerin kendimiz ve hayatımız hakkında gözle görülmeyen etkileri olduğunu bir gerçektir.

“Renkler nesne ve olayları tanımada, tanıtmaya ve bildirmede insanların kullandığı en belirleyici unsurlardan biri olmuştur. İnsanların kendileri de dâhil olmak üzere varlık âlemindeki her şeyin ayırıcı bir rengi vardır. Zamanla renklerin sadece dış dünyayla ilgili olmadığı, insanların iç dünyasıyla da ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bu itibarla her rengin insanlar üzerinde farklı psikolojik etkileri olduğu bilimsel olarak tespit edilmiştir. İşte insanların iç ve dış dünyalarını bu kadar yakından ilgilendiren renklerin, zaman içinde simgesel anlamlar yüklenmesi kaçınılmazdır.”¹²⁵

Renk kavramının sanatta yansıması düşünülünce akla ilk önce resim gelir. Ancak şairler de en az ressam kadar renkleri eserlerinde kullanırlar. Çünkü anlatılan bir görsellik vardır ve bu çerçevenin içinde mutlaka renkler de kullanılır. Örneğin bir güzeli tanımlayan söz ustası sözcükleri kullanarak aslında bir resim yapar.

“Türk tarihinde renklerin çok önemli bir yeri vardır. Türkler renkleri ifade eden söz ve kavramları, yalnız lügatî-aslî manada değil belki aynı zamanda mücerred mefhumlar gibi mecazî manada da kullanmışlardır. Ve bunlara ilahî, dinî, millî, coğrafi ve duygusal manalar yüklemişlerdir.”¹²⁶

Qurıldı berfden aq hayme şahñ-ı gülzâra

Diyâr-ı bâga aqın şaldı leşker-i sermâ

(Mânî; Ş.32/ B.10)

¹²⁴ Reşat Genç, “Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı- Kırmızı- Yeşil”, *Erdem Özel Sayısı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yayınları, III, C. 9, S. 27, Ocak 1997, s. 1075.

¹²⁵ Ali Yıldırım, “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib’in üç Rengi”, *Millî Folklor Dergisi*, C. 9, S. 72, 2006, s. 129.

¹²⁶ Sadık Tural- Elmas Kılıç, “Nevruz ve Renkler”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *AKM Yayını*, S. 116, Ankara, 1996, s. 55.

“Divan şairleri zaman zaman çok orijinal tablolar çizerler. Bunlar, onların çevrelerine dikkatlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bazı tablolar renklidir, şair ustaca renk vurur. Bazıları siyah- beyazdır. Bazıları ise, kamera ile tesbit edilmiş gibi ses ve hareket unsurunu ön plana çıkarır. Bu bakımdan yer yer modern resim çalışmalarını hatırlatan beyitler insanı hayrette bırakır.”¹²⁷

Divan şairlerinin çizdiği bazı tablolar kara kalemle çalışılmış gibidir. Siyah-beyaz kontrastı üzerine kurulan bu tablolarda şair renklerin tezadından faydalanarak anlatımı daha etkili kılmaya çalışır. Türk edebiyatında ısrarla siyah- beyaz tablolar çizen şairlerden biri Yahyâ Bey’dir:

*Saçı ağarur âdemün karlu tağa döner başı
Ömrü bahârını anun âhir iden şitâ gelür*

Kara baht, şairin başındaki saçını, yatak odası mumunun alevi gibi ağartmıştır. Zamanla insanın saçı ağarır, başı karlı dağa döner. Ömür baharını sona erdiren kış (ihtiyarlık ve sonra ölüm) gelir.

*Ağardı kara döndü kamu kara mû-be-mû
Ey pîr berfleşkeri tîz eyler irtihâl*

Zâtî’ye ait bu beyitte, siyah kılların tek tek ağarıp kara döndüğü, kar askerlerinin çabuk öldüğü (yani saç sakal ağarınca ölümün yaklaştığı) belirtiliyor. Yalnız burada her ikisi birden kastedilmiştir.¹²⁸

“Soğuktan başını omuzlarının içine gömüp, ellerini- kollarını paltosuna sokarak yürüyen insanlar sanki arkasına şiddetle sopa vurulduğu için sakınmak maksadı ile böyle hareket ediyorlar gibi gösteriliyor. Adeta karikatürist gözüyle hareket halinde tesbit edilmiş enteresan bir tablo:

*Eyer başını sokar kollarını pîr u cuvan
Ururlar arkasına şiddet ile sanki asâ”¹²⁹*

¹²⁷ Cemal Kurnaz, *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ, Ankara, 1997, s. 529.

¹²⁸ Cemal Kurnaz, *a.g.e.*, s. 542- 543.

“Kış mevsimi soğuk olur. Artık, baharın içki meclisleri çok uzaklarda bir hayal gibidir. Sıcak odalar ve ateş başları aranmaktadır: “Gelse kış sevdâsıdır abdâlın âteşhâneler” sözü ile bu husus dile getirilir. Meyhânelerde kadehler lâle, şarap sürahileri şakayık şeklinde düşünülerek, bahar hatırlanmaktadır. Kıştan sonra baharın gelişi, çeşitli hayaller içinde anlatılır. Kış şahının askerini bağdan sürmek için, çiçeklerin sayısız asker topladığı söylenir. Mevsimler her yıl bu şekilde devretmektedir:

*Nice kim cünd-i şitâ gâret edüp gülzârı
Eyledikçe anı mağlûb şeh-i mülk-i bahâr*

Övülenin lütuf rûzgârı esse, deve dikeninde kış vakti kırmızı gül biteceği belirtilir. O, “sultân-ı şer” dir. Zulüm kışını yok etmiş, adli gülzârında şeriat gülü açtırmıştır.”¹³⁰

Hayâlî Bey, Sultan Süleyman Hân’a sunduğu bahar kasidesinde kış mevsimi ile ilgili bu beyitte güçlü bir doğa tasviri sunmaktadır. Bahar zulüm veren kışı daima mağlup edecektir. Aslında kış, ardından gelecek baharı müjdelir. Gül bahçesinde binbir renkli çiçek havaların ısınması ile tohumunu yeniden açması için doğaya salar. Bahar sultanı çiçekleriyle toplanıp yenilenmeye ve kış mevsimini alt etmeye hazırdır.

Şitâ’iyyelerde tasviri güçlendiren unsurlardan birisi de renklerin kullanılmasıdır. En çok beyaz, siyah ve gri renkleri kullanılmıştır:

*Hem beyâz câme giyip hem sürüp aklık yüzüne
Bü’l-‘acâyip pîrzene dönmüş ‘arûs-ı şahrâ*

(Selânikli Hasan Âkif; Ş.18/B.9)

*Gümüş âyîne midür lücce-i yah beste midür
Şiken âhârlu bir mâ’î varak mı deryâ*

(Seyyid Vehbî ; Ş.24/B.13)

*Her sîm-ten ki bârid ola bî-revâc olur
Faşl-ı şitâda bulmaz inen i’tibâr berf*

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/B.18)

¹²⁹ Cemal Kurnaz, *a.g.e.*, s. 555.

¹³⁰ Cemâl Kurnaz, *a.g.e.*, s. 487.

Hevā bir rütbede efsürde etdi zîr ü bālâyı

Felek fark edemez ebr-i siyehden seng-i hārāyı

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.20/B.2)

Nühüfte berf-i sepīd içre cirm-i hāk-i siyeh

Derūn-ı penbede mānend-i kūrşa-i ‘anber

(Cinānî; Ş.2/B.12)

*Hāle **kara** ğuruşı bozup nakd-i encüme*

Pervîn ider hisābını tesbîh ile şümār

(Seyyid Vehbî; Ş. 23/B.8)

Sarı, mavi, yeşil ve kırmızı; kış tasvirinde az da olsa kullanılan diğer renklerdir:

Ħurrem şitāda Edirne şehri cinān gibi

***Sārî** leţāfeti ten-i hākīye cān gibi*

(Nā’itî; Ş.15/B.1)

*Felek bir **şarı** yākūtu şanınır faşş-ı nigîn etmiş*

Gören yaĥ-beste ‘ayn-ı āfitāb-ı ‘ālem-ārāyı

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.20/B.5)

Kenār-ı nārı duĥān gibi terk idem dimeñüz

*Ki **ğömgök** oldı şovukdan bu demde rüy-ı semā*

(Yahya Bey; Ş.8/B.3)

“Gerçekte ‘sema’ anlamına gelen Türkçe ‘gök’ sözü, bilinen en eski çağlardan beri öz anlamının yanı sıra bugün daha çok Arapça’dan bozma mavi adıyla anılan bir ana rengin de adı olmuştur.”¹³¹

*Libās-ı **sebz** idiniüp geymege bahār günü*

Nihāl-i nev-res-i gül cem’-i sīm ider el’ān

(Nev’i; Ş. 11/B.8)

Ocakda āteşe ben nice gülsitān dimeyem

*Her aĥker oldı şanasın ki bir **gül-i ĥamrā***

(Yahya Bey; Ş.8/B.10)

¹³¹ Süreyya Ülker, “Gök”, <http://www.turkdilidergisi.com/renkler/gok.htm>.

Şitâ'iyyedeki renkler, bazen beyitte açık bir ifade ile bazen de beyitten çıkan anlamla kendini belli etmiştir. “*Siyah duyguları bastıran, çevreye ve topluma kapalı, mesafeli, içinde başkaldırı ve isyan duygusu barındıran resmi bir renktir.*”¹³² Siyah karamsarlığın, korkunun, bilinmezliğin bazen de ölümün ve matem rengi olarak kullanılmıştır. Kış mevsiminde kapalı gökyüzünde, kararmış bulutlarda yoğun olarak görünen siyah, doğaya yayılmış iç karartan bir renktir:

*Çıkardı hulle-i istebrakın nebâtātũ
Şecerleri **kara** çullarda kodı bād-ı şitâ*

(Yahya Bey; Ş.8/B.2)

“ Kış rüzgârı, bitkilerin kalın ipekli elbiselerini çıkardı, ağaçlara siyah çullar (giydirdi). ”

Yahya Bey'e ait bu beyitte ağaçların yapraklarını döküp sadece dal ve gövdeleriyle kaldığı o hali tasvir edilmektedir. Ağaçların uğradığı bu değişim, yani yeşil ipekli giysileri çıkartan ve onlara siyah çulları giydiren kış rüzgârıdır.

Şitâ'iyyelerde beyazın, kış mevsiminin renksizliğini, soğukluğunu ifade ederken kullanıldığı görülmektedir. “*Beyaz renksizlik olarak kabul ediliyor olsa da içindeki tüm renklerin kaybolmuş olduğu bir dünyanın sembolüdür.*”¹³³ Beyaz renk beyitlerde, karın ifadesini güçlendirmek amacıyla, bir teşbih tablosunda ana renklerden biri olarak kullanılmaktadır:

*Tut ki ta'mîr oluyor hâne-i vîrâne-i dehr
Kireçin dökdi yaparken anı bennâ-yı kazâ*

(Hasan Ziya'î; Ş.33/B.12)

Şair, gökyüzünden dökülen karları, Dünya'nın yıkılmaya yüz tutmuş evini onaran mimarın bu tamir esnasında yerlere döktüğü kireçlere benzetiyor. Kireç beyazdır ve dolaylı olarak karın yerine kullanılmıştır.

***Gümüş** âyîne midür lücce-i yah beste midür
Şiken âhârlu bir **mâ'î** varak mı deryâ*

(Seyyid Vehbî; Ş.24/B.13)

¹³² Süreyya Coşkuner, *Renkler ve Kişiliğiniz*, İzmir, 1995, s. 84, 85.

¹³³ Wassily Kandinsky, *Sanatta Ruhsallık Üzerine*, İstanbul, 2001, s. 105.

Yine çağrışım yoluyla renk ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. “Gümüş ayine” diyerek şair aynanın sırrının gri renkte olması dolayısıyla parlaklığını ifade etmektedir. Buzun yansıma oluşturması onu bir ayna gibi düşünmeye sevk etmiş, aynanın da gümüş denilerek açık gri rengi vurgulanmıştır. Denizin mavi bir yaprağa benzetilmesi ile de bu rengin doğrudan verilen bir ileti olduğu görülmektedir.

Şeh-i şitâyı yahud cerre geldi gülzâra

Gözine penbe yapışdurdı nergis-i şehlä

(Mânî; Ş. 32/ B.8)

Aña Allâh naşîb ide yüz aklıklarını

Ola mādām ki aķ berf ile rûy-ı dünyâ

(Hasan Ziyâ’î; Ş.33/ B.32)

Yukarıdaki beyitte şair bir deyim içinde mecaz anlamda beyazlık ifadesini; ikinci mısradan da beyaz kar kullanımıyla renk temasına açık bir pekiştirme içinde kullanmıştır.

Aķ aķça kara gün için olur meşeldür bu

Yüzi kararđ cihānuñ şaçılsa berf n’ola

(Mânî; Ş. 32/ B.5)

Mânî ise atasözü ve deyim içinde beyaz, kara renklerine dikkat çekmektedir. Sözcükler, mecaz anlamlarıyla beyite anlam katıyor; ancak beyazın ve siyahın kış mevsiminde hâkim renkler olması dolayısıyla kullanılması da söz konusudur. *Yüzi kara* deyimini, utanılacak bir durumu olan anlamına gelmektedir. Dünya yaptıklarından utanmaktadır; çünkü yaşam şartları ağırlaşmıştır. Aynı zamanda cihanın gerçekten yüzü karadır; kış mevsiminin göğü kaplayan kara bulutları ve havanın karanlık hali düşünüldüğünde deyim hem mecaz hem de gerçek anlamda gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitlerde, beyazlığın anlamı tamamlayan açık bir ifade ile kullanıldığı görülmektedir:

Derdi mi dökdi saçın pîre-zen-i dehr yolar

Dökilen aķ saçıdur berf degüldür haķķā

(Hasan Ziyâ’î; Ş.33/ B.15)

Toprağa dökülen kar değil, dünya kocakarısının beyaz saçlarıdır. Dünyanın yaşlı bir kadına benzetildiği bu teşbih içinde saçların beyazlığı vurgulanmıştır. Kış tasvirinin simgelerle anlatıldığı beyitte, aslında yeryüzüne dökülenin kar değil de beyaz saçlar olması hoş bir hayaldir.

Çemende berf degül nergis üzre zâhir olan

*Meger ki gözine **ak** düşdi oldu nâ-bînâ*

(Mânî; Ş. 32/ B. 7)

Beyaz rengin şitâ'iyelerde dikkat çekici ifadelerle değerlendirildiğini görmekteyiz. Çimenlikte nergis çiçeğinin üzerinde görülen kar değildir aslında. Çiçeğin gözüne beyazlık inmiş ve gözleri de bu nedenle kör olmuştur. Halk arasında *gözüne perde indi* kullanımı, beyitte karşımıza çıkmaktadır.

*Edince kâtib-i dey yazdı **akdan karadan***

***Beyâz** berfle tesvîd-i zulmeti tahrir*

(A.Sadık Ziver Paşa; Ş. 31/B.13)

Ûurrem şitâda Edirne şehri cinân gibi

***Sârî** leâfeti ten-i **hâkî**ye cân gibi*

(Nâ'ilî; Ş.15/B.1)

Nâ'ilî'nin beytinde toprak rengi ve sarı olmak üzere kış tasvirinde karşılaşmadığımız farklı iki rengi görmekteyiz. Sarı, güneşin, aydınlığın, mutlu ve güzel günlerin simgesidir. Hayat enerjisini güneşten, doğa da sarıdan almaktadır. Güneşin ısı ve ışığı yani sarı rengi olmadan yaşam da olmayacaktır.

“Kaleler, etrafına derin hendekler kazılıp su ile doldurularak muhafaza olunurdu:

Şalalı kal'a-i pülâd-ı yah içre şuyu bād

Tōp-i hōrşid ile feth olmaz ise key müşkil

(Necâti Beg; Ş. ,B.5)

*beytinde donup buz haline gelmiş suların, güneşle dahi çözülemeyeceği, dolayısıyla kışın şiddeti ifade olunmuştur.*¹³⁴

Havaların soğuması, kar yağması, saçaklardan buzların sarkması, insanların evlerine kapanmak mecburiyetinde kalması, tabiatın bütün canlılığını kaybetmesi ve kış ile ilgili telâkkî ve inanışlar, kışın değişik tasavvurlarda yer almasına sebep olur. Kış geceleri yılın en uzun geceleridir.

Güneşin, kış mevsiminde geç doğup erken batmasının sebebi, çıplak olmasından, yolunun dağlar üzerinden aşmasından ve bir an önce evine kavuşmak arzusuyla acele etmesindedir:

*Şitâda mihr n'ola kılsa hânesine şitâb
Yolı kılâl-i cebel cismi cümleten üryân*¹³⁵

Yahya Bey şitâ'ıyyesinde doğadaki değişimi baharla kışı karşılaştırarak veriyor:

*Dem-i bahârda gÿyâ ki nev-ḥat idi zemîn
Ağardı mihnet ü cevr-i şitâ ile ḥayfâ*

(Yahya Bey; Ş.8/B.7)

“Bahar vakti yeryüzü sanki tüyü bitmiş gençti; yazık ki kışın çilesiyle saçı ve sakalı ağardı.”

Yeryüzü, bahçeler, ağaçlar ve çiçekler baharı neşeyle karşılar. Öyle ki doğadaki canlanmayla birlikte yeşil örtü dağılır yerin yüzüne. İşte bu değişimle toprağın üzerinde taze taze biten otlar, genç bir erkeğin yüzünde çıkan tüylere benzetiliyor. Ancak bu durum kışın gelmesiyle değişir ve zor hava şartlarıyla mücadele eden bu genç bir anda yaşlanır; o güzelim sakalı ve saçları ağarmaya başlar.

“Bosnalı Sâbit de kış rüzgârından dolayı lâlenin, yaprakları dökülmüş halde gül bahçesinden kaçtığını belirtir:

¹³⁴ Mehmet Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 256

¹³⁵ Nejat Sefercioğlu, *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 389.

*Bâd-ı deyden ser-bürehne sahn-ı gülşenden kaçup
Her hevâdan geçen atmış kapagı lâlenün*¹³⁶

Çimenlik de kış mevsiminden nasibini almış, tüm çiçekler bahçeyi terk etmişlerdir. Gülşenin tasviri yapılırken bitkilerin yapraklarını dökmüş halleri içinde korku ve hüznün de hissedilmektedir.

2.3.3. Atasözleri ve Deyimler

Geçmişten günümüze aktarılan, içinde bulunduğu toplumun özelliklerini yansıtan kısa, özlü sözler olarak tanımlayabileceğimiz atasözleri kültürden kültüre farklılık gösterir. Temelde atasözleri, insanlara ders vermek, yapılacak hataları önceden göstermek, yanlış doğrudan ayırt etmek için kullanılmıştır.

*“İlk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve mahsulleri, din, ahlâk, hukuk, iktisad, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri bazen fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir. Nazım, nesir, her iki şekli ile eski tecrübeleri “tam bir fikir” kompozisyonu için de teşbih, mecaz, kinâye, tezâd... gibi edebî sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız hususuyla yetişecek gençlere aktaran atalar sözü, dilbilgisi kaideleri çerçevesinde birer hüviyet kazanırlar.”*¹³⁷

Şitâ’iyyelerde, bazı şairlerin atasözü ve deyim kullanımına daha çok önem verdiği görülmüştür. Özellikle Necâti, Üsküplü İshak Çelebi, Enderunlu Vâsıf, Mesîhi, Cinânî gibi şairler, şitâ’iyyelerinde yoğun olarak bu söz kalıplarına yer vermişlerdir.

“Millet dehasının uzun asırların birikimiyle ortaya çıkardığı ve Divan şairlerinin de türlü söz oyunları ile işleyerek malzeme olarak değerlendirdikleri atasözleri, deyimler, deyim dışı kimi tabirler, ikilemeler vs. söz kalıplarının zenginliği, dilin zenginliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Çünkü başta deyimler olmak üzere kalıplaşmış sözler veya söz kalıpları, lisanların ikinci dili, ikinci gözüdür; dilin fikre

¹³⁶ Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.41.

¹³⁷ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 625–626.

dönüştüğü saha, farklı iklimlere açılan imkânlar kapısıdır. Sözü yeni mânâlara bürüyen deyimler, kelimelerin emaneten aldıkları anlamlarını en güzel teşbih, mecaz ve istiarelerle süslerler. Bu mânâda deyimler bir dilin ruhu, ifade kabiliyetinin can damarıdır. Deyimleri ve diğer söz kalıplarını yaşatmak, dili diri tutmak; kaybolmuş olanları yeniden ortaya çıkarmak, dile can suyu vermek gibidir. Bu yitik değerlerimiz, eski eserlerimizin tozlu yaprakları arasında, can sularını beklemektedirler.”¹³⁸

Anonim olan bu sözler, günlük konuşma dilimizin vazgeçilmezleri arasında yer alır. Edebî eserlerin de canlılığını arttıran atasözleri aslında az sözle çok şeyi ifade etmenin de bir yoludur. Türk edebiyatının her döneminde halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan bu sözler, Divan edebiyatında da geniş bir yer alır. Ne kadar Divan edebiyatının yüksek zümreye hitap ettiği söylene de atasözleri ve deyimleri kullanan şairin, halkın duygu ve düşünüş dünyasını da yansıttığı bir gerçektir.

*“Şiiri çekici kulan ve şiirde ahengi sağlayan özelliklerden biri de rahat ve doğal söyleyiştir. Bu da ancak konuşulan dilden, günlük konuşma dilinde yerleşmiş anlatım biçimlerinden, kalıplaşmış unsurlardan yararlanılarak gerçekleştirilir. Günlük konuşma dilinden gelen unsurları kullanırken argoya kaçmamak ve şahsi kullanımları öne çıkarmak gerekir. Ayrıca divan şiirinde atasözü ve deyimlerin yaygın bir kullanım alanı kazandığı, hatta atasözü kullanmaya edebi sanatlar arasında yer verilerek adına **irsal-i mesel** denildiği bilinen bir husustur.”¹³⁹ Aşağıdaki beyitte bu söz sanatını örnekleyebileceğimiz **“Sel gider, kumu kalır.”** atasözünün kullanıldığını görmekteyiz:*

Sel gider kum kalır āhır buna ‘ālem derler

Eyleme ‘āşık-ı üftādeñi aġyara fedā

(Enderunlu Vâsıf; Ş.29/B.33)

“Atasözleri iktibas esnasında kimi zaman vezin gereği kelime ekleme, çıkarma veya yerlerini değiştirme gibi işlemlere maruz kalır, kimi zaman da, olduğu gibi veya mânâ olarak yer alır. Bazı beyitlerde “bu meseldür”, “budur temsil” gibi ifadelerle atasözü olduğu belirtilir. Bir kısım beyitlerde “zira”, “çünkü”, “kim” gibi kelimelerle veya “imiş”, “demişler”, “idermiş” gibi –mişli geçmiş zaman rivayeti yoluyla atasözü

¹³⁸ M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s. 371.

¹³⁹ Muhsin Macit, *a.g.e.*, s. 10, 11.

olduğu sezdirilir. Beyitlerde yer alan bazı sözlerin ise, atasözü olup olmadığını kestirmek güçtür. Bunlar, kelâm-ı kibardan veciz, hikmetli sözler olabileceği gibi, atasözü olup da zaman içerisinde unutulmuş sözler de olabilir.”¹⁴⁰ Aşağıdaki beyitte halen kullanmakta olduğumuz bir atasözünü görmekteyiz; “Ak akçe kara gün içindir.” sözü maddi değerlerin korunması, kişinin yalnızca bu günü değil zor günlerini de hesaba katarak birikim yapması gerektiğini anlatmaktadır.¹⁴¹

***Ak akçe kara gün için olur meşeldür bu
Yüzi karardı cihānuñ şaçılsa berf n’ola
(Mânî Ş.32; B.5)***

***Zinet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşîr
Bir çiçekle yaz olur mu bu meşeldir farazâ
(Enderunlu Vâsıf; Ş.29/B.7)***

Bir bulutla kış olmaz (Bir çiçekle yaz gelmez) atasözü; önemli bir durumun netlik kazanması için küçük, önemsiz belirtilerin varlığı yeterli değildir. Ya da “Güzel ve hoş da olsa, küçük bir değeri elde etmekle mutluluk tam anlamıyla yakalanmış sayılmaz.” anlamına gelmektedir.

***Ṭotalım ‘âlemi çemşîr ile pür eyleseler
Yakışır mı kel başa hiç çemşîr ammâ
(Enderunlu Vâsıf; Ş.29/B.8)***

“Kel başa şimşir tarak” deyimini, günümüzde de kullanılmaktadır.

“Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek şekilde anlatır. Deyimler, atalar

¹⁴⁰ Yaşar Aydemir, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁴¹ Semra Tuna, “On Altıncı Divan Şairi Mânî ve Şiirleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, S. 21, Konya, Bahar 2007, s. 18.

sözünde olduğu gibi soyut kavramları açıklamak için somut kavramlara başvururlar.”¹⁴²

Şitâ’iyyelerin genelinde atasözlerinden ziyade deyim örneklerine sıklıkla rastlanmıştır. Aşağıda bazı beyitlerden örnekler vererek günümüzde de kullanılan atasözleri ve deyimlerin anlatımı nasıl etkilediğini göstermeye çalışacağız:

Āb kim şırça sarāy içinde olmuşdur nihān

Şan ki bir gün görmedik maḥbūdedür rūşen-zamīr

(Mesîhî; Ş.4/ B.4)

Bu beyitte ‘gün görmek’ deyimdir. Bolluk, mutluluk, esenlik içinde huzurlu günler geçirmek anlamına gelir.

Yā Rab açlıktan ne ḥōş can virdi etfāl-ı nebāt

Çün dökildi yire pistān-ı felekden bunca şīr

(Mesîhî; Ş.4/B.7)

‘Can vermek’; en değerli varlığını vermek hatta ölmek anlamında kullanılmış bir deyimdir.

Isıtacak yüz göremez şimdi felekde herkes

Kendüden halkı sogutdı yine bu devr-i zaman

(Cinanî; Ş.3/ B.3)

‘Kendinden soğutmak’ da çevresindekilerin sevgi ve saygısını kaybetmek manasındadır.

Fatma Sabiha Kutlar, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî’nin Türkçe veya Farsça birçok deyimini şiir dilinde kullandığını ifade etmektedir. Deyim kullanmayı tercih eden şairin, atasözünü aynı ölçüde önemsemediğini belirtmektedir.¹⁴³

¹⁴² Şükrü Elçin, *a.g.e.*, s. 643- 644.

¹⁴³ Fatma Sabiha Kutlar, *a.g.e.*, s. 42–43.

*Siyāh fahm ile āteş bahāsına hīzem
Netīce serdī-i kaht ile dil meşakkatde*

*Virürdi dūzahiyāna cahīmi minnet ile
Bu şehre Mālik eger gelse kış kıyametde*

(Sāmî; Ş.37/ B.9, B.10)

Ateş pahası, çok pahalı; kış kıyamet ise çok soğuk anlamlarına gelen deyimlerdir.

“Atasözlerinin kullanımı, bilhassa 15. ve 16. yüzyıl divan şiirinde bir anlatım özelliği olarak karşımıza çıkar. Daha çok beyitlerin ikinci mısralarında yer alan atasözlerinin ilk mısrada söyleneni destekleyici nitelikte olduğu, mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. Divan şairleri, kişisel zevk ve anlayışlarına göre değişen oranlarda olmak üzere az ya da çok, divanlarında atasözlerine yer vermişlerdir. Ancak, bilindiği üzere, atasözü ve deyimlerle örülü şiir tarzının zirvesinde Necatî Beğ vardır.”¹⁴⁴

“Tezkireler, 15. yüzyılda Şeyhi'nin mesnevide, Ahmet Paşa'nın kasidede Necati'nin ise gazelde en usta şair olduğumu yazar. Necati'nin başarısı tezkirelere göre; şiirde halk söyleyişini, deyim ve atasözlerini kullanmakta gösterdiği ustalıktan kaynaklanmaktadır. Necâti mesel-guyluk (atasözü söyleyiciliği) olarak ün yapmış bir şairdir. Necâti, gerçekten de şiirde atasözlerini ve Türkçe deyimleri bol kullanarak Türkçe kelimelerden redif ve kafiye yaparak Türkçenin şiir dili kullanımında büyük çaba harcamıştır.”¹⁴⁵ Aşağıdaki beyitte günümüzde de yaygın olarak kullanılan bir deyim örneği görmekteyiz:

*Gündüzün halk çerāğ ile ararlar güneşi
Bulmayub derd ile bir pāre od oldı her dil*

(Necâti Beg; Ş.1/ B.7)

“Halk gündüzün güneşi çıra ile arar, bulamadıkları için üzüntüden her gönül bir ateş parçası oldu.”

¹⁴⁴ Muhsin Macit, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁴⁵ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ, Ankara, 1997, s. 116-117.

Necâti Bey, bu beyitinde günümüz Türkçesiyle de anlaşılacak, gayet açık bir ifade kullanmıştır. Şair beyitte; kışın yorucu soğuktan kurtulmak için insanların, güneşin gökyüzünde belirmesini sabırsızlıkla beklediklerini ve güneşi göremeyince de çok üzüldüklerini belirtiyor. Günümüzde *mumla aramak* deyimini bu beyitte karşımıza çıktığını da görüyoruz. Bu deyim; özlemle, büyük bir istekle bir şeyi aramak anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte ise *utancından yerlere geçmek* deyimini çok utanmak, utancından kimsenin yüzüne bakamamak anlamına gelmekte ve burada karın yaptıklarından utanarak yerin dibine girmesi beklenmektedir:

Eriyüb yirlere geçse yiridür hacletden

Berf kim hâr idüben yüzini depdi yere il

(Necâti Beg; Ş.1/ B.5)

Nedim'in aşağıdaki beytinde ise "gömgök kesilmek" günümüzde "mosmor kesilmek" deyimiyile aynı anlamda kullanılmıştır. Hava o kadar soğuktur ki ırmak kenarındaki nilüfer çok üşümüş ve soğuktan renk değiştirmiştir:

O rütbe etdi bu keskin soğuk zemîne eser

Miyân-ı cûyda gömgök kesildi nilûfer

(Nedim; Ş.28/ B.1)

Halka görünmege güneşüñ kalmadı yüzü

Dünyâyı eyledi gözine teng ü tār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş. 14/ B.5)

"Güneşin halkın gözüne görünmeye yüzü yok; (çünkü) kar dünyayı karanlık ve kederli eyledi."

Beytin kolaylıkla anlaşılmasının nedeni şüphesiz ki kelimelerin Türkçe ağırlıklı olmasıdır. Şair; karın sıkıntı veren, karanlığa boğan egemenliğinden dünyayı kurtaramadığı için güneşin çok utandığını bu yüzden kendini sakladığını belirtiyor. Güneşin, dünyanın karşısına çıkacak yüzü yoktur. Şair burada günümüzde de kullanılan bir deyimini güneşi kişileştirerek veriyor. Yüzünün olmaması, kişinin bir kimseye karşı borçlu kalması ve ondan artık bir şey isteyecek hali kalmaması anlamlarına gelmektedir.

“Yüzü kalmamak” deyimini, yapılan bir yanlışlık karşısında çok utanmak anlamında da kullanılır. Üsküplü İshak Çelebi’nin şitâiyyesinde de güneşin görünmeye yüzü kalmaz. Çünkü karla mücadelesinde kaybeden güneştir. Yine aynı beyitte “dünyayı gözüne dar etmek” deyiminin kullanılması dikkat çekicidir. Bu deyim de günümüzdeki anlamıyla ele alınmıştır. Burada kar, güneşin gözüne dünyayı dar eder. Yani onu bir an olsun rahat bırakmaz.

Üsküplü İshak Çelebi’nin şitâiyyesinde daha bunun gibi pek çok deyme rastlamak mümkündür: “Yüz aklığını kazanmak”, “haberini ulaştırmak”, “zâr zâr ağlamak”, “yaşlar dökmek”, “yere geçmek” gibi örnekleri sıralayabiliriz.

Kesb ide bile miydi cihānda yüz aklığın

Yolunda olmasaydı eger hāksār berf¹⁴⁶

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.8)

Rumeli şairlerinin ortak özelliği olan sade ve konuşma diline yakın Türkçe, Ziyâ’î’nin şiirlerinde de hâkimdir. O, şiir dilini halk diline yaklaştırmış, halkın yaşayış, gelenek, görenek ve adetlerini ustaca kullanıp atasözü ve deyimlerin üzerinde kelime oyunları yaparak bunları sade söyleyişle şiirlerine yansıtmıştır:

Kar yağar şanma cihāna niçe zembūr-ı sefid

*Hāşılı bal yirine **getürür** oldı **belā***

(Hasan Ziyâ’i; Ş.17/ B.5)

‘Bela getirmek’ de sorun oluşturmak, tehlike getirmek demektir.

Bu gibi birçok beyitte çok fazla deyim örneğine rastlanmaktadır. Deyimler kalıplaşmış sözler olduğu için günümüzde de aynı anlama gelecek şekilde kullanılırlar.

*‘Arşa-i guşşada **kış başdı** vücud ise za’if*

Qurtar Allāh için ey menba’-ı ihsān u ‘aḩā

(Hasan Ziyâ’i; Ş.17/ B.18)

¹⁴⁶ Döndü Akarca, *a.g.e.*, s. 12.

Bağrumı deldi benüm tîşe-i derd-i tûşe

Ġam-zād itdi ziyāde elem-i dil peydā

(Hasan Ziyâ'i; Ş.17/ B.24)

Aña Allāh naşīb ide yüz aklıklarını

Ola mādām ki aķ berf ile rûy-ı dünyā

(Hasan Ziyâ'i; Ş.17/ B. 32)

XV. yy.'da Necâtî Bey ve takipçilerinde görülen şiirde hususiyetle atasözü ve deyimlere yer verme temâyülü XVI. yy.'da da rağbet görmüştür. Klasik edebiyatın altın çağı olan bu devirde yetişen büyük şairler, Türkçenin mecazlar dünyasını, kelimelerin nüanslarını, inceliklerini, ifade imkânlarını çok iyi bilmektedirler. Atasözü ve deyimleri kullanırken kelimelerin lûgat ve deyim manalarıyla ustaca oynarlar.¹⁴⁷

Yüz aklığı deyimi de Cinani'nin beyitinde kullanılmıştır:

Kaçurdı şāh-ı bahārı hücūm-ı 'asker-i dey

Yüz aklığın aña şāyeste gördi hükūm-i kader

(Cinani Ş. 2/ B. 3)

Kesb ide bile miydi cihānda yüz aklığın

Yolunda olmasaydı eger hāksār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş. 14/B. 8)

Mâni de şitâ'iyyesinde atasözü ve deyim kullanmış bir divan şairidir. Aşağıdaki beyitlerde "gözüne ak düşmek" ve "kırıp geçirmek" deyimlerinin kullanıldığını görmekteyiz.

Çemende berf degül nergis üzre zāhir olan

Meger ki gözine aķ düşdi oldu nā-bīnā

(Mâni Ş.32/ B.7)

Gelince hışm-ile kırdı geçürdi eşcārı

Kılıç gibi kış irişdi cihāna virdi fenā

(Mâni Ş.32/ B.12)

¹⁴⁷ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 41.

Bosnalı Sabit'in şitâiyesinde ise “ara yire girmek” ve “balgam bırakmak” deyiminin kullanıldığını görmekteyiz:

Şoğutdı şayfi şitâ ile eyleyüp mâ-beyn

Girüp ara yire balgam bıraktı berf-i keşif

(Bosnalı Sabit; Ş.16/ B.12)

Yine aynı şairin aşağıda gösterdiğimiz beyitinde “Ne çemberden hallâc olmak” (Nasıl iş yapıyor? Hangi hileden hallac oldu?) deyimini kullanılmıştır.

Duyar felekde ne çemberden olduğın hallâc

Olinca berf ile ‘âlem mişâl-i kutn-ı nedîf

(Bosnalı Sabit; Ş.16, B.15)

Enderunlu Vâsîf'in şitâ'iyesinde çok fazla atasözü ve deyim örneği görülmektedir:

Dil kebâb olmuş idi nâr-ı firâkuñla velik

Dona kaldım seni ağıyâr ile gördüm tenhâ

(Enderunlu Vâsîf; Ş.29/B.30)

Bilirim kıarda gezer de izini göstermez

Dâm-ı tezvîrine aldanma anuñ murğ-âsâ

(Enderunlu Vâsîf; Ş.29/B.31)

“Ayağın altına yüz sürmek” deyimini Nev’î'nin aşağıdaki beyitinde aynen kullanılmıştır:

Bir fırsat ola kim kef-i pâyine yüz sürem

İhyâ-yı mürde göstere halka Mesîh-vâr

(Nev’î; Ş.12/B.10)

İncelediğimiz şitâ'iyelerden hareketle kış tasvirlerini pekiştirecek atasözü ve deyimlerin kullanıldığını, bu halk söyleyişlerinin anlatıma canlılık kazandırdığını söyleyebiliriz. Öyle ki örneklerde gördüğümüz atasözü ve deyimler günümüzde de hiç değişmeden aynı anlama gelecek şekilde kullanılan kalıp sözlerdir.

2.3.4. Edebî Sanatlar

Söz sanatları, Divan şairlerinin edebî yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedendir ki Klasik Türk şiirinde yoğun olarak kullanılmıştır.

“Edebiyatta sanat, şairin erişmek istediği tek amaç olmuştur. Dil, deyiş, düşünce, duygu ve hayal gibi edebiyatın başlıca öğeleri sanatın emrinde olmuştur. Divan Edebiyatı'na mensup bir sanatkâr için hüner ve marifet, faaliyetlerde en öndedir. Şair, kendinden öncekilere ve muasırlarına karşı olan üstünlüğünü bu yolla kurmaya çalışacaktır. Muvaffakiyeti, bedi' hüner ve marifetlere rağbet göstermek, bir takım şekil ve kaidelere bağlı olmakta gören şair için sanat ön plana çıkmıştır. Sanatta esas ise, teşbih, isti'âre, mecâz, tenâsüb, tevriye, cinâs... vs. gibi söz ve anlamla ilgili kelime oyunlarına baş vurmaktır. Bu oyunlar sanatçıyı mükemmele götürecektir. Zira sanatçının amacı eksiksiz ve kusursuz olanı meydana çıkarmak, mutlak güzele varmaktır. Hâlbuki kâinatta gördüğümüz varlıkların hepsi eksik ve kusurludur. Bu varlıklar karşısında heyecanlanan şair bunlardaki güzelliklerle yetinmeyip hayal âleminde güzeli yeniden yaratacak ve ona idealindeki şekli verecektir.”¹⁴⁸

Kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişen güzel ve estetik kavramları, Divan şiirinde kalıplaşmış bir takım mazmunlarla ve ifadelerle sağlanmaktadır. Buna rağmen edebî sanatları kullanmadaki ustalık her şaire farklı eserler sunma olanağı sağlamıştır. Dönemin sanat anlayışında, edebî sanatları uygulamadaki başarı önemsenmiştir. Seçilen konuda manzumeyi süsleyen, güzelleştiren unsurlar; kelimelerin özenle seçilmesi, ilginç söz oyunlarının yapılması, kullanılan edebî sanatlar ve aruz veznine uygunluk dikkatle irdelenmiştir. Sanatta ulaşılmak istenilen; kendinden önce ortaya çıkan eserlerden farklı olarak en güzel şekilde, duyulmamış yeni, özgün eserler oluşturmaktır. Şairler güçlü sanat yönlerini kanıtlamak için de kaside nazım şeklini tercih etmişlerdir. Bu nedenle kasidelerin özellikle nesîb bölümlerine özenmişler, ellerinden geldiğince de betimlemelere, özgün hayallere yer vererek edebî sanatları bolca kullanmaya ve tamlama oluşturmaya çalışmışlardır.

¹⁴⁸ Numan Külekçi, *Edebî Sanatlar*, Akçağ, Ankara, 2005, s. 13–14.

“Genelde edebiyat, daha özeldede ise şiir, sözü etkili, çarpıcı, yoğun anlamlı ve güzel söyleme sanatıdır. İnsanlar yüzyıllar boyunca dili işleye işleye zenginleştirmişler, ifade imkânlarını genişletmişler ve iletişimi daha güzel sağlayacak bir araç konumuna getirmeye çalışmışlardır. Zaman içinde edebiyatçılar, dili işleye işleye tek boyutluluktan, tek bir anlamın ya da şeklin karşılığı olmaktan çıkarıp, birden fazla anlamı karşılayabilecek bir biçime sokmuşlardır. Böylece dil, kuru bir iletişim aracı olmak yerine sesiyle ahenkli, anlamıyla derinlikli, zengin, yoğun içerikli ve görüntüsüyle hoş bir kompozisyon hâline gelmiştir. Edebî sanatlar, dilin gerçek ve sembolik her türlü anlamını karşılamak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ve çağrışım ilgileri kurmak, harf ve sözcüklerin şekil olarak görüntülerinden ve ses değerlerinden yararlanmak amacıyla üretilmiş söz söyleme sanatlarıdır. Edebî sanatlar, ince duyguların, keskin zekâların ve estetik duyarlılığın ürünü olarak doğmuştur.”¹⁴⁹ Öyle ki divan şairleri için önem arz eden bu oluşum, zaman zaman işlenen konunun da önüne geçebilmiş; hemen hemen her beyitte edebî sanat kullanılmaya çalışılmıştır. Karın yeryüzünü kaplamasını Bakî ve Manî'nin aşağıdaki beyitlerinde betimlemelerin öne çıkan etkisiyle görmekteyiz:

Döşendi berf serâpây sahn-ı sahrâya

Ağardı rüy-ı zemîn sanki tahta-i remmâl

(Bakî; Ş. 9/ B.10)

Vilâyet-i çemene hükm idince şâh-ı şitâ

Giyürdi cümle dırahtâna câme aq dîbâ

(Manî; Ş. 33/ B.1)

“Bâki'nin şiirlerinin önemli yanlarından biri nükte ve zerafettir. Şair şiirin özellikle bu yönü üzerinde durarak duygu ve düşüncelerini olduğu gibi; ancak nükteli ve sanatlı bir biçimde ifade etmiştir. Bâki gazel şairidir. Kasidelerinde de başarılı olmuş, özellikle nesîb bölümlerinde yaptığı tasvirlerle şairliğini kanıtlamıştır.”¹⁵⁰

¹⁴⁹ Nurullah Çetin, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Ünite 6–11, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1999, s. 203.

¹⁵⁰ Mine Mengi, *a.g.e.*, s. 162.

Şitâ'iyyelerdeki her beyiti edebî sanat çerçevesinde incelemek mümkün olmayacağı için sadece örnek teşkil edebilecek beyitlere yer vermeyi uygun gördük. Şitâiyye nesîblerinde söz sanatları öylesine çok kullanılmış ki neredeyse bütün beyitlerde en az bir örnek görebilmekteyiz. Edebî sanatların içerisinde de en yaygın teşbih (benzetme) sanatı kullanılmış; ardından tenasüp, hüsn-i ta'lil, teşhis, açık istiare, kapalı istiare, telmih, mübalağa, tecahül-i ârif, kinaye, tevriye... gibi sanatlara yer verilmiştir. Kış ve kışla ilgili unsurların yoğun olarak kullanılmasından dolayı betimleme yapılırken teşbih sanatı çok fazla kullanılmıştır. Bu nedenle öncelikli olarak teşbih sanatı ile başlamayı ve beyitlerde karşılaştığımız edebî sanatları daha iyi irdelemek için şitâ'iyyelerden örnekler vermeyi uygun gördük.

2.3.4.1. TEŞBÎH

Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki şey veya şeylerden benzerlik itibarıyla zayıf olanı kuvvetli olana benzetme sanatıdır.¹⁵¹ Bir teşbîh iki asıl, iki de yardımcı öğeden (kendisine benzetilen, benzeyen, benzetme edatı ve benzetme yönü) oluşur. Teşbîhte iki taraf çok çeşitli yönlerden birbirine benzeyebilir. Beş duyudan tutun da gerçeklik veya hayal bakımından aralarında benzerlik kurulmuş teşbîhler vardır. teşbîhler yardımcı öğelerden bir veya ikisinin kaldırılmış halleriyle de kurulabilirler.¹⁵² Bu sanatın kendisine benzetilen ve benzeyen öğeleri ile yapılan şekline teşbîh-i belîğ (güzel benzetme) denmektedir ki incelediğimiz şitâ'iyye örneklerinde karşımıza çok çıkmıştır. Kış, üstünlük ya da güzellik vasıflarına sahip kişilere benzetilerek tasvir edilmiş ve genellikle yeryüzüne tahtını kurmuş olan bir “padişah”a veya “şah”a teşbih edilmiştir. Bu nedenle kış için genellikle şâh-ı şitâ, sultân-ı şitâ gibi sıfatlar kullanılmıştır. Kış mevsimi için de şitâ, dey, zemistan, sermâ gibi sözcüklerin kullanıldığını görmekteyiz.

Üsküplü İshak Çelebi, aşağıda ele aldığımız beytinde karın yağmasıyla yeryüzünün aynaya benzediği belirtmiştir; çünkü sular donmuştur. Kış mevsimi Dünya yüzeyinde hiç toz bırakmamış, hepsini karın altında gizlemiştir. Bu beyitte de görüldüğü gibi şair, teşbih sanatını ustalıkla kullanmıştır.

¹⁵¹ Numan Külekçi, a.g.e., s. 31.

¹⁵² İskender Pala, a.g.e., s.535.

Āyīne gibi oldu muşaffā kamu zemīn

Dünyā yüzinde komadı aşlā ğubār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.3)

“Bütün yeryüzü ayna gibi pırıl pırıl oldu; (çünkü) kar, dünya üzerinde hiç toz bırakmadı.”

Teşbihin dört unsurundan biri de gibi benzetme edatıdır ki bu kelimenin kullanıldığı her yerde de bir teşbih bulunmaktadır:

Zemāneniñ günine göre kürkini gey kim

Ġam okı gibi geçer şimdi cāna berd-i şitā

(Yahya Bey; Ş.8/ B.24)

“Kürkünü zamanenin gününe göre giy (kendini zamana uydur); çünkü kışın soğuğu gam oku gibi cana işlemektedir.”

Mevsim şartlarına uygun olarak giyinmeyi öğütleyen şair; kışın soğuğunu, etkisi bakımından gam okuna benzetmektedir.

Kış mevsimini sultana, padişaha benzeten şair, beyitlerinde hükümdarın gücünü simgelemek için bu mevsime başvurmuştur. Sert esen rüzgârın önünde boyun eğen insan, doğayı dize getiren soğuk hava bu eşsiz güçleriyle padişaha teşbih edilmiştir.

Geldi şehr-i çemene muhtesib-i şah-ı şitâ

Herkese itdi yine ‘işret-i gül-zarı haram

(Râmî, Ş.34/ B.7)

Muhtesib; eskiden Türk-İslâm devletlerinde belediye işlerine bakan memur anlamına gelmektedir. Gülbahçesini haram kılacak kış şahının zabıtası çimenliğe gelmiştir. Yasaklar konmuş ve bu zulüm herkese uygulanmış doğa bu emrin karşısında boyun bükümüştür. Beyitte görüldüğü gibi kış, dediğim dedik bir padişaha benzetilmiştir.

Sipihre şâh-ı şitâ 'arz idüp leşker

Görinmez oldu bu havf ile hüsrev-i hâver

(Cinanî; Ş.2/ B.1)

Cinanî'de hükümdar biraz da sert bir yöneticidir. Öylesine korku salar ki güneş bile kış padişahının gönderdiği askerlerden çekinerek korkusundan ortalıkta pek gözükmez.

Dâver-i berd ile gelüp şâh-ı şitâ itdi hücum

Aldı mülk-i çemeni virmedi bir lahza emân

(Cinanî; Ş.3/ B.4)

Kış padişahı bu kez soğuk hükümdar ile birlikte gelip çimen ülkesine hücum etmiş ve kimselere aman vermemiştir.

Yed-i 'acüz-ı zemistânda deste-i sünbül

Harîm-i gülşene cârüb idi misâl-i heşîm

(Bosnalı Sabit; Ş. 17/ B.5)

Kış mevsimi beyitlerde çok fazla karşılaşmadığımız şekliyle “zemistân” kelimesiyle burada kullanılmıştır. Her yeri soğukla geçici bir süre dondurması ve yaşamı çekilmez hale getirmesi nedeniyle kış, bu kez de cadı bir kadına teşbih edilmiştir.

Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî

Nihâl giyse n'ola yahdan âhenîn miğfer

(Nedim; Ş.28/ B.12)

Yukarıda beyitte ise Nedîm, kış rüzgârını kılıca teşbih etmiştir. Ağaçların tepelerindeki buz da demirden miğfere benzetiliyor. Kışın üşüten, keskin soğuğu günümüzde de “Soğuk, kılıç gibi kesiyor.” şeklinde kullanılmaktadır. Birçok şitâ'iyede ortak benzetme unsurları kullanılmıştır. Kış rüzgârının kılıca benzetilmesi de bu ortak unsurlardan biridir.

*Serā-yı dehre küleh şah-ı dey olur kış kış
Harīm-i hāssına şayfi komaz eder tekdīr*

(Ahmet Sadık Ziver Paşa; Ş.31/ B.12)

*Vilāyet-i çemene hükm idince şah-ı şitā
Giyürdi cümle dirāhtāna cāme aķ dībā*

(Mânî; Ş. 32/ B.1)

Kış padişahı, bütün çimen iline hükmetmiş ve beyaz giysiyi bütün ağaçlara giydirmiştir. Kar burada beyaz bir giysiye, kış da padişaha teşbih edilmiştir. Özellikle şitâ'iyelere kış mevsimindeki doğa tasvirleriyle başlayan şairler, kışı padişaha benzetmeleri yaygın olarak kullandıkları bir teşbihtir.

*Rūzigār ile gider her tarafa top tekerek
Gūyiyā şah-ı şitā gūy ile oynar çevgān*

(Cinânî; Ş.3/ B.12)

Kış padişahı bu kez karşımıza sopası elinde çevgan oynamaktadır. Bu kez etrafta rüzgârın etkisiyle uçuşan kartopları sanki kış sultanının elinde bir oyuna dönüşmüştür.

*Tā ki oldı kārbān- ı şayf 'ālemden nefīr
Sīmden şah-ı şitā için dōşendi hōş serīr*

(Mesîhî; Ş.4/ B.1)

Mesîhî ise kış sultanının tahtını gümüşle döşeyip süslemiştir. Kar, yeryüzünü öylesine güzel örtmüştür ki bu doğal güzelliği şair, kış padişahı için yapılmış bir hazırlık olarak ifade etmektedir.

*Kaçurdu şah-ı bahārı hücūm-ı 'asker-i dey
Yüz aklığın aña şāyeste gördi hükm-i kader*

(Cinânî; Ş.2/ B.3)

Bu kez bahar padişahıdır; ancak hükümdarlığı sona ermiştir. Çünkü kışın askerleri onu tahtından etmiş, yerinden yurdundan kaçmasına neden olmuştur. Bu

durum fazla uzun sürmeyecektir, ancak kış ve bahar padişahları arasındaki bu mücadele hep devam edecektir.

Kış mevsimi karşımıza yalnızca bir padişah edasıyla çıkmıyor elbette. Bazı şairler bu çetin mevsimi farklı kelimelere teşbih ederek anlatımlarını daha da çekici hale getirmeye çalışmışlardır.

Bir soğuk na'me ile muṭrib-i sermā bu gece

Etdi buz damı gibi meclisimiz ser-tā-pā

(Selânikli Hasan Âkif; Ş.18/ B.10)

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi kış bu kez geceleyin soğuk şarkılar çalan bir çalgıdır. İkinci mısradan da bir teşbih yapılmış, bu soğuk şarkıların meclislerini baştanbaşa buz damı gibi boş bir yere çevirdiğini belirtiyor. Çünkü kışın soğuk havalarında eğlence meclisleri de dağılmış, eski neşeli ve kalabalık halinden eser kalmamıştır. Buna neden olarak da şair kış mevsimini görmektedir. Kış, şarkıcıya; sert ve soğuk esen rüzgârın sesi de soğuk namelere; darmadağan olmuş meclis de buz damına benzetiliyor.

Sürūd-ı serd ile görünce çeng çalduğumu

Didi baña gel ey bī-nevā vü ey şeydā

(Yahya Bey; Ş.8/ B.23)

Yahya Bey ise soğuk name ile çeng çalmaktadır. Soğuk esen rüzgârın etkisiyle beli iki büklüm olmuş, dişleri takırdamaktadır. Burada dişlerden çıkan sesler ritim oluşturarak bir çalgı aleti yerine kullanılmıştır.

Âhenîn zırh ile efsürde miyâh oldu bedîd

Nā-gehân leşker-i sermā edicek bâğa duḥûl

(Mirzâ-zâde Sâlim Ş.19/ B.16)

Mirzâ-zâde Sâlim'in ve Manî'nin beyitlerinde görüldüğü gibi kış bu kez de bağa, bahçeye ansızın akın eden bir askerlerdir. Öylesine çabuk ve ansızın oluşan bu saldırıya müdahale etmek mümkün değildir. Kışın yeryüzünü kaplaması şitâ'iyelerin bir kısmında bir savaş tablosu içerisinde sunulmuştur:

*Kurıldı berfden aķ hayme şahn-ı gülzāra
Diyār-ı bāga aķın şaldı leşker-i sermā
(Manî; Ş.32/ B.10)*

*Gelip sipāh-ı şitā cānib-i soĝucuķtan
Ki etdi ķar topu ile ‘ālem teşhir
(Ahmet Sadık Ziver Paşası; Ş.31/ B.2)*

Kış askeri, elinde kartopuyla gelip tüm âlemi etkisi altında bırakmıştır. Kış karşımıza bu kez de askerî güç olarak çıkmakta. Buradaki teşbih bize askerin gücünden sual olmayacağı gibi insanların ve doğanın da bu soğuk etkiye karşı gelebilecek güçleri olmadığını anımsattı. Kar, yaygın olarak şitâ’iyyelerde askere benzetilerek kullanılmıştır:

*Çekildi geldi geldi bāĝ u rāga asker-i berf
Degül dıraht pür itdi zemīn-i ak çāder
(Cinânî; Ş.2/ B.2)*

*Çemenden ayaĝını kesse n’ola serv-i revān
Ki bāĝbān-ı şitā ķaķ’ını ider teklif
(Bosnalı Sabit; Ş.16/ B.9)*

Bosnalı Sabit, eserinde kış mevsimini, bahçeleri düzenleyen bir bahçivana benzetiyor. Şairin bu teşbihi dikkat çekicidir; çünkü kış mevsiminde doğada, bitkilerde büyük bir deĝişim görülür. Ağaçlar yapraklarını döker; bitkiler, çiçekler kendi güzelliklerini bahara saklar. Kış soğuna karşı yeryüzü kendini korumaya alır. Zaten kar ve buz doğayı beyaz, saydam bir örtüyle gizlemiştir; artık kış bahçivanın sözü geçmektedir.

*Yakup yıkardı nihālān-ı bāĝı cünd-i şitā
Çemende dest-i teber-dārlarda idi ĥarīm
(Bosnalı Sabit; Ş.17/ B.2)*

Edince kâtib-i dey yazdı akdan karadan

Beyâz berfle tesvîd-i zulmeti tahrir

(Ahmet Sadık Ziver Paşa; Ş.31/ B.12)

Karşılaştığımız en güzel teşbihlerden biri de kışın bir kâtibe benzetilmesi olmuştur. Nasıl ki sayfa beyaz üzerine yazılan yazılar siyah mürekkeble olmaktadır; karanlığın karalaması da beyaz kar ile öylece yazılmıştır. Aşağıda, Mirzâ-zâde Sâlim'in şitâ'iyyesinden alınan beyitlerde de kış buluta ve de parçalara, kısımlara teşbih edilmiştir.

Görünür ebr-i şitâ eyledi bâm üzre kıyâm

Etdi her pîşgeh-i revzene dey hayli vüşûl

(Mirzâ-zâde Sâlim; Ş.19/ B.2)

Berf şanma döküp eczâ-yı şitâya gerdün

Felegiñ eylemede tab'ına tedbîr-i füşûl

(Mirzâ-zâde Sâlim; Ş.19/ B.18)

Şitâ'iyyelerde en çok benzetme unsuru olarak kullanılmış kelimeler şüphesiz kış, kar, buz, soğuk, dolu kelimeleridir. Ayrıca doğa betimlemeleri yapılırken gül bahçesinde, çimenlikte oluşan değişimler benzetmede kullanılmıştır. Aşağıda kış mevsiminde kullanılan özgün teşbihlere yer vereceğiz.

Elinde nîze-i yılğ gördi şâh-ı sermānuñ

Ağardı berf degül beñzi gülşenüñ yekser

(Cinânî, Ş.2/ B.5)

Buz, bazı şitâ'iyyelerde *yeh*, *yılğ* ya da *yah* şeklinde kullanılmış. Cinânî *nîze-i yılğ* tamlamasıyla buzdan bir mızrak oluşturmuş bunu da kış padişahının eline vermiştir. Mesîhî ise aşağıdaki beyitinde kılıçtan bir kale teşbih etmiş ve içine seher yelini hapsetmiştir.

Saht olup kışdan nice şovumasun billâhi âb

Kal'a-i yeh içre anı her seher eyler esîr

(Mesîhî; Ş.4/ B.6)

Necati Bey de çelikten buz bir kale hayal etmektedir:

*Şalalı kal'a-i pülād-ı yah içre şuyu bād
Tōp-i hōrşid ile feth olmaz ise key müşkil*

(Necati Beg; Ş.1/ B.4)

*Pür oldu şāhları üzre yahtan āyineler
Garīb sūrete girdi bu fasl içinde gazāl*

(Bâkî; Ş.9/ B.7)

Güzel bir benzetme de servilerin kara bürünmüş hallerinin beyaz bir deveye benzetilmesiyle ortaya çıkmıştır.

*Serviler berf ile hep dīv-i sefide dönmüş
'Akl-ı tārāc eder ol rütbe mehābet-efzā*

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.6)

Buzların parlaklığı ve görüntüyü buğulu da olsa yansıtması bakımından aynaya benzetilmesi hoş bir teşbihtir. Bâkî'nin şitâ'iyyesinde de buzdan aynaları görmekteyiz.

*Nīze-i yıl ile bezr eyledi leşker-keş-i berd
Kaçurup şāh-ı bahārı anuñ oldı meydān*

(Cinânî; Ş.3/ B.2)

Soğuk, askerlerini sevk ederek buz mızrakları ile bahar padişahını kaçırmayı başarmış ve meydan ona kalmıştır.

*Cihān āyīne-hāne oldu baksañ cā-be-cā yahtan
Bürüdet gösterir timşāle bütler ziyy-i hummāyī*

(Mirzā-zāde Sālim, Ş.20/ B.3)

Dünya, buzdan yer yer ayna evine dönmüştür. Yukarıdaki beyitte de her yerin karla ve buzla kaplı olması şaire buzdan yapılmış ev hayalleri kurduruyor. Çünkü gerçekten de kış mevsiminde soğuk ve kar yağışı alan bir yerde evler, buzdan yapılmış gibi görünür. Saçaklarından sarkan buzlar mızraklara ya da kılıçlara, göller ve akarsular

buz tutmuşsa aynalara, çatılar ve ağaçlar migfer takmış askerlere bu yüzden çokça teşbih edilmiştir.

Şitâ'iyelerde kullanılan teşbihlerden bazıları da berf yani karla ilgilidir. Arapça selc Farsça berf manasına gelen karın, anlatımda berf kelimesiyle çok fazla kullanıldığını görmekteyiz. Kar ki rengi dolayısıyla ve doğayı bir örtü gibi kaplaması bakımından birçok kez karşımıza çıkmaktadır. Üsküplü İshak Çelebi' nin "berf" redifli şitâ'iyesi de karın kullanıldığı güzel teşbihlerle doludur:

Göstermege münāfika hevl-i kıyāmeti

*Beñzer ki kūhdur atılan **penbe-vār berf***

(Üsküplü İshak Çelebi, Ş.14/ B.6)

İshāk-ı derd-mende ölicecek kefen yeter

*Dāğ-ı teninde şol görinen **penbe-vār berf***

(Üsküplü İshak Çelebi, Ş.14/ B.20)

Penbe, Farsça pamuk anlamına gelip çokça kullanılan teşbihlerdendir. Gerek biçimi, yumuşaklığı gerekse rengi dolayısıyla kar, pamuk gibi tabirini günümüzde de korumaktadır. Sabah yeli, baharın hoş kokularını yeryüzüne dağıtırken bu kez de hallac olmuş, pamuğu savurmaktadır:

*Şabā hallāc oldı **berf penbe***

Kemān şeklinde her şāh-ı şanevber

(Nev'î; Ş.10/ B.7)

***Sipeh-i berfe** çerāgāh olup şahrālar*

Etdri serdī-i şitā merhale-i kūsa nüzül

(Mirzā-zāde Sālīm; Ş.19/ B.14)

Kar, yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi bazen de asker benzetmesiyle kullanılmıştır. Her yeri işgal etmesi ve bu saldırıya kimsenin engel olamayışı askerin gücüyle ilişkilendirilmiştir.

Oldu murgān çemen-i hayret ile dem-beste

***Perde-i berf** ile mestūr olalı cins-i bukūl*

(Mirzā-zāde Sālim; Ş.19/ B.21)

Kar, örtme özelliğiyle *perde-i berf* tamlamasına bir perdeye benzetilerek kullanılmıştır.

Döşendi berf serāpāy sahn-ı sahrāya

Ağardı rūy-ı zemīn sanki tahta-i remmāl

(Bâkî; Ş.9/B.10)

Yeryüzünü, bir uçtan bir uca kaplayan kar, bu kez de üstünde kum bulunan reml (kum falı) tahtasına benzetilmektedir.

Şavlet-i deyden olurdu lerze-nāk sīne-çāk

***Şīr-i berfine** dūçār olsa bu dem şīr-i gazīn*

(Yahya Nazīm; Ş.22/ B.10)

İlgiç ve farklı teşbihlerden biri de şüphesiz ki karın aslana benzetilmesiyle Yahya Nazīm'ın bu beyitinde karşımıza çıkmaktadır.

Gördi ki olmaz ebr-i şitā dehre berf-bār

*Şehre **beyāz akçeyi** yağdurdı şehriyār*

(Seyyid Vehbî; Ş.23/ B.1)

Padişahın halkına akçe dağıtması gibi, kış mevsiminde bulutlardan yeryüzüne kar da öyle düşer. Bu beyitte kar, beyaz akçelere benzetilmiş. Lapa lapa yağan kar biçimi ve tepeden yeryüzüne düşmesi bakımından akçe gibidir.

*Oldı çünkim **melāh-ı berf** havadan nāzil*

Mezra '-ı sebz-i tarabdan gönül umma hāşıl

(Necatî Beg; Ş.1/ B.1)

Gökyüzünü kaplayan kar, çokluğu ve doğanın üzerini birden ve tamamen örtmesi bakımından çekirgeye benzetiliyor.

Şem ‘-i h̄orşîd-i cihân-tâb kani kim yakub

Berf pervânelerin ide cihândan zâ’il

(Necâtî Beg; Ş.1/ B.3)

Necâtî Beg’in yine aynı şitâ’iyyesinden aldığımız bu beyitte de ilginç bir teşbih yapılmış; kar bu kez de pervaneye; aşağıdaki beyitte de yaşlı birine benzetilmiştir.

Bitürürler dem ile kuru ağacdan gül-nâr

Pîr-i berf itdi riyâzetle bu halkı kâmil

(Necâtî Beg; Ş.1/ B.8)

Ağardı berf ile yer yer çemende cism-i nihâl

Niteki penbe-i dâğ ile sîne-i abdâl

(Bâkî; Ş.9/B.1)

Yukarıdaki beyitte de çimenlikte cism-i nihâl üzeri, kar ile yer yer ağarmış; şair bu görüntüyü, âbdalın kendi yüreğinde açılan yaralara pamuk yapıştırması olayına benzetmektedir.

“18. yüzyıl şairlerinden Şânîzâde Atâullah ise Sultan Selim Han’ın övgüsünde yazdığı bir şitâ’iyyesinde yeryüzünü bir geline, bulutu damada, yağın yağmur veya karı da gelinin başından saçılan saçıya benzetmektedir:

Sehâbın agzı sulandı bu zîver-i çemene

Arûs-ı arza saçı virdi hayli dürr-i yetîm

(Şânîzâde Atâullah, K. 1/4)

Saçılan nesnelere, insanların imkânlarıyla ilgili bir husustur. Nev’î de şitâ’iyyesinde aslında nevrûzun yaklaştığını, onu karşılamak için baharın akçe gibi çiçekler saçması gerekirken, feleğin kışın hükmünü sürdürmeye çalıştığını ve (saçı olarak) hâlâ kar yağdırdığını ifade etmektedir:

Nevrûza karşı saçdı felek berf-i bî-şümâr

Lâyıkdur akça saçmaga hakkâ ki nevbahâr

(Nevî, K. 26/1)

Türk edebiyatının 16. yüzyıldaki sultânı 'ş-şu' arâsı olan Bakî'de ise yağan kar, felek tarafından saçılan gümüşler olarak düşünölmektedir:

*Zemîne dâmen-i ebr ile saçdı sîmi felek
Bu hâleti göricek mâ'il oldu taze nihâl*

(Bakî, K.21/4)

Karın rengi de kimi zaman şairlere ilham kaynağı olmuştur. Etrafının bembeyaz karlarla kaplı olduğunu gören Mostarlı Ziyâ'î, Fahrü'l-ümerâ Hasan Bey'e yazdığı şitâ'iyeye kasidesinde, Cenab-ı Hakk'ın yağdırdığı bu karı görünce felek şahının (mutluluktan) akça para saçtığını sandığını söylemektedir:

*Karlar yağdırıcak sun'-ı Hudâ-yı Cebbâr
Akça pul saçdı sanurdum şeh-i gerdûn gûyâ*

(Hasan Ziyâ'îa, K. 2/6)

Arpaemînzâde Sâmî de İstanbul'da yaşanan soğuk bir kış mevsimini tasvir ettiği ve Sultan III. Ahmet vâsfında yazdığı şitâ'iyeye kasidesinde, karakışta yağan bu karların aslında kar olmadığını, adeta feleğin şanını yüceltmek için İstanbul'un üstüne çil çil akçe saçtığını ifade etmektedir:

*Degül berf üstine çil akçe saçdı erba'in içre
Sitanbuluñ felek ta'zîm-i şânın eyleyüp icrâ*

(Sâmî, K. 7/2)"¹⁵³

*Gitdi görünmez oldu yine 'ankebût-ı mihr
Çün zâhir oldu peşşe gibi bî-şümâr berf*

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.4)

"Güneşin örümceği gitti yine görünmez oldu; çünkü sivrisinek gibi pek çok kar (gökyüzünde) göründü." Güneşin örümceğe, kar tanelerinin de sivrisineğe benzetildiği bu beyit ilginç bir teşbih örneğidir.

¹⁵³ Orhan Kurtoğlu, "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", <http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/81/89-99.pdf>, s. 91- 93.

Güzel bir benzetme de dolunun şekil bakımından saydamlığı yönüyle elmasa benzetilmesi olmuştur:

Ṭolular beyzâ-ı elmâs gibi oldu vezâns

Ceyb ü dāmânını ṭoldursa sezâdır şahrâ

(Mirzâ-zâde Sâlim; Ş.21/ B.6)

Meşhûrdur ki kış kimseye hürmet eylemez

Ḳar oldu hep cüvân-ı çemen pîr-i zû'l- vakâr

(Nev'î; Ş.12/B.2)

“Kış, kimseye hürmet etmemesiyle meşhurdur. Öyle ki memleketin vakur bir piri andıran delikanlısının üstünü başını bile hep karla doldurdu.” Memleketin yani yeryüzünün pîri andıran bir delikanlıya benzetilmesi de farklı bir teşbih örneğidir. Beyitte pîr; yaşlı, ihtiyar anlamında kullanılmıştır. Kar, yeryüzünü beyaz örtüsüyle örtmüştür, ihtiyar kişinin saçları ve sakalı da beyazdır. Aşağıdaki beyitte, karın yağışı ile ilgili güzel bir teşbih örneği verilmiştir. Kar taneleri, Dünya'nın yırtıp attığı kâğıt kırıntılarına benzetilmiştir:

Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdûn

Ḳurde-i kâğıda beñzer dökilen berf-i şitâ

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/ B.10)

Bütün şitâ'iyelerde görebileceğimiz ortak özellik teşbih sanatının kullanılmış olmasıdır.

Berfdür şanma ağardan anı her bir kara tağ

Dağıdur penbesini tazelemiş bād-ı vezân

(Cinânî; Ş.3/B.14)

Her bir kara dağı beyazlatan kar değil, esen rüzgârın saçtığı pamuktur. Karın oluşturduğu doğal beyazlığın daha güzel ve etkili bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Kar görüntüsü ve yumuşaklığı bakımından birçok beyitte pamuğa benzetilmiştir.

2.3.4.2. MECÂZ-I MÜRSEL

Ad aktarması olarak bilinen bu edebî sanat; bir sözün benzetme amacı güdülmeksizin, gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla oluşur.

*“Bütün lisanlarda her kelimenin ifade ettiği bir mana vardır. Kelime söylendiğinde ilk akla gelen bu manaya hakikî mana denilmektedir. Kelimelerin bu ilk manalarına dilin gelişimi içerisinde bir takım münasebet ve benzerliklerle değişik anlamlar yüklendi. İşte hakikî mananın dışındaki bu ifadeler mecâzları meydana getirmiştir.”*¹⁵⁴

Şitâ’iyyeler, kış tasvirlerini aktarırken yoğun bir şekilde mecazların kullanıldığı gözlenmektedir. Çünkü sanatçının gerek somut ve soyut anlamlı, gerekse gerçek ve mecaz anlamlı sözcükleri kullanmaya ihtiyacı vardır. Anlatımının tek düzelikten kurtulması ve estetik bir güzellik kazanması için kelimelere farklı anlamlar yüklenmesi şitâ’iyyelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Halka görünmege güneşün kalmadı yüzi

Dünyâyı eyledi gözine teng ü tār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş. 14/ B.5)

“Güneşin halkın gözüne görünmeye yüzü yok; (çünkü) kar dünyayı karanlık ve kederli eyledi.”

Yukarıdaki beyitte kar ile kastedilen aslında kış mevsimidir. Çünkü dünyayı karanlığa boğan ve soğğun etkisi ile kederli yapan kıştır. Parça söylenip bütün kastedilmektedir.

Dāver-i berd ile gelüp şāh-ı şitā itdi hücūm

Aldı mülk-i çemeni virmedi bir laḥza emān

(Cinânî; Ş.3/ B.4)

¹⁵⁴ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 21.

Bu beyitte de bütün söylenerek parça kastedilmiştir. Mecâz-ı mürsel bu kez çemen kelimesi üzerindedir. Çemen sözüyle kastedilen içinde ağaçlar, çiçekler bulunan bahçelik bir yerdir.¹⁵⁵ Kış padişahının saldırısından çimen ülkesi yani bitkilerin tamamı etkilenmiştir.

2.3.4.3. İRSÂL-İ MESEL

“Söylenen bir düşünce veya fikri pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü veya atasözü niteliğinde bir sözle destekleyerek kuvvetlendirmektir.”¹⁵⁶

N'eyleyem katdı şoğuk şu yine pişmiş aşı

Geldi o zāt-ı şerîfe o münâfik sîmâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş. 29/ B.3)

“*Pişmiş aşı soğuk su katmak*” deyimini bitmek üzere olan bir işin ya da durumun engellenmesi anlamında kullanılan bir deyimdir.

Ṭotalım 'âlemi çemşîr ile pür eyleseler

Yakışır mı kel başa hiç çemşîr ammâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş. 29/ B.8)

Çok sağlam olduğu için eskiden tarak yapımında şimşir ağacı kullanılırdı. “Kel başa şimşir tarak” deyimini kellik ile ilgili bir ironidir. Kel birinin tarak kullanması gereksiz bir durumdur. Bu deyim; hiç ihtiyacı olmadığı halde fazla ve gereksiz harcama yapan birinin eleştirisi için kullanılır.

Zînet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşîr

Bir çiçekle yaz olur mu bu meşeldir farazâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş. 29/ B.7)

Şair bu beyitte örneğin diyerek, “Bir çiçekle yaz olur mu?” atasözünü kullanmış ve böylece düşüncesini pekiştirmiştir.

¹⁵⁵ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁵⁶ Hasan Aktaş, *Edebî Sanatlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.148.

2.3.4.4. İSTİ'ÂRE

Kar yağduqça düşer hâtırâ bu turfe hayâl
Âsiyâb-ı felek un atdı ne gam yir fuqarâ

(*Hasan Ziyâ'î; Ş. 33/ B.7*)

Kar yağdıqça, feleğin su değirmeninin un atması gibi ilginç bir hayal zihne düşer. Farklı bir tasvirle oluşun bu beyitte, un ile kastedilen kardır.

Ba'dezîn biz de harâbâta varıp yüz tatalım
Edelim bâri harâbâtı bu yüzde ihyâ

(*Enderûnlu Vâsıf; Ş. 29/ B.16*)

“*Harâbat*” kelimesi ile kış kastediliyor. Kendisine benzetilen verilmiş; açık istiare sanatı uygulanmıştır.

Faşl-ı şitâ peyâmın irürdi yine nesîm
Pâyına nakd-i sîmîni itdi nişâr berf

(*Üsküplü İshak Çelebi; Ş. 14/ B.2*)

“*Kış mevsimi yine (geleceğinin) haberini hafif rüzgâr ile verdi, kar (onun) ayağına gümüş akçe saçtı.*” Bu beyitte de kar, para saçan bir kişidir, kişileştirme sanatı bulunmaktadır. Yalnızca benzeyen ögesi kullanıldığı için kapalı istiare vardır.

Mihr ayvasını kat kat penbeye şardı sehâb
Postın urındı eginine bulutdan çarh-ı pîr

(*Mesîhî; Ş.4/B.2*)

“*Güneş ayvasını kat kat pamuğa sardı. Yaşlı dünya sırtına buluttan (yapılmış) bir post giyindi.*” Yaşlı dünyanın kişileştirilerek bir dervişe benzetildiği bu beyitte kapalı istiare sanatı bulunmaktadır.

Gördi ki olmaz ebr-i şitâ dehre berf-bâr
Şehre beyâz akçeyi yağdurdı şehriyâr

(*Seyyid Vehbî; Ş.23/ B.1*)

Beyaz akçe ile kastedilen kardır ayrıca şehriyar da kış mevsimi yerine kullanılmıştır. Bu beyitte de istiare sanatı bulunmaktadır. Karın gümüşe, akçeye, pamuğa, köpüğe benzetildiği beyitlerde bu sanatı görmekteyiz.

Üştür-i mest gibi saçdı kefin yere şehâb

Bağladı kâfile-i işret ü şâdî mahmil

(Necâti Beg; Ş.1/B.2)

Pâre pâre kef nisâr oldı dehânından yire

Berfdür şanma eserdi üstür-i çarh-ı berîn

(Yahya Nazîm; Ş.22/B.12)

Penbesin tâzeledi bād-ı firâş-ı hâküñ

Döşedi üstine çün buz gibi mâ'î dîbâ

(Seyyid Vehbî; Ş.24, B.12)

Şitâ'iyelerde, teşbih gibi, istiare sanatı da özellikle kışla ilgili kavramların ve tasvirlerin anlatımında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

2.3.4.5. KİNÂYE

Klasik Türk şiirinde anlatılmak istenileni üstü kapalı bir biçimde anlatma sanatına kinaye denilmektedir. “Kinayede benzetme amacı yoktur. Kullanılan sözde bir gerçek bir de mecaz anlam bulunur. Ancak kullanılan kelime veya cümlelerin mecaz anlamı gerçek anlamından üstün durumdadır.”¹⁵⁷ “Buna rağmen söyleyişte gerçek anlamın anlaşılmasına engel olacak bir durum yoktur.”¹⁵⁸

Ârzü eyler iken tûşe-i ihsânuñdan

Kar yağsun başuña dir isen ey vây baña

(Hasan Ziyâ'î; Ş.33/B.27)

¹⁵⁷ Hasan Aktaş, *a.g.e.*, s .42.

¹⁵⁸ İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Ötüken, İstanbul, 1997, s. 138–139.

Bu beyitte başına kar yağması iki anlamda değerlendirilebilir. İlki gerçekten kişinin başına kar yağması; ikincisi de saçların beyazlamasıdır. Buradaki üstünlük ikinci anlamdadır. Kişinin iyiliklerini arzu eden şair, olumsuz bir cevap alırsa bu kez de beklerken saçları ağaracaktır.

Yel eser şimdi yerinde kanı ol demler āh

Nāy u ŧanbūr u kemān ile gezerdik zīrā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş. 29/ B.14)

Yerinde yeller esmek deyimini ile şair, sözcük grubunun iki anlamını yani hem gerçek hem de mecaz anlamını vermektedir. Yerinde yeller esiyor deyimini; kemanlı, tanburlu, neyli eğlenceler artık bitmiştir, o zamanlar geride kalmıştır mânâsına gelecek şekilde beyitte anlam kazanıyor. Şair o günleri anarken “Ah nerede?” diyerek pekiştirme yapmaktadır. Aynı zamanda çimenlikte, gülbahçesinde müzik ve eğlence değil; yeller, sert ve soğuk rüzgârlar esmektedir. Aynı deyimini kullandığı başka bir beyit de Cînâni'nin şitâ'ıyyesinden örneklendirilmiştir:

Hemîşe şimdi esen tünd-bād-ı şarşardur

Çemende bād-ı şabānuñ yerinde yeller eser

(Cinâni; Ş.2/B.18)

Bu kez de sabahleyin esen hafif bahar rüzgârın yerinde yeller esmektedir. O rüzgârın yerini soğuk ve şiddetli esen kış rüzgârı almıştır.

Çasdı kavurdu bizi gerçi kim eyyām-ı harîf

Esdi şavurdu şitā da bizi āhır gūyā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.9)

Şair, bu beyitinde **harîf** kelimesiyle meslektaş, dost anlamını vererek aslında herif, âdî ve bayağı adam anlamını kastedmiştir.

Beynimizde bu soğukluk kalır ise böyle

Şelc-i gam 'āleme eyler bizi elbet rüsvā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.10)

Kış mevsimi ile havalar iyice soğumuştur, şairin beynimizdeki soğukluk ifadesiyle kastettiği, gerçek manasıyla üşümek değil; mecaz anlamıyla insanlar arasında yaşanan soğukluktur.

Şoğutdı şayfi şitâ ile eyleyüp mâ-beyn

Girüp ara yire balğam bırakdı berf-i keşîf

(Bosnalı Sabit; Ş.16/ B.12)

Bu beyitte de araya girmek deyiminin hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Sert karın, yaz ile kış arasına girerek soğukluk oluşturması deyimini mecaz anlamda da kullanıldığını göstermektedir.

Görüp bu hâli gülistânda dondu cedvel-i âb

Bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer

(Nedim; Ş.28/ B.11)

Su kanalı, gülbahçesinin bu halini görünce (Soğuk hava gülistanı darmadağın etmiştir.) donmuştur. Su kanalı gerçekten tarlalarda sınır belirlemede kullanılan doğal bir settir. Bu beyitte **kenâr çizmek**, deyim anlamıyla daha baskındır ve yan çizmek, bir işi yapmaktan kaçınmak anlamlarına gelmektedir. Şair bu sözü mecaz anlamı yani asıl amacı ifade etmeye çalışmıştır.

Ocağı şen ola pîr-i meyiñ bu kaht-ı âteşde

Verir sermâ-keşâne şu'le-i maḥlûl-ı şahbâyı

(Mirzâ-zâde Sâlim; Ş.20/ B.11)

Ocağı şen olmak kullanımında da kinaye sanatı görülmektedir. Bu Türkçe sözcük grubunda “ocak” kelimesi, hem aileyi hem de ateşin yandığı yeri ifade eder.

Şitâ’iyyelerde, özellikle deyimlerin kullanıldığı beyitlerde kinaye sanatına rastlanmaktadır.

2.3.4.6. TEZÂD

Anlamca birbirinin karşıtı olan iki duygu, düşünce ya da durumun aynı beyitte kullanılmasıdır. “ *Burada kastedilen karşıtlık siyah beyaz gibi bir zıtlığın yanı sıra*

bilmek ve bilmemek gibi olumlu olumsuz fiilleri, baba oğul gibi nispet bulunduran ve birinin anlaşılması diğerine bağlı olan kelimeler arasındaki ilgiyi, hatta farklı renklerin (yeşil, mavi gibi) birbirlerine karşı durumlarını da içine alır.”¹⁵⁹

‘Arak-efşân ola ruhsârı perîşân gîsû

Şabr olur mu dayanır mı buña zühhd ü riyâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş. 29/ B.19)

“İkiyüzlüler ve zahidler bile buna sabredemez, dayanamaz.” anlamı taşıyan mısradaki zühhd ve riyâ kelimeleri arasında tezat vardır.

Germ idi ülfetimiz şayf ile geldikde şitâ

Girdi mâbeynimize oldu bürüdet peydâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş.29/ B.1)

Geyelim câme-i rindâneleri şâm u seher

Dondurur yoksa bizi şiddet-i berd ü sermâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş.29/ B.25)

Gerçi vâfir akçe dökdi yer yüzine âsumân

Kaht olup lîkin mâ’îşet bâbı oldu key ‘asîr

(Mesîhî; Ş. 4/ B.8)

Bu beyitte diğer örneklerden farklı olarak anlamsal bir tezatlık bulunmaktadır. Gökyüzü bolca akçe döktüğü halde yaşamda kıtlık çekilmektedir.

Kahr ile **lutfunuñ** meseli rûzgârda

Bir kış ola ki âhırı nevrüz u nev-bahâr

(Nev’î; Ş.12/ B.11)

Kahr ile lütf; kış ile bahar arasında tezat vardır.

¹⁵⁹ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbe, İstanbul, 2002, s. 163.

2.3.4.7. TEVRIYE

Eş sesli bir kelimenin iki gerçek anlamına gelecek biçimde kullanılmasına ve bir sözcüğün yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmeye denir. “*Diğer bir ifade ile iki anlamı olan bir kelimenin kastedilen anlamının diğer anlam ile gizlenmesidir.*”¹⁶⁰

Çandadır şimdi ‘aceb zevk u şafâ gülzârı

Çanda gül kanda tarab kanda hezâr-ı şeydâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş.29/ B.13)

“Çandadır” bu kelime hem yakın anlamıyla; “Gül nerede, sevinç nerede; binlerce tutku, aşk nerededir?” hem de uzak anlamı “Kan içindedir.” şeklinde kullanılarak tevriye sanatı oluşmuştur.

Zemîne bâd-ı hevâdan çok akçe düştü yine

Pür itti dâmen-i sahrâyı doldu ceyb-i cibâl

(Bâkî; Ş.9/B.2)

“Akçe” kelimesi; bu beyitte kullanıldığı diğer beyitlerde olduğu gibi iki anlamı da kastedilecek şekilde kullanılmıştır. İlki eskiden para yerine kullanılan gümüş sikke, diğeri de beyaz, ak anlamıdır. Aynı zamanda da “bâd-ı hevâ” tamlamasında da tevriye sanatı bulunmaktadır. Bu tamlamanın ilk anlamı havanın rüzgârı, ikinci anlamı ise bedavadır. Gökyüzünden düşen karların (akçelerin) gökyüzünün rüzgârı ile düşmesi ve de bu akçelerin yani kar tanelerinin yine gökyüzünden bu kez bedava dökülmesi düşünülebilir.

Şitâ’iyyelerde örneğine çok rastlamadığımız tevriye sanatına bir örnek de aşağıda verilmiştir. Rüzgâr hem esen yel, hem de zaman, dönem anlamlarına gelerek kullanılmıştır.

Rüzgâr olsa müsâ’id bize bir dem bârî

Görsek evvelki nûvâzişlerini ahyânen

(Enderûnlu Vâsıf; Ş.29/B.11)

¹⁶⁰ Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 207.

Gülşen sahfesinde sefidâç ile yine

Etrâf-ı bâğa yazdı haat-ı âbdâr berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/B.15)

Kırâğı şanma dil altı olunca süsen-i bâğ

Zamâne itdi nişâdur süfûfını te'lif

(Bosnalı Sabit; Ş.16/B.8)

“Gülşen kelimesi, Ahmedî'nin eserinin adını çağrıştıracak şekilde ve ‘gül bahçesi’ anlamıyla düşünülmüştür. Diğer bir tevriye ‘kırâğı’ kelimesi ile gerçekleştirilmiştir. Birinci anlamıyla, kış terimi olarak kullanılmıştır. İkinci anlamı ise, ‘acı çalmak’tır.”¹⁶¹

2.3.4.8. TECÂHÜL-İ ÂRİF

Bir anlam inceliği yaratmak ya da bir nükte yapmak amacıyla bilinen bir şeyi bilmezlikten gelme sanatıdır. Şair, Tecahül-i arifin özünü oluşturan bu nükteyi, dört amaç için yapmış olabilir. Bunlar, neşelendirme (tenşid), uyarıda bulunma (tevbih), hayret ve şaşkınlık bildirmek (tehayyü), kendinden geçişi söylemek (tedellüh) gibi unsurlardır.¹⁶²

Şem'-i hõrşîd-i cihân-tâb kani kim yakub

Berf pervânelerin ide cihândan zâ'il

(Necati Beg; Ş.1/B.3)

“Kar kelebekçiklerini cihandan yok edecek olan parlak cihanın Güneş'i nerede?”

¹⁶¹ Döndü Akarca, *Şitâiyye Nesîblerinde Dil, Anlatım ve Muhtevâ Özellikleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana 2003, s. 58.

¹⁶² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 527.

Şararıp şoldu ‘aceb hastadır ezhâr-ı çemen

Şadme-i berf ile titrer donarak ser-tâ-pâ

(Enderûnlu Vâsıf; Ş.29/B.4)

“Bütün çiçekler, çimenlik sararıp soldu; acaba hasta mıdır?” bu soruyu sorarak şair aslında arifçe sanat yapmaktadır. Çimenlik elbetteki hastalıktan sararıp solmamış, soğğun tesiri ile bu durum gerçekleşmiştir. Ayrıca çiçekler titreyerek donan birine benzetiliyor.

Gümüş âyîne midür lücce-i yah beste midür

Şiken âhârlu bir mâ’î varak mı deryâ

(Seyyid Vehbî; Ş.24/B.13)

Yukarıdaki beytin iki mısrasında da cevap beklenmeden soru sorulmaktadır.

2.3.4.9. TEŞHİS VE İNTAK

İnsan dışındaki canlı veya cansız varlıkları; duyan, düşünen, hareket eden insan kişiliğinde göstermek, ona kişilik vermek teşhis sanatıdır. Kendisine kişilik verilen canlı varlık veya eşya konuşturulmuş ise intak sanatı yapılmış olur.¹⁶³

Saht olup kışdan nice şovumasun billâhi âb

Kal’a-i yeh içre anı her seher eyler esîr

(Mesîhî; Ş.4/B.6)

Suyun, buzdan kaleler içine hapseden kıştan soğuması; bulutun yüzünü dürmesi (sinirlenmesi), güneşin başını alıp gitmesi, ayın utanması; kaderin (devr-i zamânın) halkı kendisinden soğutması gibi kullanımlar, insan dışındaki varlıklara insana ait özellikler verildiğinin göstermektedir.

Ebr dürdi yüzini bu işe saht oldu zemîn

Mihr başın aluban kaçdı vü mâh oldu hacil

(Necati Beg; Ş.1/B.6)

¹⁶³ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 121.

*Isıtacak yüz göremez şimdi felekde herkes
Kendüden halkı şogutdı yine bu devr-i zemân*

(Cinânî; Ş.3/B.3)

Kışın ve kış mevsimine ait unsurların kişileştirildiği beyit sayısı oldukça fazladır:

*Tâ ki oldı kârbân- ı şayf 'âlemden nefîr
Sîmden şâh-ı şitâ için döşendi hõş serîr*

(Cinânî; Ş.4/B.1)

“Yaz kervanı, dünyadan cümbür cemaat sefer eyleyince; kış pâdişâhı için, gümüşten hoş (bir) taht hazırlandı.”

*Ebr dürdi yüzini bu işe saht oldu zemân
Mihr başın aluban kaçdı vü mâh oldu hacil*

(Necâfî Beg; Ş.1/B.6)

“Bu iş üzerine; bulut, (endişeyle) yüzünü buruşturdu; toprak, (şaşkınlıktan) donakaldı; güneş, (korku içinde) başını alıp kaçtı; ay, utanç içinde (öylece) kalakaldı.”

*Mihr ayvasını kat kat penbeye şardı sehâb
Postın urındı eginine bulutdan çarh-ı pîr*

(Mesîhî; Ş.4/B.2)

“Bulut, güneş ayvasını kat kat pamuklara sardı; ihtiyâr gökyüzü, omzuna buluttan postunu aldı.”

*Nevrüz kim bu bezm içinde yılda bir gelür
Hürmetsüz itdi anı da bu köhne ruzgâr*

(Nev'î; Ş.12/B.3)

“Nevruz, bu meclise yılda bir sefer geldiğinden; köhne ruzgâr ona duyulan hürmeti kırdı.”

Döndü şoyğun veren abdāla nihāl-i güller

Eli bögrinde kalıp bülbülün eyler hulyā

(Enderünlu Vāsıf; Ş. 29/ B.5)

“Taze güller, soyulmuş abdala döndü; eli böğründe (ellerini kavuşturarak) bülbülü hayal eder.” Beyitte nihāl-i güller insan özellikleriyle kişileştirilmiştir.

Meşhurdur ki kış kimseye hürmet eylemez

Çar oldı hep cüvān-ı çemen pīr-i zū’l- vakār

(Nev’î; Ş.12/B.2)

“Kış, kimseye hürmet etmemesiyle meşhurdur. Öyle ki memleketin vakur bir piri andıran delikanlısının üstünü başını bile hep karla doldurdu.”

Kışın hürmet etmesi durumu ile kış mevsimi kişileştirilmiştir.

Bakup cihāna bu esnāda kar yağar sanmañ

Zemānenün tükürür yüzine sipihr-i dü-tā

(Yahya Beg; Ş.8/B.5)

“Bu esnada Dünya’ya bakıp kar yağar sanmayın; semâ (gökyüzü) devrin (zamanın) yüzüne tükürür.” Karın doğal olarak yağışı, gayet orijinal bir hayalle süslenerek aktarılmıştır. Semânın devrin yüzüne tükürmesi ile kişileştirme sanatını uygulanmıştır.

2.3.4.10. HÜSN-İ TA’LÎL

Edebiyatta anlatıma güzellik kazandırmak için bir olayı hayalî ve gerçek nedenden daha güzel bir nedenle bağlanmış gibi gösterme sanatıdır.¹⁶⁴ Bu sanat, şairin bütünüyle kendi kişisel duygularıyla, hayalleriyle ilgilidir ve heyecana bağlı olarak oluşturulur. *“İnsanlar dış dünyadaki hâdiseleri, kendilerini etkileyen güzellikleri içinde buldukları ruh haline göre değerlendirirler. Bu durumda kendilerine göre bir sebep*

¹⁶⁴ İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara, 1995, s. 265.

icâd eder, şahsî duygu ve hayâllerine göre yorum yaparlar. Hüsn-i ta'lîl sanatı bu noktada başlar. Hüsn-i ta'lîl yapılırken ileri sürülen gerçek olmayan sebeple, üzerinde durulan husus arasında bir ilginin olması şarttır. Sözü söyleyen kişinin öncelikle gerçek olmayan bu sebebe inanması gerekir. Sanatın başarılı sayılması buna bağlıdır.”¹⁶⁵

*Saht olup kışdan nice şovumasun billâhi âb
Kâl'a-i yeh içre anı her seher eyler esîr*

(Mesîhî; Ş. 4/B. 6)

“Allâh için; su, donarak kıştan nasıl soğumasın? (Çünkü kış) onu her sabah buz kalesi içine hapseder.”

Kış mevsiminde suyun donması doğal bir oluşumdur. Mesîhî, beyitte bu durumu daha güzel bir nedene bağlayarak suyun kış mevsimine gücendiği için kıştan soğuduğunu ve donduğunu ifade etmektedir.

*Cihâmı kabzaya aldı bu sâl o rütbe şitâ
Ki düşdi pençe-i hurşîde lerziş-i sermâ*

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/ B.1)

“Kış, bu sene o derece cihanı ele geçirdi ki soğuşun titremesi adeta güneşin pençesini de etkiledi.”

“Güneşin veya ışıklarının titremesi iki şekilde olabilir. Birincisi, kış mevsiminde güneş ışıklarının kuzey yarım küreye daha eğik gelmesiyle bir titreyiş söz konusu olabilir. İkincisi, güneşin kendi yörüngesinde hareket etmesi ve titreyerek ilerlemesidir. Görüldüğü gibi iki şekilde de Güneşin kış mevsiminin dondurucu soğuklarından etkilenmesi diye bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla şair, bu beyitte mübalağayla birlikte **hüsn-i ta'lîl** sanatını da kullanıyor.”¹⁶⁶

Şitâ'iyelerde teşbihler kadar önemsenmiş olan bu söz sanatına, birkaç örnek daha verelim:

¹⁶⁵ Ali Nihat Tarlan, *Edebî Sanatlar*, İstanbul 1947, s. 46.

¹⁶⁶ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 100.

Aşağıdaki beyitte toprak misk gibi güzel koksun diye hazan mevsimi yağmurunun yağmaya başladığı ifade edilmiştir. Bu beyitte de hüsn-i ta'lil sanatı başarıyla uygulanmıştır:

Başladı yağdı hazān mevsiminün bārānı

Toprağı ğaliye misk itmek için eyledi ħal

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.7/B.2)

Nevrūza karşı saçdı felek berf-ī bī-şümār

Lāyıkdur akça saçmağa ħakkā ki nevbahār

(Nev'î; Ş.12/B.1)

“Felek, nevruzu karşılamak maksadıyla etrafa nihayetsiz beyaz karlar saçtı. Doğrusu gelen ilkbahar olunca feleğin bu kadar akçe saçmaya hakkı vardır.”

Şair, karın nevruzu karşılamak için yağmadığını bildiği halde öyleymiş gibi gösteriyor. Doğal bir tabiat olayı olan karın yağmasının daha güzel bir nedene bağlanarak anlatıldığını görmekteyiz.

Elinde nīze-i yıĥ gördi şāh-ı sermānuñ

Aĝardı berf degül beñzi gülşenüñ yekser

(Cinânî; Ş.2/B.5)

“Gülbahçesi, kış padişahının elinde buzdan bir mızrak gördü ve gülbahçesinin benzi baştanbaşa ağardı.” Şiddetli soğğun etkisi ile gülbahçesinin donması ve de yağın kar, kırağı gibi yağış şekillerinden sonra zemininin bembeyaz olması doğaldır. Bu unsurun sanki gülşenin, gökyüzü padişahının elindeki buzdan yapılmış mızraklardan korkması sonucu oluştuğu düşüncesi de hüsn ü talil sanatına örnek teşkil etmektedir.

Mihr-i münīre olmağ için perde-dār berf

Oldı havā yüzinde yine āşikār berf

(Üsküplü İshak Çelebi; Ş.14/ B.1)

“Nurlandırıcı güneşe bekçi olabilmek için kar, gökyüzünde ortaya çıktı.”

Karın gökyüzünü örtercesine yağmasının sebebi nur saçan bir güneş olmak değildir. Doğal olarak yağın karın güzel bir nedene bağlanarak ifadeyi güçlendirdiği görülmektedir.

Habs idüp enhār-ı kec-reftāri sulṭān-ı şitā

Dest-bürd-i berdle çekdi hişār-ı āhenīn

(Yahya Nazīm; Ş.22/ B.15)

Kış sultanı, eğri akan nehirleri hapsedmiştir. Buzla üstü kapanarak donan nehirlerin, suların bu görüntüsü başka şitâ’iyyelerde de sanki kış sultanının emriyle hapsedilmiş gibi gösterilmiştir. Mesîhî’nin beytinde de su sırça saray içine gizlenmiştir:

Āb kim sırça sarāy içinde olmuşdur nihān

Şan ki bir gün görmedik maḥbūdedür rüşen-zamīr

(Mesîhî; Ş.4/ B.4)

Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı

Degürdi nergise de çeşm-i rüzgâr nazar

(Nedim; Ş.28/ B.10)

Nergisin koyu mavi gözleri çimenlikte açılmaz olmuştur, bunun nedeni ise güya rüzgârın bakışıyla nazar değmesidir. Şitâ’iyyelerde, hüs-i ta’lil sanatı da çok fazla kullanılmıştır. Son olarak aşağıdaki örnek beyitlerle bu sanatı değerlendirelim:

Ben gögüñ ‘aksi beyāz etdi yeri zann etdim

Dökmüş ‘arz üzre bahārın meger eşcār-ı hevā

Yār ile da’vā-i refṭāri için her serviñ

Çar küretmiş başına kādī-i eflāk-ı ‘alā

Ap ak olmuş şakalı kahrı ile gerdünüñ

Germ ü serd-i felek etmiş anı da istilā

(Selânikli Hasan Âkif; Ş.18/ B.6, B.7, B.8)

Yerin beyazlığını göğün yansıması sanan şair bunun sebebini bulmuştur. Yeryüzü üzerindeki beyazlığı, havanın ağaçları dökmüştür. Sevgili ile salınarak yürüme davâsı nedeniyle de her serviye, felekler kadısı (servilerin) başlarına kar kürettirerek onları bu şekilde cezalandırmıştır. Dünyanın sakalı da çektiği kahır nedeniyle ağarmış, feleğin sıcak ve soğuğu (iyilik ve kötülüğü) onu da istila etmiştir. Sanki doğadaki Bu beyitlerde, şairin çevresinde gördüğü değişimleri ve izlenimlerini güzel bir nedene bağlayıp anlatmayı uygun bulduğunu görmekteyiz.

2.3.4.11. TENÂSÜB

Aralarında ilgi kurulan kelimelerin aynı beyit içinde kullanılması sanattır.

Mücâvir-i harem-i Ka'be-i çemen göricek

Geyürdi pîr-i felek serv-i berf-rîzi 'abâ

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.5/B.10)

Bu beyitte mücâvir, harem, Ka'be, pîr ve abâ kelimeleri anlam yönüyle birbirini tamamlayan sözcüklerdir.

Bitürürler dem ile kuru ağaçdan gül-nar

Pîr-i berf etdi riyâzetle bu halkı kâmil

(Necâti Beg; Ş.1, B.8)

“Nefesle (üfleterek) kuru ağaçtan narçiçeği bitiriyorlar; kar şeyhi, bu halkı (nefse uyguladığı perhizle) çileye sokup (nihayet) olgunlaştırdı, kerâmet sahibi yaptı.”

“Beyitte kar, beyazlığı cihetiyle ihtiyar bir şeyhe teşbih edilmiştir. Bu şeyh, halkı riyâzetle birer veli yapmıştır ve halk, kuru ağaçtan nefesle narçiçeği bitirmektedir. Bu beyitte nefesle ateş yakmak tasvir edilmektedir.”¹⁶⁷ Beyitte ayrıca tasvvufla ilgili pîr, riyâzet ve kâmil kelimeleri bir arada kullanıldığı için tenasüb sanatı bulunmaktadır.

¹⁶⁷ Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Basımevi, İstanbul, 1971, s. 256

Germ idi ülfetimiz şayf ile geldikde şitā

Girdi mābeynimize oldu bürüdet peydā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.1)

“Yaz mevsimi ile görüşmemiz, konuşmamız (aramız) sıcaktı; kış geldiğinde soğukluk meydana geldi, aramıza girdi (böylelikle aramız açıldı).”

Sünbül çemende hükmi-i bahāra nişān çeküp

Bürc-i hamelde bağlana hep maḥmil-i bahār

(Nev’i; Ş.12/ B.9)

Sünbül, çimen ve bahar kelimeleri arasında kurulan ilgi dolayısıyla tenasüb sanatı bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise bir eğlence meclisinde kullanılan sākî, zevk ve mînâ sözcükler arasında da bu sanat görülmektedir.

O da bir zevk-ı diğer başka bir ‘ālemdir kim

Sākî-i muğ-beçeler döndürür elde mînā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.17)

Şitā’iyyelerde genellikle kış mevsimine ait unsurlar bir arada kullanılarak tenasüb sanatı uygulanmıştır:

Gelip sipāh-ı şitā cānib-i soğucuḡtan

Ki etdi ḡar topu ile ‘ālem teşhir

(Ahmed Sadık Ziver Paşa; Ş.31/ B.2)

Elinde nīze-i yih görđi şāh-ı sermānuñ

Ağardı berf degül beñzi gülşenüñ yekser

(Cinānî; Ş.2/ B.5)

Tenasüb sanatının bulunduğu birkaç beyit daha inceleyelim:

Yel eser şimdi yerinde kanı ol demler āh

Nāy u ḡanbūr u kemān ile gezerdik zīrā

(Enderūnlu Vāsıf; Ş.29/ B.14)

“O güzel günlerde ney, tanbur ve keman ile gezerdik; ah o anlar nerede (o güzel günlerin) yerinde şimdi yeller eser.”

*Üştur-i mest gibi saçtı kefin yere sehâb
Bağladı kâfile-i 'işret ü şādī mahmil*

(Necati Beg; Ş.1/B.2)

**“Eğlence ve sevincin kervanı yük bağladı; bulut, (tıpkı) sarhoş deve gibi (ağız)
köpüklerini yerlere saçtı.”**

*Meclis âmāde müheyyā mey-i bādī-i neşāf
'İş ü nūşa dem olur mu daħı bundan a'lā*

(Enderünlu Vāsıf; Ş.29/ B.20)

Meclis, içki, neşe, zevk ve sefa kelimeleri arasında tenasüb sanatı bulunmaktadır.

*Kitāb-ı gülşene yazılmaz oldu hıtt-ı çemen
Havā-yı serd ile toñdı meger devāt-ı zamān*

(Nev'i; Ş.11/B.3)

Kitap, yazı, çizgi ve divit kelimeleri birbiriyle bağlantılıdır; hepsi yazı ve yazının oluşumu ile ilgilidir.

*Hamduli'llāh keşti-i Nūh-ı necāt oldu felek
İtdi limanlık havādis mevciniñ tūfānını*

(Seyyid Vehbî; Ş.27/B.3)

Yukarıdaki beyitte, Nuh Peygamber ve tufan olayı ile ilgili kelimeler arasında da tenasüb vardır.

*Bahār-lutf u şitā-kahr u āfitāb-cemāl
Sipih-r-kadr ü kader-kudret ü kaža-fermān*

(Nev'i; Ş.11/B.10)

Sultan Murad Han'ın övüldüğü bu beyitte yoğun bir tenasüb sanatı bulunmaktadır.

Şitâ'iyelerde kış tasvirleri ile oluşturulan birçok beyitte tenasüb sanatının varlığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise kış manzarasında birbiri ile uyumlu kelimelerin seçilmesi ve anlatımın bu şekilde kuvvetlendirilmesidir.

2.3.4.12. MÜBALAĞA

Edebiyatta özellikle de şiirde sıkça kullanılan sanatlardan olan mübalağa, sanatkârı heyecanlandıran hâdisenin, heyecanın mahiyet ve şiddetine göre büyümesi veya küçülmesidir. Edibin ruhî his ve heyecanları, olayları tabîî boyutları dışında anlatmasına sebep olur. Mübâlağayı doğuran heyecanı sanatkâr iki yolla ortaya koyar. Heyecanına sebep olan şeyi ya doğrudan doğruya büyültür, küçültür veya uygun bir yolla teşbihte bulunarak mübâlağa yapar. Bundan dolayı mübâlağa teşbih ve istiare sanatlarıyla beraber bulunur.¹⁶⁸

Şitânun etdiği bîdâdı mülk-i gülşende

Efendi binde birin söylesem dolar defter

(Nedim; Ş.28/B.3)

Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık

Konulsa penbeye yâkut-pâreveş ahker

(Nedim; Ş.28/B.9)

Nedim'in beyitlerinde kış ve soğuk hava abartılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Kış mevsiminin, gülbahçesinde sayılamayacak kadar zulüm işlediği ve bu işkencelerin binde birini bile ifade etmenin defteri dolduracağı söylenmektedir. Diğer beyitte ise soğuk öylesine şiddetlidir ki korun, pamuk içinde saklanabileceği belirtilmektedir.

Cihâmı kabzaya aldı bu sâl o rütbe şitâ

Ki düşdi pençe-i hurşîde lerziş-i sermâ

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/ B.1)

“Kış, bu sene o derece cihâmı ele geçirdi ki soğuşun titremesi adeta güneşin pençesini de etkiledi.”

¹⁶⁸ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 131.

“Şair, kasidenin giriş bölümünde nazarları kış mevsiminin şiddetli soğuşuna çevirmek için abartılı bir üslûpla soğuktan etkilenenleri sıralamak istiyor. Bunu yaparken mübalağa sanatının tüm imkânlarını da kullanıyor. Kullandığı mübalağanın dozunu o kadar artırıyor ki, aklen mümkün olmayacak şeyler söylemekten çekinmiyor. İlk beyitte kışın şiddetinin bütün kâinatı kabzasına aldığı, hatta güneşin pençesini bile titrettiğini söylüyor. Güneş dünyanın ışık ve ısı kaynağıdır. Böyle bir ısı kaynağının soğuktan titremesi mümkün değildir.”¹⁶⁹ Aşağıda örneklediğimiz beyitlerde de abartılı kullanımlar söz konusudur:

*Hışm ile halk-ı cihānuñ yağar ağzından od
Şi ‘r-i pür-sūzuñi sen daħi dilā ezber kıl*

(Necati Beg; Ş.1/B.9)

“Öfkeden cihan halkının ağzından ateş fişkırtıyor; ey gönül, sen de ateş dolu şiirini ezberlemeye başla!” Öfkenin, ateş gibi güçlü bir unsurla fişkırtırcasına ağızdan saçılması olayında güçlü bir abartma söz konusudur.

*Yā Rab açlıktan ne hōş can virdi etfāl-ı nebāt
Çün dökildi yire pistān-ı felekden bunca şır*

(Mesîhî; Ş.4/B.7)

“Ya Rabbi, bitki bebekleri açlıktan ne tatlı can verdiler! (Çünkü) göğün memesinden bunca süt yer(ler)e döküldü.”

*Şöyle kızdırış idi beynimiz ‘akd-i ülfet
Teb-i hırşîd-i muhabbetle yanardık güyā*

(Enderünlu Vāsıf; Ş.29/ B.2)

Yukarıdaki beyitte ise; “Sanki muhabbet güneşinin harareti ile yanardık.” mısrasında mübalağa sanatı ustalıkla uygulanmıştır. Sohbetten duyulan keyif yanmak eylemi ile abartılmıştır.

¹⁶⁹ Halil Çeçen, *a.g.e.*, s. 100

*Biñ rüz-ı bahār ile harīdārı olurdum
Bir kış gicesi şöḥbeti virilse mezāda*

(Seyyid Vehbî; Ş.26/B.5)

“Bir kış gicesi sohbeti verilseydi; bin bahar günü satın almış (gibi) olurdum.”

*Bir cemre düşmedük dahı ‘unşur mu var dakı
Nār-ı Halīl olursa ısıtmaz ten-i nigār*

(Nev’î; Ş.12/B.5)

“Hz. İbrahim’in ateşi olsa da sevgilinin tenini ısıtmaz.” Beytin ikinci mısrasında güçlü bir abartma yapılmıştır.

*‘Alev de ditrer efendi firâz-ı ahkerde
Ki ateşüñ dahı kalbinde zâhir oldı şitâ*

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/ B.1)

Kış, ateşin dahi kalbinde görünür; (soğuktan) alev de titremektedir; şair, soğuğu abartmaktadır.

*Şiddet-i berd ile yıhpâre olup toñmışdur
Âşiyânında semender nice olsun şeverân*

(Cinânî; Ş.3/B.7)

Semender, ateşte yanmayan bir çeşit efsanevi hayvandır.¹⁷⁰ Soğuğun şiddeti öylesine yoğundur ki semender donup buz parçası olmuştur.

*‘Alev de ditrer efendi firâz-ı ahkerde
Ki ateşüñ dahı kalbinde zâhir oldı şitâ*

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/B.15)

Ateşin kalbinde dahi kışın görünür (etkili) olması büyük bir abartıdır.

¹⁷⁰ İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara, 1995, 476.

Hezâr reşk ü hased ehl-i arz-ı tis'îne

Ki Rûm'a nisbeten iklîm-i Hind'dür meşelâ

(Diyarbakırlı Lebib; Ş.30/B.17)

Şitâ'iyelerde kışın etkisi abartılarak verildiği için yoğun olarak mübalağa sanatı da uygulanmıştır.

2.3.4.13. TELMİH

Şitâ'iyelerde en çok kullanılan sanatlardan biri de telmihtir. Dini, tarihi ve mitolojik olmak üzere çok fazla telmih vardır ki farklı dönemlerde yaşamış şairlerin dahi eserlerinde bazı ortak hatırlımların bulunduğunu söylemek mümkündür.

“İfade içinde zikr etmeksizin herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhûr hikâyelere, efsânelere, malûm bir şahıs, çeşitli inanışlara, âyetlere veya bir hâdise ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek sanattır.”¹⁷¹ Şair, çağrışım yoluyla hatırlatma yapmaktadır. Bu çağrışım, aşağıdaki beyitte Nemrud ile sağlanmıştır. Nemrud, acımasızlığı ve adaletsizliği ile acı çektiren bir hükümdar olarak bilinir.

Öldürürdi cümle 'âlem halkını Nemrûd-ı berd

Ger gülistân itmeyeydi âteşi Hayy u Kâdir

(Mesihî; Ş.4/ B.5)

“Hayy ve Kâdir (olan Allâh,) ateşi gül bahçesi eylemeseydi, soğuk Nemrud'u bütün cihân halkını öldürürdü.”

Çurınca Husrev-i Behmen hıyâm-ı sîm-ten

Sipihruñ olmuş idi zer-livâsı nâ-peydâ

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.5/B.2)

“İran mitolojisine göre İsfendiyar'ın oğlu olan Erdşir'in lâkabıdır.”¹⁷²

¹⁷¹ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s.170.

¹⁷² İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 80.

*Nümünedür diyü germ oldı Kaşr-ı Şeddâd'a
Hızân varaklarını berf-rîz idince semâ*

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.5/B.4)

“Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen’deki Âd kavminin hükümdarı idi. Zamanında birçok yapılar ve betler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de Bâğ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o derece güzel ve kıymetli taşlarla yapılmış ki Şeddâd halkına, buranın Cennet’ten daha güzel bir yer olduğunu söylemiş. Bahçenin yapımı bitince Şaddâd ordusuyla birlikte oraya giderken yolda helâk olmuşlar.”¹⁷³

*Bu faşl içinde eger yerde olsa va’llâhi
Buhûr-ı Meryem olurdu har-ı Mesîh’e gîdâ*

(Gelibolulu Musatafa Âlî; Ş.5/B.5)

“Hz. Meryem’in doğum yaparken tutunduğu kuru hurma ağacı meyve vermiş ve bu olay, klasik şiire bir motif olarak girmiştir. Yüzyıllar boyunca halk tabâbetinde doğum vakaları için kullanılan Buhûr-ı Meryem bitkisi, Hz. Meryem’e isnad edilmektedir.”¹⁷⁴

“İncil’e göre Hz. İsa, bir eşeğin sırtında olduğu halde Kudüs’e girmiş, halk hurma dalları alarak onu karşılamıştır.”¹⁷⁵

Gelibolulu Musatafa Âlî’nin, şîtâ’iyyelerinde telmih sanatını çok kullandığı görülmektedir; “burc-i behram” tamlamasında hatırlatma vardır:

*Varamaz mertebe-i ‘ilmine hayyal-i hayal
Sifledür ana göre rütbe-i burc-i Behram*

(Râmî; Ş.34/B.23)

“Sâsâniyân sülalesinden, Yezgird’in oğlu olan ve Behram-ı Gur adıyla anılan pâdişah. Yaban eşeği anlamına gelen gur kelimesi, sürekli yaban eşeği avlamakla

¹⁷³ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 504.

¹⁷⁴ Ömer Okumuş, M. Muhsin Kalkışım, “Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsa Kavramı”, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/okumusomer_kalkisimmuhsin.pdf, s. 535.

¹⁷⁵ Ömer Okumuş, M. Muhsin Kalkışım, *a.g.m.*, s. 539.

vaktini geçiren Behram'a sıfat olarak verilmiş. Cesaret, adelet ve kahramanlıklarıyla meşhur bir pâdişah imiş. Behram kelimesinin, malum pâdişah dışında daha başka anlamları da vardır ki, bu anlamlar mezkûr pâdişaha atfedilen eylemlerle de alakalıdır. Beşinci gökteki Mirrih (Merih) yıldızının adı da Behram olarak kabul edilir.”¹⁷⁶

Görince anı **Hızr** sandum ol nefesde hemân
Bahâr gibi sebiz-pûş olup irişdi baña

(Yahya Bey; Ş.8/B.20)

“Rivâyetlere göre âb-ı hayatı içerek ölmezlik sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan kutsal bir kişi. Hızır'ın asıl adı hususunda da ihtilaflar bulunmaktadır. Kimilerine göre, Hızır ne zaman yere bassa ayağının altı yeşil çimenlik olurdu, bu hadiseye binaen ona Hızır demişlerdi. Hızır kelime olarak 'yeşillik, yeşerme, tazelik' anlamlarına gelmektedir.”¹⁷⁷ Yukarıdaki beyitte de Hızır'ın ismine telmihte bulunulmuştur.

Sefîd oldu çemen çün çeşm-i **Ya'kub**
Güm oldu **Yūsuf**-ı hürşîd-i hâver

(Nev'i; Ş.10/B.3)

“Doğunun güneşi Yusuf kayb olduğu için Yakup'un gözü (gibi) çimenlik beyaz oldu.” “Kur'an'da zikri geçen ve hikâyesi uzun bir şekilde anlatılan, İsrailoğulları peygamberlerinden, Yakup peygamberin oğlu Yusuf peygamberin hayat ve kıssası Kur'an'da anlatılan en tafsilatlı kıssâdır.”¹⁷⁸ Yakup peygamber oğlu Yusuf'un kaybolması üzerine yıllarca gözyaşı dökmüş ve bu nedenle gözlerini kaybetmiştir. Beyitte bu olaya telmih yapılmıştır.

Bir cemre düşmedük dahı 'unşur mu var dakı
Nâr-ı Halîl olursa ısıtmaz ten-i nigâr

(Nev'i; Ş.12/B.5)

¹⁷⁶ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 117-119.

¹⁷⁷ Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s. 361.

¹⁷⁸ Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s. 306.

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasında Hz. İbrahim'in ateşi sözcük öbeği Hz. İbrahim kıssası hatırlatılmaktadır.

Devr-i 'adāletinde yāḥud Ḥān Meḥemmed'üñ

Min ba'd şiddet itmeye bî-vakt rûzgār

(Nev'î; Ş.12/B.7)

Adalet devri ile kastedilen Hz. Ömer zamanıdır. Onun adaletli oluşuna telmihte bulunulmuştur. Sadece dini unsurlar, tarihi kişilikler ya da bilinen bir hikâyeye telmihte bulunulmamıştır. Geleneğin izlerini bulabileceğimiz ilginç hatırlatmalar da yapılmıştır:

Nev-rûzda oynarlar ise gûy ile çevgān

Var bunda da ḥalva ṭopı engüşt-i dü-tāda

(Seyyid Vehbî; Ş.26/ B.3)

Günümüzde geçerliliğini yitirmiş gûy ile çevgān oyunu nevrüzde rûzgārla birlikte kullanılarak hatırlatılmıştır. Yine tasavvufa ait bir takım kaidelerin beyitlerde kullanılarak bir telmih unsuru olarak kullanıldığını görmekteyiz:

El şanur berk-i çenārı götürür toprakdan

Mürşîd-i ḥākde ammā ki nesīm elimde el

(Gelibolulu Mustafa Âlî; Ş.7/B.8)

2.3.4.14. İKTİBÂS

Manayı kuvvetlendirmek, söze güzellik kazandırmak maksadıyla bir şâir veya nâsirin, eserine âyet, hadîs ya da bunlardan parçalar almasıdır. İktibâsın şartı, alınan âyet ya da hadîse dair sözde herhangi bir işaret veya açıklamanın bulunmamasıdır. İktibâs olunan kelâm vezin zorunluluğuyla artırılıp eksiltilebilir.¹⁷⁹

Dili kilîd-i künuz-ı ḥaḳāyık-ı eşyā

Derūnı mahzen-i esrār-ı 'alleme'l-esmā'¹⁸⁰

Mânî

¹⁷⁹ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁸⁰ Bakara, 2/31: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti..."

Okursa Sûre-i Nûr u Duḥānı ezberden

'Aceblenmeñ ki zebân oldı her 'alevler aña

(Yahya Bey; Ş.8/B.11)

2.3.4.15. LEFF Ü NEŞİR

Lügatlarda leff 'toplama', neşir 'yayma', leff ü neşr'e ise 'toplama ve yayma' anlamı veriliyor. Edebî sanat olarak: Bir beytin ilk mısara'ında bahsedilen şeylerle ilgili olan sözleri ikinci mısra'da kullanmaktır.¹⁸¹

Germ idi ülfetimiz şayf ile geldikde şitā

Girdi mābeynimize oldu bürüdet peydā

(Enderünlu Vāsıf; Ş. 29/ B.1)

Döndü şoyğun veren abdāla nihāl-i güller

Eli bögrinde kalıp bülbulüñ eyler ḥulyā

(Enderünlu Vāsıf; Ş. 29/ B.5)

Eli böğründe kalmak (çaresiz kalmak) ile soyulmak; gül ile bülbul arasında leff ü neşir sanatı bulunmaktadır.

Āteşin cām ile ḡayrı varalım korlanalım

Dil-i 'āşık gibi pür-süz olalım ser-tā-pā

(Enderünlu Vāsıf; Ş. 29/ B.21)

Gönül ateşle; kor da pür-suz (çok yakıcı) kelimesiyle uyumludur ve aralarında leff ü neşir sanatı bulunmaktadır.

Gehi ḥum-ḥānede reşk-āver-i cām-ı bāde

Gāhi de ḥānede aḥbāb ile zevk-ı ḥalvā

(Enderünlu Vāsıf; Ş. 29/ B.22)

¹⁸¹ Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 206.

Meyhanede içki kadehi, evde helva zevki kişilere keyif vermektedir.

Ƙahr ile **luřfunuñ** meseli rüzgârda

Bir **kış** ola ki âhırı nevrüz u **nev-bahâr**

(Nev’i; Ş.12/ B.11)

“Rüzgârın kahrı ve lütfu gibi kışın da sonu bahardır.” Kış ile kahır; bahar ile lütuf arasında bir uyum söz konusudur.

Ağardı **berf** ile yer yer çemende **cism-i nihâl**

Niteki **penbe-i dâg** ile **sîne-i abdâl**

(Bakî; Ş.9/ B.1)

Yanık yarası (penbe-i dâg) ile berf; abdalın yüreği ile fidanın cismi arasında düzenli leff ü neşir sanatı bulunmaktadır.

Gördi ki olmaz **ebr-i şitâ** dehre **berf-bâr**

Şehre **beyâz akçeyi** yağdırdı **şehriyâr**

(Seyyid Vehbî; Ş.23/ B.1)

Şitâ’iyyelerde şairlerin edebî sanatlara önem verdikleri özellikle de teşbih sanatını sıkça kullandıkları görülmektedir. Teşbih sanatının yoğun kullanılmasının sesebi ise kış tasvirlerinin bu sanatı kullanmak için uygun olmasıdır.

III. BÖLÜM

3. ARAP VE İRAN EDEBİYATINDA KIŞ

İnsanoğlu varolduğu günden itibaren iç içe olduğu tabiata büyük ilgi duymuş, sevgi ve hayranlıkla yaklaşarak onun güzelliği karşısında büyülenmiş; bazen sözlü olarak bazen de çizgilerle duygularını anlatmaya çalışmıştır. Edebiyatçının da en önemli malzemesini tabiat oluşturmuştur. Yeryüzüne, gökyüzüne, canlılara, bitkilere, insana, mevsimlere, gece ve gündüze kısaca her türlü varlığa ilgi duyup onları hayal âleminde resmederek sanatıyla tasvir etmiştir.

Arap şairleri, şiirlerinde tasvire öylesine önem vermişler, şiirlerinde insan diğer canlılar ve tabiata ait unsurlar o kadar fazla işlenmiştir ki bu durum edebiyatın baştanbaşa tasvirten ibaret olduğu anlayışına sahip oldukları kanaatine varmamıza sebep olmaktadır. Hatta bu konuda İbn Reşîk” *Şüphesiz şiirin pek azı dışında kalan kısmı tasvire dairdir*” demiştir.¹⁸²

Arap coğrafyası sıcak iklime sahip bir bölge olduğu için yaz, ilkbahar ve sonbahar tasvirleri çok yoğun olarak kullanılmıştır. Kış mevsimi ve kışa dair tasvirlerle Arap şiirinde fazla yer verilmemiştir. Neredeyse kar yağışının hiç olmaması, geceleri çöl ikliminin yarattığı soğukluğun dışında aşırı soğuk iklimin yaşanmaması şüphesiz ki bunda en büyük etkendir. Arap şairleri genellikle bahar tasvirleri içerisinde kışı ve kışa ait unsurları kullanmaktadırlar.

Abbasîler döneminin önde gelen şairlerinden olan ve nehirleri en çok tasvir eden şair olarak tanınan es-Sanevberî (ö.945), Halep’teki Kuveyk ırmağını tasvir ettiği bir şiirinde kışla ilgili bir ifade bulunmaktadır. İrmağın, kışın sellerle ve yağmur sularıyla beslendiği zaman Dicle, Fırat ve Nil’e karşı böbürlenircesine ihtişamlı görüldüğünü; yazın suları çekildiğinde ise üzgün, zavallı olduğunu ve hatta kurbağaları bile barındırmaktan aciz kaldığını dile getirmektedir:

¹⁸² Nevzat Hafız Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum1995, s. 2.

قويق إذا شم ريح الشتاء اظهر تيهها و كبرها عجبيا
و ناسب دجلة و النيل وال فرات بهاء و حسنا و طيبا
و إن أقبل الصيف أبصرته ذليلا حقيرا حزينا كئيبا

*Kuveyk, tuhaf bir haşmet ve kibir gösterir kışın kokusunu aldığı zaman;
Dicle'ye, Nil'e ve Fırat'a benzer zerafet, güzellik ve hoş koku bakımından
Alçalmış, hakir, üzüntülü ve tasalı olduğunu görürsün yaz gelince.*¹⁸³

Abbasî devri şairlerinden özellikle şarap şiirleri ile meşhur olan Ebû Nuvâs (ö. 814) Arap şiirinde tasvirleri ve ortaya koyduğu ince manaları ve akıcı üslubuyla tanınmaktadır. Ebû Nuvâs, baharı tasvir ettiği bir şiirinde Mart ayını, kışı bitiren ve baharın müjdecisi olan bir ay olarak dile getirerek kış unsurunu şu şekilde kullanmaktadır:

طاب الزمان وأورق الأشجار ومضى الشتاء و قد أتى آذار
و كسا الربيع الأرض من أنواره وشيا تحار لحسنه الأبصار

*Zaman güzel oldu, ağaçlar yaprak verdi, kış gitti; artık Mart geldi.
Bahar, yeryüzüne, güzelliğinden gözlerin büyülediği nakışlı bir elbise giydirdi
çiçeklerinden.*¹⁸⁴

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Fars edebiyatında da kış unsurunun kullanımı Arap edebiyatındaki kullanımıyla benzerlikler göstermektedir. Kış mevsimi genellikle bahar tasvirleri içerisinde yer almaktadır. Nevruz; Nevruz ile ilgili pek çok şiirde de belirtildiği gibi kış mevsiminin sona erdiğini gösteren bir haberci olarak vurgulanmaktadır. Fars şairler, kış kelimesini genellikle Arapça ifadesiyle “Şitâ” bazen de Farsça kullanımıyla “Zemistan” kelimesiyle ifade etmişlerdir.

Gazneliler döneminin önemli şairlerinden olan Sultan Mahmud ve Mesud dönemlerinde sarayda bulunmuş olan Menûçihri-yi Damgânî (ö.1040) kış kelimesini

¹⁸³ Nevzat Hafız Yanık, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁸⁴ Nevzat Hafız Yanık, *a.g.e.*, s. 207.

Arapça “Şitâ” şekliyle kullanıp kışın bitişinin baharın ve Nevruz’un habercisi olduğunu şu şekilde işlemektedir:

باز جهان حرم و خوب ایستاد

مرد زمستان و بهاران بزار

(Nevruz’un gelmesiyle) dünya tekrar neşeli ve güzel oldu.

*Kış öldü ve baharlar ortaya çıktı.*¹⁸⁵

Menûçihri-yi Damgânî, Nevruz’un tasvirini yaptığı bir diğer şiiirinde kış mevsiminin sonuna doğru yakılan ateşin Nevruz’un gelişini ve kutsal ateşin yakılma günlerinin habercisi olduğunu ifade etmektedir:

شتا فصل درین که برزین آتش فروز بر

اذا برزین پیغمبر آزار بود

Bu kış mevsiminde Berzin¹⁸⁶ ateşini yak

*Berzin ateşi Azer ayının habercisidir.*¹⁸⁷

Gazneliler döneminde yaşamış ve Sultan Mahmud’un yanında özel bir yeri olan Fars edebiyatının önde gelen kasidecilerinden Ferruhî-yi Sistânî (ö.1037) kışı şiiirlerinde işleyen şairlerden birisidir. Bir şiiirinde kış konusunu ele almaktadır:

ربیع فصل بود ماه سه اندر بسال تا

شتاست و خریفست و است صیف دیگر مه نه

Yılda üç ay bahar olunca diğer

*Dolunay yaz, güz ve kıştır.*¹⁸⁸

Fars edebiyatının önemli şair ve kasidecilerinden olan Hâkânî-yi Şirvânî (ö.1199) kasidelerinde sıkça tegazzül ve teşbîbe yer vererek fecir ve sabah vakti,

¹⁸⁵ Fahreddin Çoşkuner, *Menuçihri-yi Damgânî Divanının Tahlili ve Tercümesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Ankara 2002, s. 366.

¹⁸⁶ Berzîn: Ateş-i Berzîn adındaki ateşgedeyi yapan Mecusi reislerinden birinin adıdır.

¹⁸⁷ Fahreddin Çoşkuner, *a.g.e.*, 290.

¹⁸⁸ Ali Ekber Dehhdâ, *Lugatnâme-i Dehhdâ*, Tahran Üniversitesi Yayınları, Tahran 1372, şitâ maddesi, s. 12472.

güneşin doğuşu, aşk ve tabiatın tavsifi ile kasidesine başlar. Bir kasidesinde yine teşbîb bölümünde kış mevsimini şu şekilde ele almaktadır:

راشتا بقل سردست سرسام چو

نیابی شتابی قلب ز دوابه

Kışın ortasında sert sam rüzgârı başlayınca,

*İki oba bulamazsın, kışın ortasında*¹⁸⁹

İranlı şairlerin önde gelenlerinden ve Türk edebiyatı üzerinde de büyük etkileri olan Sadî-yi Şirâzî bir beytinde yaz ve kışı insan ömrünü tüketen mevsim döngüleri olarak şu şekilde dile getirir:

شد صرف درین گرانمایه عمر

شتا بو شم و چه صیف خورم چه تا

Değerli ömrüm yazın ne yiyeceğim

*Kışın ne giyeceğim diye geçti.*¹⁹⁰

Sadî-yi Şirâzî bir başka beytinde de insan vücudu ile yaz ve kış arasında şu bağlantıyı kurmaktadır:

را حیف پر تن این دان زره چون

را صیف نه و شاید را شتانه

Zırh gibi bil bu kusurlu teni

*Ne kışa layıktır ne de yaza*¹⁹¹

Arap ve Fars edebiyatında da kış tema olarak kullanılmış; ancak iklimsel farklılıktan dolayı kar, dolu gibi kış mevsimine ait unsurlar şiirlerde yer almamıştır. Bütünüyle kış mevsimi değerlendirilmiş, soğuk hava ve etkisi daha ziyade işlenmiştir.

¹⁸⁹ Ali Ekber Dehhudâ, *Lugatnâme-i Dehhudâ*, C. XI, s. 12472.

¹⁹⁰ Ali Ekber Dehhudâ, *a.g.e.*, C. XI, s. 12472.

¹⁹¹ Ali Ekber Dehhudâ, *a.g.e.*, C. XI, s. 12472.

SONUÇ

Şitâ'iyeye, kaside nesîblerinde yer alan şiirlerdir. Şairin çoğunlukla tasvirlerle donattığı bu bölüme, kasidenin diğer bölümlerinden daha çok özen gösterdiği görülmektedir. Nesîb bölümü eserin girişidir ve şair eserinin dikkat çekiciliğini arttırmak için bu bölüme ayrıca özen göstermiştir.

Şitâ'iyeler, kasidenin nesîb bölümünde yer alan ve kış mevsimini anlatan şiirlerdir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle kaside nazım şeklinin tarihi gelişimine ve nesîb bölümünün genel özelliklerine yer verilmiştir. Eski Türk edebiyatında önemsenerek kullanılmış olan bu türün teknik veriler başlığı altında da belirtildiği gibi bazı kasidelerde nesîb bölümü bulunmamaktadır. Çoğunlukla kasidenin nesîb bölümünü kullanan şairler, burada doğa tasviri yapmayı uygun görmüşlerse seçimlerini genellikle bahardan yana kullanmışlar, ikinci tercih olarak da kış mevsimini konu edinmişlerdir. Kış yoğun olarak eğlencenin yaşanmadığı bir mevsim olması ve de bağı bahçeyi beyaz örtüsüyle örtüp göze hoş gelen güzelliklerden kişiyi mahrum bırakması nedenleriyle pek sevilmez. İncelediğimiz şitâ'iyelerin çoğunda da sevilmeyen bir mevsim olarak gözlemlediğimiz şiirlerdeki bu bölümler genellikle anlatılacak şahsın gücünü ve ihtişamını süslemek için kullanılmış bir giriş bölümü niteliğindedir.

Şitâ'iyeleri konu edindiğimiz çalışmamızda toplam otuz yedi örnek değerlendirilmiştir. Bu örneklerden hareketle şitâ'iyelerin yapı, dil ve anlatım özelliklerine değinilmiştir. Şitâ'iyelerde yoğun olarak Farsça ve Türkçenin kullanıldığı görülmüştür. Bazı şairler Arapça, Farsça ve Türkçeyi eşit oranda kullanırken bazıları sadece bir dilde yoğunlaşmıştır. Kelime seçimlerinde Türkçeyi tercih eden Necâtî Beg, Bâki, Yahya Bey, Nedim, Mânî gibi şairler bulunmakla birlikte; Seyyîd Vehbi, Râmî, Nâ'ilî, Sâmî gibi Arapça ve Farsça kelimeleri şitâ'iyelerinde daha yoğun kullanan şairler de bulunmaktadır.

İncelediğimiz hemen hemen her beyitte de Türkçe fiillere ve isim soylu sözcüklere rastlıyoruz. Yüklemler çoğunlukla Türkçe sözcüklerden seçilmiş, anlam da bu şekilde tamamlanmıştır. Şairler aynı zamanda fiilimsi seçimlerini de Türkçe

kelimelerden yana kullanmışlardır. Beyitlerde Türkçe edat ve bağlaç kullanıldığını da belirtmeliyiz. Ancak şitâ'iyelerin büyük bir kısmında Farsça, Arapça edat ve bağlaçlar daha yoğun kullanılmıştır. Kış mevsimi ile ilgili şitâ'iyelerde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler tablolaştırılarak ekler bölümünde de bir değerlendirme yapılmıştır.

Şita'iyelerde kış şiiri anlatımda şitâ, berf, yah, berd, bürûdet, zemistân, sovak, buz, kar, dolu gibi isimler oldukça fazla kullanılmıştır. Ancak kelime tekrarı kaçınan şairlerin, aynı anlama gelen farklı sözcükleri tercih ettikleri de görülmüştür.

Şairler, halkın günlük yaşamda kullandığı atasözü ve deyimlere yer vererek sosyal yaşama ait unsurları eserlerine taşımışlardır. Şitâ'iyelerde, bazı şairlerin atasözü ve deyim kullanımına daha çok önem verdiği görülmüştür. Özellikle Necâti Beg, Üsküplü İshak Çelebi, Enderunlu Vâsif, Mesîhi, Cinânî gibi şairler, şitâ'iyelerinde yoğun olarak bu söz kalıplarına yer vermişlerdir.

Özellikle betimlemenin ve teşbihin bolca kullanıldığı bu şiirlerde mecaz-ı mürsel, tecâhül-i ârif, telmih, istiâre, hüsn-i ta'lil gibi edebî sanatların yoğun olarak bulunduğu gözlemlenmiştir.

Anlatımda şairlerin bolca kullandığı betimlemeler, iç ve dış mekân ile ilgili beyitleri ön plana çıkarmıştır. Bu kış resmi içinde dikkati çeken kısım zorba, arabozucu, ihtiyar gibi olumsuz karakterlerle canlandırılmasının yanında dediğim dedik bir padişaha da benzetilmesidir. Ordusuyla zulüm getiren bu sultanın hışmından kurtulmak için bahar sultanı, çareyi yeryüzünü terk etmekte bulmuştur. Artık doğa ve insanoğlu bu dik başlı padişahın boyunduruğu altında yaşayacaktır. Kışın, yeryüzünü kaplaması adeta bir savaş tablosuyla anlatılır. Ağaçların buzdan miğferlerini giydiği ve buz kaplı suların bir aynaya dönüştüğü bu kış mevsiminde renklerin kullanımıyla tasviri anlatım güçlendirilmiştir.

Şitâ'iyelerde dikkat çeken bir diğer unsur da ilginç mekân tasvirleridir. Soğuk havaların gelişiyle kapalı alanlara kaçan insanlar, eğlence meclislerine yönelmektedir. Elbette yoğun olarak evde, eğlence meclislerinde, meyhanelerde ya da ibadethanelerde toplanılır. Mangal başı helva sohbetleriyle alevlenen gülüşlere bazen meyhanelerde

eğlence meclislerinde devam edilir. Harâbâtta şarap gülbahçesindeki gülü anımsatmakta; kadeh, dalından koparılmış gül gibi elden ele dolaşmaktadır. Yalnızca içilen şarap değil, ateşin ve sohbetin sıcaklığı dışarıda sert geçen kışı unutturmuş ve içleri ısıtmıştır. Baharda gülzarın güneşli, çiçekli güzel havalarını özleyenler için az da olsa teselli kaynağı olması şairlerin kış mevsimine bakışını yansıtmaktadır. Ayrıca şitâ'iyyelerden yola çıkarak o dönemde kartopu oyunun sosyal yaşamda hoş bir eğlence olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlatımların arasında dönemin sosyal hayatına dair ipuçları bulmak da mümkündür.

Şitâ'iyyelerde kış mevsimi, bazen yalnızca bir tasvir içerisinde doğrudan ifade edilmiş; bazen de söz sanatlarıyla, mazmunlarla dolaylı yoldan ifade edilmiştir. Kış, Türk edebiyatında yalnızca şitâ'iyyelerde değil, İslâmiyetten önce de şiirlerde konu edinilmiştir. Eski Türk edebiyatında, özellikle kış mevsimi ile baharın birbiriyle mücadelesi dikkat çekicidir.

Genel itibariyle şitâ'iyyelerin birçoğunda kıştan ve soğuk havadan yakınma vardır. Bahar mevsimi rüzgârıyla, eğlencesiyle kısacası her bir parçasıyla özlenmekte ve sabırsızlıkla beklenmektedir. Çok az şitâ'iyyede, kış mevsiminde yapılan eğlenceler, yaşanan güzellikler aktarılmıştır. Şairler, ne kadar kıştan yakınsalar da doğanın muhteşem görüntüsünü tasvir etmekten kendilerini alamamışlar; kış temasını işlemedeki ustalıklarını şitâ'iyyelerle kanıtlamışlardır.

ŞİTÂ'İYYE METİNLERİ

Ş. 1

Kaşide-i Mehmed Hân Aleyhir- Rahmeti Ve'l-Furkân

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

1. Oldı çünkim melaḥ-ı berf havadan nâzil
Mezra' -ı sebz-i tarabdan gönül umma ḥâşıl
2. Üştur-i mest gibi şaçdı kefin yere seḥâb
Bağladı kâfile-i 'işret ü şādī maḥmil
3. Şem' -i ḥōrşid-i cihân-tâb kani kim yaḫub
Berf pervânelerin ide cihândan zâ'il
4. Şalalı kal'a-i pülâd-ı yaḫ içre şuyu bād
Tōp-i ḥōrşid ile fetḫ olmaz ise key müşkil
5. Eriyüb yirlere geḫse yiridür ḫacletden
Berf kim ḥâr idüben yüzini depdi yere il
6. Ebr dürdi yüzini bu işe saḫt oldu zemîn
Mihir başın aluban kaçdı vü mâh oldu ḫacil
7. Gündüzin ḫalk çerâğ ile ararlar güneşi
Bulmayub derd ile bir pâre od oldı her dil
8. Bitürürler dem ile ḫuru ağacdan gül-nâr
Pîr-i berf itdi rıyâzetle bu ḫalkı kâmil
9. Hışm ile ḫalk-ı cihānuñ yağar ağzından od
Şi'r-i pür-sūzuñı sen daḫi dilâ ezber kııl

10. Yağışur ruħlarıñuñ şem‘ine pervāne-i dil
Belī dīvāne olur āteşe ekşer mā’ il
11. Zülf-ü-ruħsāruñ arasında haţ-ı kâfir-kîş
Beñzer ol leşkere kim puşuda durub ala dil
12. Bu hadīs içre ki Şam altıdürür bāğ-ı Na‘im
Zāhidā sāye-i zülfinde ruħın cennet bil

Necati Beg

Ş. 2

Kaşide-i Der-Medh-i Mehemmed Efendi Dāmād-ı Rāziye Kadın

Qādī-i Burusati'l-Maḥrūsa

Me fa 'i lün Fe 'i lâ tün Me fa 'i lün Fe 'i lün

1. Sipihre şâh-ı şitâ 'arz idüp leşker
Görinmez oldu bu ḥavf ile ḥüsrev-i ḥâver
2. Çekildi geldi konup bâğ u rāğa asker-i berf
Degül dirâht pür itdi zemîn-i aq çâder
3. Kaçurdu şâh-ı bahârı hücûm-ı 'asker-i dey
Yüz aklığın aña şâyeste gördi ḥükm-i kader
4. Gögerdi şiddet-i berd ile pîre-zâl-i sipihr
Toñardı geymese semmûr-ı ebri şâm u seher
5. Elinde nîze-i yîḥ gördi şâh-ı sermānuñ
Ağardı berf degül beñzi gülşenüñ yekser
6. İrişdi dey diyü ḥavf-ı hücûm-ı sermādan
Beyâz nāfe geyer serv-i bâğ ile 'ar'ar
7. Ḥalîl-veş n'ola 'âlem düşerse âteşe kim
Zamân-ı dey irişüp oldı gülistân âzer
8. Cihāmı berf degül garqa virdi Baḥr-i Sefîd
Nite ki memleket-i Qaydefâyı İskender
9. Müfîd olmadı tîği elinde küh-sāruñ
Alup yaqasını çün başdı berf-i zūr-âver

10. Işındı sūziş-i nār-ı cehenneme şimdi
Caħim-i serdi görüp cümle mih-ter ü kih-ter
11. Kemān-ı Rüstem ile ħavf-ı tır-i bārāndan
Degül cemed cebe āyine geydiler cūlar
12. Nühüfte berf-i sepīd içre cirm-i ħāk-i siyeh
Derūn-ı penbede mānend-i ħurşa-i ‘anber
13. Meger tıtuşmağa kasd itdi rūzgārı kim
Şoyındı bāğda gönlek-çek oldı şāh-ı şecer
14. Yine yetīm-i şitā şimdi geldi dünyāya
Sepīd kılmış anun müy-ı rüyını dāver
15. Gelince düzd-i şitā nakd-i bāğı toñdurdı
Şükūfeden n’ola nā-yāb olursa andan eşer
16. Bu faşl içinde dıraht-ı enārdur ħayme
Enārı nār olur anuñ dāneler aña aħker
17. Şovukda lerze ider desti pır-i mey-gedānuñ
Hemīşe düşmez elinden ‘aceb budur sāğar
18. Hemīşe şimdi esen tünd-bād-ı şarşardur
Çemende bād-ı şabānuñ yerinde yellere eser
19. ‘Aceb mi ħar dise berfe cümle-i ‘ālem
Ķarar idüp der ile deşti itdi cāy u maħar
20. Sürüp ruħına ‘arūs-ı zemāne isfidāc
Beyāz cāme geyüp oldı māil-i zīver

21. Dimez mi kim oğınup aña çeşm-i nâ-mağrem
Ola 'itâbına ħükm-i şeri'atun mağhar

Cinânî

Ş. 3

Kaşide Der-Medh-i Defterdâr Emîn Efendi

Fe‘i lâ tün Fe‘i lâ tün Fe‘i lâ tün Fe‘i lün

1. Geldi hengâm-ı şitâ ıoldı bürüdetle cihân
Şuret-i serdi sipihr eyledi âfâka ‘ayân
2. Nîze-i yîh ile bezr eyledi leşker-keş-i berd
Kaçurup şâh-ı bahârı anuñ oldı meydân
3. Isıcağ yüz göremez şimdi felekde herkes
Kendüden halkı şogutdı yine bu devr-i zemân
4. Dâver-i berd ile gelüp şâh-ı şitâ itdi hücum
Aldı mülk-i çemeni virmedi bir lahza emân
5. Şöyle beñzer ki şovuqlatdı ayağın deyde
Bâğdan taşra anuñçün olımaz serv revân
6. Bilmezem ki ne şovuk söz didiler güş-ı güle
Götürüp ayağı erbâb-ı çemen gitdi hemân
7. Şiddet-i berd ile yîhpâre olup toñmışdur
Âşiyânında semender nice olsun severân
8. Mançal-ı zerde nümâyân olımazdı aħker
Geymese engine sincâb-ı remâdî bir ân
9. Hıvf-ı sermâ ile tâ eyle düşer âteşe kim
Kâdir olmaz ki koyup ayrıla bir lahza duħân

10. Mür-veş rāh-ı belāda n'ola pā-māl olsa
Başdı rüz u mehe eşhāşı olup pīl-i demān
11. Berf ü bārān u tegerg ile cihān toptoludur
Halk pā-der-gil olup kalsa 'aceb mi hayrān
12. Rūzigār ile gider her tarafa top tekerek
Gūyiyā şāh-ı şitā gūy ile oynar çevgān
13. Ol kadar ra'se ider her kişi sermādan kim
Çāre yoқdur bilinüp fark olma pīr ü civān
14. Berfdür şanma ağardan anı her bir kara tağ
Dağıdur penbesini tāzelemiş bād-ı vezān
15. Görđi te'sīr idemez def'ine sermānuñ hīç
Kızanup mihr-i felek oldu hicāb ile nihān
16. Şiddet-i dey yine ol deñlü hücūm eyledi kim
Hoş gelür halka cehennem nitekim bāğ-ı cihān
17. Kānı sermāye ki bir hālet idüp sermāya
Bīd-veş olmayavuz biz de şovuқdan lertzān
18. Tırmışuz ditremege diyü turup şabr iderüz
Kalmadı zerre kadar şabra velī tab u tūvān
19. Olsa bizde günine göre geyerdük kürkin
Nice semmūr-ı vaşak ko marala yoқ dermān
20. Oldı çün fākihe-i faşl-ı şitā kalb-i şitā
Aranursa n'ola hīzemdür olan rāhat-ı cān

21. Ot behāsına çıķup tütđi diyār-ı ‘ademe
Bulmaĝa ol ocaĝa yana s̄bi yok imkân
22. Şiddet-i deyde ğalup görmezüz āteş yüzini
Meger aĥvâli yanup eyleyevüz şerĥ ü beyân
- Cinânî**

Ş. 4

Şitâ'ıyye Der-Sitâyiş-i Hâsan Paşa

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. Tâ ki oldı kârbân- 1 şayf 'âlemden nefîr
Sîmden şâh-1 şitâ için döşendi hõş serîr
2. Mihr ayvasını kat kat penbeye şardı şehâb
Postın urındı eginine bulutdan çarh-1 pîr
3. Gâh Dâvûdî zırıklar örtinüp âb-1 revân
Geh gümüşden harbeler peydâ ider çarh-1 dilîr
4. Âb kim sırça sarây içinde olmışdur nihân
Şan ki bir gün görmedik maḥbûdedür rûşen-zamîr
5. Öldürürdi cümle 'âlem ḥalkını Nemrûd-1 berd
Ger gülistân itmeyeydi âteşi Ḥayy u Kâdîr
6. Saḥt olup kışdan nice şovumasun billâhi âb
Ḳal'a-i yeh içre anı her seḥer eyler esîr
7. Yâ Rab açlıktan ne hõş can virdi eṭfâl-1 nebât
Çün dökildi yire pistân-1 felekden bunca şîr
8. Gerçi vâfir aḳçe dökdi yer yüzine âsumân
Ḳaḥṭ olup lîkin mâ'îşet bâbı oldı key 'asîr
9. 'Âlem içre yayılanı sen ṭumandur şanma kim
Dûd-1 âhıdur ki şovuḳdan ider anı faḳîr
10. Ben şovuḳdan şubḥa dek çigzindüğümi göricek
Yirlerine ışınup şâd oldı aşḥâbü's-sa'îr

11. Ğalibā böyle yüz aklığın kazanmazdı cihān
Olmasaydı ger zamān-ı mīr-i mīrān-ı kebir
12. Server-i ‘ālem Ḥasan Paşa ki oldur fi’l-meşel
Dostına çün gūsfend ü düşmene mânend-i şīr
13. Ḥaḡ ta ‘âlâ eylemiş ismi gibi ḥulḡın ḡasen
Cümle ḡavli müstaḡīm ü cümle fi’li dil-pezīr
14. Şubḡ-ı şadīḡ ne yüz aḡardurdu ‘alemde eger
Almasa re’y-i münīrūñle ele şimşīr ü tīr
15. Şīşe-i eflāk aḡıtmasun gül-âb-ı şebnemi
Kim şudâ‘ın ‘ālemūñ sen def idersin ey emīr
16. Nuşret ü feth ü zafer saña naşīp oldu diyü
Leşker içre vay ki çalar çağırur tīḡ ü nefīr
17. Şeme-i luḡfuñla ḡālib hem-nefes oldu cihān
Kim tolar dehrūñ dimâḡı her gice ‘ıḡr u ‘abīr
...
29. Ben şovuḡdan çizginürsem şubḡa dek mişl-i kebāb
Âh odını ölçerür ḡurmaz dil-i bī-dest-ḡīr
30. Nicesi şerḡ eyleyem faşl-ı şitâ müşkillerin
Ḥaşr olunca yazamaz çün bīnde birin bīñ debīr
31. N’ ola bir kürküñe girsem kim cihāndur bu begüm
Beglerūñ kürkine geh maḡbūb girer geh faḡīr

32. Yüridi miskîn Mesîhî üstine kış leşkeri
Kaça kaça tapuñı idindi ey server naşır
33. Merhamet kıl kürkden yarı vir aña bir hişâr
K' içine girüp halâş olsun bulardan ol faķır
34. Tâ ki vird itsün du'â-yı devletüñ şâm u seher
Şol du'alar kim ide her birisi Hâzretde yir
35. Nice kim kış leşkerinden halk ide kürki hişâr
Nice kim şayf u zemistân kıla her yıl dâr ü gîr
36. Göñlüñ irdüğine Hâkdan dilerem ire elüñ
Fetħ ola cümle murâduñ kal'ası bî-tîg ü tîr

Mesîhî

Ş. 5

1. Güm eyledükde güneş Yüşufını ebr-i şitâ
Sebel-pezîr idi berf ile dîde-i mînâ
2. urınca usrev-i Behmen ıyâm-ı sîm-ten
Sipiruñ olmış idi zer-livâsı nâ-peydâ
3. Güneşle zerre ne hoş hem-dem idi berf ile ger
Aralarına bürüdet bırakmayaydı hevâ
4. Nümünedür diyü germ oldu aşr-ı Şeddâd'a
azân varaklarını berf-rîz idince semâ
5. Bu faşl içinde eger yerde olsa va'llâhi
Buur-ı Meryem olurdu ar-ı Mesîh'e idâ
6. ıkarmadığı için kâkumın bahâr u azân
Çemende serve eşer idemez bu dem sermâ
7. Teraum itdi meger mürde-i nebâtâta
Bisât-ı bezmi götürdi kefen getürdi şabâ
8. Yine bahâr yükün bağlamazsa âdisedür
Bu denlü sîmi ki berf itdi ülsitîna 'atâ
9. Hezâr geymese engine kâkum-ı sincâb
Hoş adururdu şitâ-i ateş-i alîli aña
10. Mücâvir-i arem-i Ka'be-i çemen göricek
Geyürdi pîr-i felek serv-i berf-rîzi 'abâ

11. Kime gerekse irişdürdi bād-ı serd zarār
Velī görince beni ıutdı dāmen-i řaĥrā

Gelibolulu Mustafa Āfī

Ş. 6

Kaşide-i Nādire-i Şitā'ıyye

Fe 'ilâtün Mefâ 'ilün Fe 'ilün

1. Yine berfũñ varaklarına şitā
Yazdı bir mesāyil-i eşyā
2. Saḥ-ı ğabrāya karlar yağdı
Miski kāfūra katdı bād-ı şabā
3. Sā'at-i ebkīne (āb-gīne)-i felegũñ
Dīñidür muttaşıl okur gūyā
4. Her bulut şanki bir kebüter idi
Per ü bālin tağıtdı bād-ı havā
5. Serve ak düşdi rīş-i zāhid-var
Şundi āyīne cūy-ı gülşen añā
6. Yine nakkāş-ı kārgāh-ı berīn
Viridi her cūybāra pāk-i cilā
7. Ezdi bir kāse içre isfidāç
Resm-i elvānı kıldı nā-peydā
8. El ayak tutmaz oldu sermādan
Kaḥve-nūş oldu cümle ehl-i şafā
9. Zer devādur egerçi her derde
Zer devādur Velī bu derde devā

10. Dökse semmürdan zamāna eger
Tende semmür olinca yok pervā
11. Ne şikāyet ne ğuşşa ey ‘Āli
Postīn ise ger murād n’ola
12. Fāyık-ı dehr ü lāyık-ı devlet
‘Āşık-ı hakk u şādık-ı ‘ulemā
13. Nazm ile baħr gibi pür-lülū
Neşr ile necm gibi nūr-ı Ziyā
14. Postīnin şakınmaz ol senden
Ger mükerrer ola eger her ūlā
15. Bermekīler seħası ğust olup
Kılsa bir nā-murāda cūd u seħā
16. ‘İzzet ü rif’ati ziyād olsun
Geh bahār olduğınca ğāh şitā

Gelibolulu Mustafa Âlî

Ş. 7

Şitâ'ıyye Bî-Nazîr Der-Vaşf-ı Hâce-i Şehir

Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün

1. Āyet-i rahmeti nakş itmege hattât-ı ezel
Şubh-dem kavs-i kuzah çekdi muraşsa' cedvel
2. Başladı yağdı hazân mevsiminün bārânı
Toprağı ğaliye misk itmek için eyledi hal
3. Turmadı kible yeli esdi bulutlandı havā
Şanasun Ka'be şarıkında kaşar oldı cemel
4. Kılınup berf ile her serv çemen bezminde
Dikilüp şurdı olup şem'a-i kâfûr bedel
5. Sîm ü zer-hıştâ dönüp berf ile evrâk-ı hazân
Kaşr-ı Şeddâd'a bıraktırdı şitâ yine naşel
6. Hâme-veş gördi ağaçlar karalar kış faşlın
Geldi berf anı beyâz itdi komadı maşal
7. Dâmenin kıldı ser-i pâki ile âlûde
Görmedik kaşbe felek gibi hele şimdi çepel
8. El şanur berk-i çenârı götürür toprakdan
Mürşîd-i hâkde ammâ ki nesîm elimde el
9. Berfüñ üstine yağarken kaşarât-ı bārân
Oldı arz ile semâ bir kutı pür-şehd ü 'asel
10. Karlar yağdı şanur halk velî berd-i 'acüz
Şakalın yolmadadur zâl-i sipihrüñ tel tel

11. Berf ile aþlas-1 çarþ oldu fitîli cāme
Dökdi hayyāt-1 Őitā riŐte-i bārāmı tükel
12. Ğarka-i baþr-1 hayālāta bu mevsimde olur
Zevrak-1 bāde-nemūdār Őarāb-1 Őandal
13. Őa'r-1 deryādaki māhîlere baksan meselā
Őatr-1 ebyāta döner her birisi baþr-i remel

Gelibolulu Mustafa Âli

Ş. 8

Semiz Ali Paşa'ya Şitâ'iyye

1. Cihân içinde bürüdet bıraktı faşl-ı şitâ
Biri birine şovuk deprenür zemîn ü semâ
2. Çıkardı hulle-i istebrakın nebâtâtũñ
Şecerleri kara çullarda kodı bād-ı şitâ
3. Kenâr-ı nârı duhân gibi terk idem dimeñüz
Ki gömgök oldu şovukdan bu demde rüy-ı semâ
4. Kırudı kanı zemînũñ ziyade saht oldu
Şular bürüdet-i deydin füsürde şanma dilâ
5. Bakup cihâna bu esnâda kar yağar sanmañ
Zemânenũñ tükürür yüzine sipihr-i dü-tâ
6. Bürüdi yer yüzini seyr idũñ yağın karı
Süründi aklığını yüzine zen-i dünyâ
7. Dem-i bahârda güyâ ki nev-hat idi zemîn
Ağardı mihnet ü cevr-i şitâ ile hayfâ
8. Semâda gerd-i şehâbuñ içine girdi hemân
Görüp çınârũñ eli düşdüğini şems-i duhâ
9. Şadâlar eyler iken her makâmdan bülbül
Makâm-ı gülşeni kıldı gurâblar me'vâ
10. Ocağda âteşe ben nice gülsitân dimeyem
Her aḥker oldu şanasın ki bir gül-i hamrâ

11. Okursa Süre-i Nür u Duḥānı ezberden
‘Aceblenmeñ ki zebân oldı her ‘alevler aña
12. Ğarīb olanlar olur fakr u killet ile bu dem
Ğam-ı şitā ile her gūşede terāne-serā
13. Cihān ḥarābesi sırça sarāya döndi hemān
Tü dir isen yire düşmez toñar kalur meşelā
14. Yeñine çekdi elini mişāl-i şāḥ-ı çınār
Cefāya elleri deĝmez güzellerüñ aşlā
15. Eger başını şokar kollarını pīr ü cüvān
Ururlar arkasına şiddet ile şanki ‘aşā
16. Enīn ü nāle vü efgān ile şabāḥa deĝin
Kilābı şehrūñ olur muṭrıbān-ı bezm-i belā
17. Akar şu āyīneye döndi fānī dünyānuñ
Görürler anda şovuk şūretini ehl-i fenā
18. Mermer-i nās buz olmuş misāl-i mestāne
Ṭuramaz ayaĝı üstinde pādişāḥ u gedā
19. Bu ḥāletine cihānuñ ta’accüb eyler iken
Göründi gözüme bir pīr-i ‘ākil ü dānā
20. Görince anı Hızır sandum ol nefesde hemān
Bahār gibi sebiz-pūş olup irişdi baña
21. Kılıç gibi yüzi ıssı ve meşrebi şāfi
Yüzinde berk urur āşār-ı nūr-ı ḥilm ü ḥayā

22. Ğidā-yı rūḥ idi luṭf-ı kelām-ı zībāsı
Zebānı bülbul-i şērīn-makāl idi gūyā
23. Sürūd-ı serd ile görince çeng çalduğımı
Didi baña gel ey bī-nevā vü ey şeydā
24. Zemānenüñ günine göre kürkini gey kim
Ğam okı gibi geçer şimdi cāna berd-i şitā
25. Bir āsitāna yüzüñ tut niyāz idüp dilden
Ki ola cümle-i maḥlūka āb-ı rūya sezā
26. Sözi güherlerini çünki gūşvār itdüm
Öpüp mübārek elin meskenetle didüm aña
27. Didüm ki ḥālūme raḥm eylemez benüm kimse
Meger ki āşaf-ı şehden irişe derde devā

Yahya Bey

Ş. 9

Şitâ'iyye Be-Nâm-ı Müfti'z-Zamân Ebu's-Su'ûd

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Ağardı berf ile yir yir çemende cism-i nihâl
Niteki penbe-i dâğ ile sîne-i abdâl
2. Zemîne bād-ı hevādan çok aqçe düştü yine
Pür itti dāmen-i sahrāyı taldı ceyb-i cibāl
3. Meger ki hokqa-i çarhun zamāne harrātı
Döker tırāşesini küh u deşte berf mişāl
4. Zemîne dāmen-i ebr ile saçtı sîmi felek
Bu hāleti görücek mā'il oldu tāze nihâl
5. Bu faşl içinde şu kim şabrı kaldı ser-māye
Olur nihāl-i çemen gibi garq-ı māl ü menāl
6. Cihānı berf ile yah tıtdı kış kıyāmetdür
'Aceb mi yir yüzine çıkısa hep defā'in-i māl
7. Pür oldu şāhları üzre yahdan āyineler
Ġarīb şürette girdi bu faşl içinde ġazāl
8. Meġerki 'ālem-i 'ulvīde nev-bahār oldu
Döker şüküfe-i bādāmı şahn-ı bāġa şimāl
9. Sevāhil-i çemene çıkdı genc-i bād-āverd
Yöneldi Ĥusrev-i nev-rūza devlet ü iqbāl
10. Döşendi berf ser-ā-pāy şahn-ı sahrāya
Ağardı rüy-ı zemīn şanki tahta-i remmāl

11. Nişân-ı pây-ı vuḥūş ü tıyūr şahrâda
Çizildi rîk-i sefid üzre gūyiyâ eşkâl
12. Beyâz düşdi hele şekl-i t̄ali‘-i eyyâm
Mişâl-i çihre-i baḥt-ı edīb-i ferrūḥ-fâl
13. Ser-i efâzıl-ı âfâk müftî-i ‘âlem
Sipih-r-i fazl u kemâl âfitâb-ı câh u celâl

Bâki

Ş. 10

Şitā'iyye Berāy-ı Bostān-Zāde Şeyh'ul-İslām Mehemmed Efendi

1. Şikest oldu meger mīnā-yı aḥzār
Zemīn pūr ḥurde mīnā ser-ā-ser
2. Yire ḥaṭṭ-ı çemen yazılmaz oldu
Devāt-ı çarḥ-ı çīnī tondı beñzer
3. Sefīd oldu çemen çün çeşm-i Ya'kub
Güm oldu Yūsuf-ı ḥurşīd-i ḥāver
4. Bürüdet pīr-i çarḥı itdi mezkūm
Olup āb-ı dimāğından zemīn ter
5. Kōnulmuş şīşede şan'atle eşkāl
Degül yaḥ-pārelerde ḥār ü ḥasler
6. Kebāb-ı sīḥ olan mürğa ider reşk
Ser-i şāḥ üzre her bir mürğ-ı bī-fer
7. Şabā ḥallāc oldu berf penbe
Kemān şeklinde her şāḥ-ı şanevber
8. Şitādan derdi yok gönlekçek olmuş
Meger nev-res cüvāndur naḥl-i 'ar'ar
9. Güneş lertzān iken 'uryānlığından
Şitāb u şiddet eyler bād-ı şarşar
10. Şitā iken 'acebdür kalb-i āteş
Yine kalbi ider germ ü müsahḥar

11. Götürdi kopuzı bezm-i felekden
Kırup tār-ı şu'ā'ın mihr-i enver
12. Felekler kimi çengī kimi rakkāş
Zamāne perde-sāz oldu ser-ā-ser
13. Mişāl-i nakd-i mümsik berf mütlef
Naẓīr-i kalb-i bāzil deşt ile der
14. Zemīn mümsik zamān bir gūne bāzil
Ki yanında tūrāb u sīm yek-ser

Nev'i

Ş. 11

Şitā'iyye Berāy-ı Sultān Murād Hān

1. Meger ŧitāda ŧikest oldı ŧiŧe-i devrān
Pür oldı ħurde-i mīnā ħarīm-i bāġ-ı cihān
2. Bürüdet-ile felek mübtelā-yı renc-i zükām
Akıtsa dīde vü bīnisi tañ mı āb-ı revān
3. Kitāb-ı gülŧene yazılmaz oldı ħaġġ-ı çemen
Havā-yı serd ile toñdı meger devāt-ı zamān
4. ŧikār olanlara ŧaħrāda fīr-i ŧayyāda
Dem-i seħer ser-i ŧāħ üzre reŧk ider mürġān
5. ŧonuldu ŧan'at-ile ŧanki ŧiŧede eŧkāl
Göründü ħār ile ħasler derūn-ı yahda 'ıyān
6. Cüvān olana ŧitādan ne ġuŧŧa diyü nihāl
Fezā-yı sebzedede ġönlekçek oldı rakŧ-künān
7. ŧitāda mihr n'ola kılŧa ħānesine ŧitāb
Yolı kılāl-i cebel cismi cümleten 'üryān
8. Libās-ı sebz idinüp geymege bahār ġünü
Nihāl-i nev-res-i ġül cem'-i sīm ider el'ān
9. Kef-i 'aġıyye-i Sultān Murād'dur ġüyā
Çemen gedālarına bezl-i sīm ider devrān
10. Bahār-luġf u ŧitā-kahr u āfitāb-cemāl
Sipīhr-kadr ü kader-kudret ü kaza-fermān

Nev'î

Ş. 12
Şitâ'iyye

1. Nevrûza karşı saçdı felek berf-î bî-şümâr
Lâyıkdur akça saçmağa hakkâ ki nevbahâr
2. Meşhûrdur ki kış kimseye hürmet eylemez
Çar oldu hep cüvân-ı çemen pîr-i zü'l- vakâr
3. Nevrûz kim bu bezm içinde yılda bir gelür
Hürmetsüz itdi anı da bu köhne ruzgâr
4. Düşdi nazîre berd-i 'acûza şitâ-i ner
Ne tırfa nazm ider dahı gör dehr-i nâ-bekâr
5. Bir cemre düşmedük dahı 'unşur mu var dakı
Nâr-ı Halîl olursa ısıtmaz ten-i nigâr
6. Vire meger tabî'at-ı eşyâya i'tidâl
Feyz-i dem-i güzîde-i erkân-ı şehriyâr
7. Devr-i 'adâletinde yâhud Hân Mehemmed'üñ
Min ba'd şiddet itmeye bî-vakt ruzgâr
8. Maḥfûz olamaz evc-i felek iḥtilâlden
Pîr ü cüvâna gelmeye devrinde inkisâr
9. Sünbül çemende hük-m-i bahâra nişân çeküp
Bürç-i ḥamelde bağlana hep maḥmil-i bahâr
10. Bir fırsat ola kim kef-i pâyine yüz sürem
İḥyâ-yı mürde göstere ḥalka Mesîh-vâr

11. ahr ile luşfunuğ meseli ruzgarda
Bir kiş ola ki ağırı nevrız u nev-bahar

Nev'i

Ş. 13

Kasîde-i Şitâ'îyye

1. Bir gün ki dey âlametin etmişti âşkâr
Tutmuştu yüz füsürdeliğe tab'-ı rüzgâr
2. Bâd-ı hazan yetip harekât-ı şeni' ile
Her yan dıraht-ı rahtını etmişti târ-mâr
3. Sarsar hücûm-ı gâret-i bu-stâna azm edip
Asliye koymamışdı ağaçlarda berg ü bâr
4. Bergini şâh-ı gül yele vermişti ser-te-ser
Ya'ni tecemmülüne cihânın ne i'tibâr
5. Tayy kılmış idi sebze bisâtını bû-sitân
Ya'nî ki mu'teber değil esbâb-ı müste'ar
6. El böyle fasıllarda temennâ-yı künc eder
Ben eyledim sabâ kimi gül-şen yana güzâr
7. Bir bağa düştü reh-güzerim gördüm anda cem
Tertîb-i 'ayş kılmağa esbâb her ne var
8. Dolmuş kadeh şarab ile gelmiş ayağa kim
Ger lale bitti ise benim şem'-i lâle-zâr
9. Minâ-yı sebz lutf ile durmuş ayağa kim
Ger gonce fâni oldu benim ömr-i pâ-y-dâr
10. Gelmiş kebâb devre vü söyler ki ey kadeh
Hergîz tutar mı hizmet-i yârân eden karar

11. Her turfa nahl berg-i hazân ile bağlamış
Meyl-i imâret eyleyüben tâk-i zer-nigâr
12. Yığmış fezâ-yi bağa hazan bergi hıştler
Gûyâ hevâ hücûmuna tutmak diler hisâr
13. El-kıssa ol bisâtta ben germ-i şevk olup
Aldım metâ-i zevk verip nakd-ı ihtiyâr
14. Oldum tamâm garka-i deryâ-yi şevk u zevk
Tuttum tarîk-i râbıta-i aklden kenâr
15. Her dem bir iltifâta feda eyledim hıred
Her lahza bir hevesde nisâr eyledim vekâr
16. Her kim ayağ sundu bana ben ayağına
Cins-i havâs ü nakd-i hıred eyledim nisâr
17. Ervâh-i kuds bezmi imiş anı bilmedim
Ben mest-i bî-hod oldum olar kaldı hûş-yâr
18. Bî-huş düşmüşüm mütegayyir mizâc ile
Gâfil ki leyldir mi geçen devr yâ nehâr
19. Olmuş hücûm-i hâdiseden hûş münzehim
Kılmış safâ-yi akl dil-i tîreden firâr
20. Bir lâhzâ ki saykal-i idrâk-i müstakîm
Nâ-geh götürdü âyine-i tab'dan gubâr
21. Açtım gözümü görmedim ol bezmden eser
Hakka budur tabî'at-i dünyâ-yi bî-medâr

22. Kılmaz kamu kaziyede emrini müstedâm
Olmaz cemî'i emrde bünyâdı üstüvâr
23. Gördüm yerim fezâ-yi bisât-i sürûr iken
Olmuş mazîk-i mezbele-i acz ü inkisâr
24. Hem sohbetim cemâ'at-i ehl-i kabûl iken
Olmuş nedim ü hem nefesim nice mûr ü mâr
25. Cismim cefâ-yi şiddet-i berd ile nâ-tüvan
Başım belâ-yi hâdise taşıyle seng-sâr
26. Ehl-i cefâ tenimde olan kisvetim alıp
Koymuş beni bürehne vü lerzân ü hâr ü zâr
27. Ne bir refîk kim ola ol demde dest-gîr
Ne bir şefîk kim ola ol gamda gam-güsâr
28. İzid yüzüme bağlamış ebvâb-i rahmetin
Ya'ni budur nihâyet-i isyân-i bâde-hâr
29. Çok bâde bezm-i devrde nuş etmişim velî
Ben hiç meyde görmemişim bu sıfat humar
30. Hem zillet ile der-geh-i Hâlik'de münfa'il
Hem hayret ile halk arasında şerm-sâr
31. Devrâna eyledim bu musîbette i'tirâz
K'ey çerh-i bî-mürüvvet ü bed-ahd-i nâ-be-kâr
32. Bir ömrdür ki mecma'-i ehl-i kemâlde
Ayş ü neşât ile içirim câm-i hoş- güvâr

33. Hergiz özümü görmemişim böyle bî-şu'ûr
Hergiz özümü görmemişim böyle hâk-sâr
34. Mey-hâreler mücâlesetinden alıp sürûr
Mey tab'ıma olurdu ferah-bahş ü sâz-kâr
35. Hâlâ ne vâkı oldu ki ettin bu gün beni
Böyle zebûn ü zâr ü şikeste-ten ü figâr
36. Devrân cevâb verdi bu nâ-tüvâna kim
Ey haste bu musîbete sabr eylegil şî'ar
37. Îzâ-yi cism ü cân nasîhat durur sana
İdrâk ehlinin bu nasihattan etme âr
38. Aldanma mey neşâtına vü deme dem-be-dem
Kim anı böyle ile harâm etti Kirdigâr
39. Her emr ü nehve ibret ilen i'tibâr kıl
Her işte i'tibârı şî'âr eyle zinhâr
40. Ref' oldu bu musîbet ü andan ayân olan
Tahkîk-i sırr-i hikmet-i Hak kaldı âşkâr
41. V'er gitti hem gam ilen kılma ıztırab
Sabr et kim ol küdürete hem yoktur i'tibâr
42. Bu resmdir bürehne olup kışda her dıraht
Tecdid-i kisvet eylemek eyyâm-ı nev-bahâr
43. Sen hem nihâl-i nev-res-i gül-zâr-ı aşksın
Ger gitti berg hâtırına yetmesin gubar

44. Kesme bahâr-i lutf ü keremden ümîdini
Tecdîd-i raht-i tâzeye olgıl ümîd-var
45. Cüz’i hâsaret ile melûl olma şükr kıl
Yeğ hâk-i der-gehine fidâ böyle sad hezâr

Fuzûlî

Ş. 14

1. Mihr-i münîre olmağ için perde-dâr berf
Oldı havâ yüzinde yine âşikâr berf
2. Faşl-ı şitâ peyâmın irürdi yine nesîm
Pâyına nakd-i sîmîni itdi nişâr berf
3. Âyîne gibi oldı muşaffâ kamu zemîn
Dünyâ yüzinde komadı aşlâ ğubâr berf
4. Gitdi görünmez oldu yine ‘ankebût-ı mihr
Çün zâhir oldı peşşe gibi bî-şümâr berf
5. Halka görünmege güneşün kalmadı yüzi
Dünyâyı eyledi gözine teng ü târ berf
6. Göstermege münâfika hevl-i kıyâmeti
Beñzer ki kûhdur atılan penbe-vâr berf
7. Bu deñlü nakd-i sîme ki çün iktidârı var
Olmaz ‘aceb yaparsa gümüşden hişâr berf
8. Kesb ide bile miydi cihânda yüz aklığın
Yolunda olmasaydı eger hâksâr berf
9. İrişdi sa’y ile şeref-i pây-busuna
Yüzün yere sürerse n’ola vechi var berf
10. Bir lahza tırmağ olmadı aşlâ elünde sîm
Deryâ yüzinde ide mi hergiz karâr berf

11. Hlku nesmi ger ire ngeh memına
Yağdurmaya kıymete dek rzgr berf
12. Gördükçe fitb-ı cihn-tbı germ olur
Ek-i revnla geh akıdur cybr berf
13. ad-sle pr görse ceml erir geçer
Olmaz bahra karu inen pydr berf
14. Ey tze gül bu del brdet rev mıdur
Hergiz mnsib ola mı evvel bahr berf
15. Gülşen saıfesinde sefid ile yine
Etrf-ı bga yazdı ha-ı bdr berf
16. Hey niçe b-ebt  hevy-mzc imiş
Bir yere gelse iki gün itmez karr berf
17. retde anki snn-i hib-immedr
Başına geyse yaz olıcak khsr berf
18. Her sm-ten ki brid ola b-revc olur
Fal-ı itda bulmaz inen i'tibr berf
19. Fi'l cümle ehr içinde eger olsa rağbeti
ağlar başına itmez idi itiyr berf
20. İhk-ı derd-mende licecek kefen yeter
Dğ-ı teninde ol görinen penbe-vr berf
21. gh olaydı sz-ı dilinden bu hatan
Yalar dökerdi ağlar idi zr zr berf

22. Hayfā n'idem ki ğamdan ağardum cuvān iken
Kim gördi bunu kim yağa evvel bahār berf
23. adr-i Őebābı bildürür insana pīrlük
Olur çü āteŐe sebep-i itibār berf
24. Hengām-ı 'ıde geldüğinüñ bild cürmini
Şu oldı geçdi yire olup Őermsār berf
25. 'İzz ü Őerefle niteki semmūr u kākūmı
Sen kāmğāra geydüre leyl ü nehār berf
26. A'dā-yı dil-Şikest ü ser-ā-pā bürehnenüñ
Vire hemīŐe hātırına inkisār berf
27. Haneñ fūrūğ-ı āteŐ ile lālezār ola
Niçe ki ola her taraf-ı sebze-zār berf

Üsküplü İŐhak Çelebi

Ş. 15

Kaşide Der-Sitâyiş-i Sulţân Mehemmed Bin İbrâhim Hân

1. Hurrem şitâda Edirne şehri cinân gibi
Sârî leţâfeti ten-i hâkîye cân gibi
2. Olmuş ‘urûk-ı hâk-i zemîn ile cüyları
Âmihte-i vücûd ile rûh-ı revân gibi
3. Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kühen-bahâr
Zencîrini sürürse n’ola kehkeşân gibi
4. Bulmuş tılâ’ zemîni sefidâc-ı şubhdan
Höd-kerde levh-i sine-i simîn-berân gibi
5. Mestâne cüylar el uzatmış miyânına
Âgûş-ı ‘izz ü nâzda bir dilsitân gibi
6. Bir haddedir leţâfeti ki nâ-revâcdır
Cennet kühen-bahârına nisbet hazân gibi
7. Luţf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterir
Faşl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi
8. Câyiz ki saţh-ı hâki bu dem gül-nümâ ola
Mehtâba karşı âba düşen ahterân gibi
9. Bî-bâk dest-burd-ı hazândır mişâl-i huld
Her şahn-ı bâğı bir varağ-ı gülsitân gibi
10. Etmiş ihâta her tarafın cüylar tamâm
Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i hasret-keşân gibi

11. Āb içre hōş-nümā o sevād-ı şükūfe-pūş
Cedvel-keşīde haṭṭı güzel bŭstān gibi
12. Taḥtında cā-be-cā gŭrŭnŭr luṭf-ı hākden
Eşkŭfeler bilŭrdan āyīne-dān gibi
13. ‘Aksi bŭlend ũ pest bahāruñ nŭcŭm ile
Peydā yŭzŭnde naḡş-i zemīn ũ zamān gibi
14. Dŏnmiş o faşş-ı hāteme cirm-i zemīni kim
Ḳoynında şaḡlar ehl-i naḡar hırz-ı cān gibi
15. Ḥaḡḡā ki zıll-ı re’fet-i hākān-ı Rŭm ile
Cirm-i sevād-ı dil-keşi Hindŭstān gibi
16. Olduḡça germ-şekve-i dem-serdi-i hevā
Her mevc-i ābı cevri-i şitādan zebān gibi
17. Şaḡn-ı sarāy-ı şāhda cŭlar şadā verir
Zencir-i ‘adl-i dergeh-i Nŭşirevān gibi
18. Mŭmkin mi ḡaşrına o sarāyuñ meger duḡŭl
Etbāḡ-ı çarḡı geçse ḡired nerdŭbān gibi
19. Kŭtehdır irtifā‘ma mihruñ eşi’a’sın
Peyveste etse birbirine rīsmān gibi

Nā’ili

Ş. 16

Berāy-ı Seyyid Feyzu'llah El-Müfti

1. Üşitdi cism-i laṭīf-i bahārı berd-i ḥarīf
Mizāc-ı nāzın idüp i'tidāldan taḥrīf
2. Şitāda reh-zene soyğun viren bürehne gibi
Bahāruñ üstine dıtrır ṭurur nihāl-i za'īf
3. Göç itdi cānib-i meşṭāya şāh-ı sebz-i bahār
Çadır çiçekleri ḳalḳup bozuldı cāy-ı maşīf
4. Şavuldı verd-i teri rence batdı ḥārları
Bu lāle-i zārda ne gül ḳalır ne ḥār-ı ḥarīf
5. Olup nesīm-i rebī' mübtelā-yı zīḳ-i nefes
Yatur mecāl-i teneffüsde yoḳ za'īf ü naḥīf
6. Hırām-ı ḳāmet-i bālāsını şalındurmaz
Nihāl-i servi de şarşar bu rüzgār-ı 'anīf
7. 'Aceb midür yüreği ḳopsa bülbul-i zāruñ
Ki ṭıfl-ı ḡoncayı gülden düşürdi bād-ı ḥarīf
8. Ḳırāḡı şanma dil altı olınca süsen-i bāḡ
Zamāne itdi nişādur süfufını te'lif
9. Çemenden ayaḡını kesse n'ola serv-i revān
Ki bāḡbān-ı şitā ḳaṭ'ını ider teklīf
10. Döküldi mā'ide-i ebr şöyle kim Ḥōrşīd
Zemīni sünger olup silse idemez taḥfif

11. Şu tıldı cevfine havzuñ ki Bıdpāy-ı hākīm
Ayaqlarından ider çeşme açmağı ta'rīf
12. Şoğutdı şayfi şitā ile eyleyüp mā-beyn
Girüp ara yire balğam bırakdı berf-i keşif
13. Buħār-ı 'arz degül zır-i hākda Sevre
Ale'ş-şabāh samān atdırur şitā-yı 'anīf
14. Yılan ayağı olup mār u mūr-ı şahrādan
Şokuldılar küre-i 'arzı eyleyüp tecvīf
15. Duyar felekde ne çenberden oldugın hallāc
Olnca berf ile 'ālem mişāl-i kuṭn-ı nedīf
16. Şoğuk mu'āmele idüp bu serd mihr-i sipihr
İderse şiddet-i sermā ile bizi taḥvīf
17. Felekde bir kerem-ıssıya ilticā iderüz
Ki luṭfına ışınur böyle şad hezār lehīf

Bosnalı Sabit

Ş. 17

Der-Sitāyış-i Şeyhü'l-İslām Feyzu'llah Efendi

1. Қағар-ı kâfile-i nev-bahârı bād-ı nesīm
Тағитмиş idi idüp heb tavileyi teslīm
2. Yakup yıkardı nihālân-ı bāğı cünd-i şitā
Çemende dest-i teber-dârlarda idi harīm
3. Hâlîl bülbüli Nemrüd-ı mevsim-i sermā
Cahīme atmağa yakmışdı nâr-ı İbrāhim
4. Cenāh-ı mirvaḥa-ı sayfı minfaḥ itmiş idi
Şitāda mankal-ı engişte rûzgâr-ı zemīm
5. Yed-i 'acūz-ı zemistānda deste-i sünbül
Harīm-i gülşene cārüb idi misāl-i heşīm
6. Bütân-ı serv-i kadi teng-nā-yı zücretde
Qabā-yı teng gibi berd şıkmış idi 'azīm
7. Müsāferetle açılmışdı bāğdan ezhār
Şu buk'ada bir iki serv kalmış idi mukīm

Bosnalı Sābit

Ş. 18

1. Leb-i şîrîniñ üşütse o şehiñ n'ola şitā
Verir 'uşşāka kar helvāsı gibi başka şafā
2. Ruĥlarından ne 'aceb gitmiş o germiyyet ü tāb
Pek üşütmüş gece ĥamyāze-i bezm-i sermā
3. Bildim ol tıfl-ı teriñ dostluĥu buz üzre imiş
Dün kızak kayması bu nükteyi remz etdi baña
4. Dil-rübüde idüğüm bilmiş o zülfi çevgān
Çar topu atdı baña eyledi ya'nī ĩmā
5. Var ise erdi şitā dondu midād-ı tab'ıñ
Şoĥucak geldi baña bu ĥazel 'Ākif zirā
6. Ben göĥüñ 'aksi beyāz etdi yeri zann etdim
Dökmüş 'arz üzre bahārın meĥer eşcār-ı hevā
7. Yār ile da'vā-i reftārı için her serviñ
Çar küretmiş başına kādī-i eflāk-ı 'alā
8. Ap ak olmuş şakalı kahrı ile gerdünuñ
Germ ü serd-i felek etmiş anı da istilā
9. Hem beyāz cāme giyip hem sürüp aklık yüzüne
Bü'l-'acāyip pīrzene dönmüş 'arūs-ı şahrā
10. Bir şoĥuk na'me ile muṭrib-i sermā bu gece
Etdi buz damı gibi meclisimiz ser-tā-pā

11. Bir abāk kagıda musveddesi Sa'dabad'ın
Dun beyaza çekilip kendiye olmuş i'ta
12. aymak alıverdi bu gun Sudluce'den Eyyub'e
Gormuş ol gerden-i şiri donuvermiş derya
13. Galiba meykedeye zahid ayak basmışdır
şogucak geldi bana b  hevası zira
14. Allah Allah bu şogukluk ne ola şufide
Oglu ya kardaşıdır Berdu'l-'acuz

Selanikli Hasan akif

Ş. 19

Şitâ'iyye Der-Sitâyiş-i Sulţân Aĥmed Hân-ı Sâmi Mekân

1. Etdi çıl akça gibi berf ile bārân nüzûl
Erba'ın eyledi raĥmetle yine şehre düĥûl
2. Görünür ebr-i şitâ eyledi bām üzre kıyâm
Etdi her pîşgeh-i revzene dey ĥayli vüşûl
3. Āzmâ eyledi terkîb-i şitâya devrân
'Ā 'idin eyledi pinhân çü mâ-i mevşîl
4. Yaĥ degildir taraf-ı bāmda āvîze olan
Ĥâne taĥmînine dey eyledi vaz'-ı şakûl
5. Bâmlar caşş-ı sefîdâc ile buldu zînet
Maĥz-ı Tûr oldu bilâd içre hemân İstanbul
6. Âsiyâb-ı felegiñ çarĥı döner döndükçe
Berf şanma dökülen olmada rîzân burĥûl
7. Servler kaldı ĥırâm eylemeden gülşende
Çekdi zencîr anın ayaĥına gūyâ ki süyûl
8. Çeşmine sūzen olur ĥâr hezârîñ gülsüz
Yârsız külĥân olur âşika bâĥ-ı makbûl
9. Terk-i ĥidmet diyerek aldı yerin gülşende
Āşiyânın bulıcak zâĥ hezârîñ maĥlûl
10. Bülbülüñ baĥt-ı siyâhını temâşâ eyle
Kendi terk-i vaţan etdikde kala zâĥ-ı fuzûl

11. ehre-i zerdine bak ‘āşık-ı bī-äreleriñ
Nic’olurmuş bileyim derseñ eger şüret-i kul
12. öndü āb içre olan berg-i azāna ‘āşık
Giryekārī-i firāk ile olaldan meşğül
13. Şarılr dāmenine bulduğu şāhıñ ez-dil
Tā ki bī-kes kalalı bāğda zār u mağzül
14. Sipeh-i berfe çerāğāh olup şahrālar
Etdri serdī-i şitā merħale-i kūsa nüzül
15. Germ ü serde nice řākāt getirirsek olsun
Ki çeker şağ kadar olsa keder küh-ı amül
16. Āhenīn zırh ile efsürde miyāh oldu bedīd
Nā-gehān leşker-i sermā edicek bāğa duğul
17. Dīdesinden dökülen lü’lülerin āb-ı revān
Şaşra-ber-kaşra eder yād-ı zamān-ı eylül
18. Berf şanma döküp eczā-yı şitāya gerdün
Felegiñ eylemede řab’ına tedbīr-i füşül
19. Dakk edip etdi nigün anı dökülse ne ‘aceb
Hāven-i arħdan incū-yı sefīd-i mağlül
20. Şekl-i tiryāk olur ebr-i siyehler māra
Eder ervāh-ı abīse gibi sūrāħa ħulül
21. Oldu murğān emen-i hayret ile dem-beste
Perde-i berf ile mestūr olalı cins-i bukül

22. Bülbülün Şıyt u Őadāsı kesilip gülşende
Kaldı bir gŐe-i ğamda olup āvāre mell
23. Olmaz āvāzesi gm-nām olur elbette
Kendi derdiyle olan künc-i kederde meŐğl
24. Ğamdan āzāde olur deyde nebāt-ı Şohbet
Eylemez meclis-i hāŐa meges  mr duĥl
25. Dd-ı mevznunu biz snble teŐbh ederiz
Glden artık olur āteŐ bu hevāda makbl
26. Hāneden taşra çıkılmaz bu hevālarda meger
Cāmi'e cum'a in eyleye dil kaşd-ı vuŐl
27. Cum'ayı hāŐılı terk eyleyemez pāy-ı Őalāh
Anda cem' olmuş iken nice rivāyāt u nukl
28. M'mniñ 'ıdidir ol yevm-i melā'ik-memdh
Hān-ı ni'met olur ol günde cihāna mebzl

Mirzā-zāde Sālim

Ş. 20

Şitā'iyye Kaşide-i Beççe Der-Sitāyiş-i Vezir ü Müşārün Bi'l-Benān

İbrāhim Paşa

1. Şemīm-i hoş-dili ta'ṭir edip yek-pāre dünyāyı
Bahār-ı yāsemīn etdi hevā-ı berf ü sermāyı
2. Hevā bir rütbede efsürde etdi zīr ü bālāyı
Felek fark edemez ebr-i siyehden seng-i ḥārāyı
3. Cihān āyine-ḥāne oldu baksañ cā-be-cā yaḥdan
Bürüdet gösterir timşāle bütler ziyy-i ḥummāyı
4. Şikest etdi başında beyzā-i kāfūru çahrıñ şubḥ
Dağıldı kışrı tıtdı ser-be-ser bu deşt-i mīnāyı
5. Felek bir şarı yākūtu şanır faşş-ı nigīn etmiş
Gören yaḥ-beste 'ayn-ı āfitāb-ı 'ālem-ārāyı
6. Ayaz ile yine āmīziş etdi şīr ü şekker-veş
Şeb-i meh-tāb-ı deyde seyr kıl mahmūd-ı sermāyı
7. Edince berg ü bār-ı 'ayşını ceşş-i ḥazān tārāc
Çemen giydi şitāda müflisāne ak yek-tāyı
8. Hezārıñ şu'le-i āvāzını berd etdi efsürde
Bahār eyler ederse āteş-i gülle müdāvāyı
9. Qanı pür-tāb iken mestāne evvel gögsü gürlendi
'Aceb dem-beste etdi serdī-i dey ebr-i ğarrāyı
10. Şovukdan ḥavfi var āteş derūn-ı sengden çıkmaz
Ne denlü kar' ederse dest-i āhen bāb-ı ibrāyı

11. Ocağı Şen ola pİR-i meyiğ bu kağı-ı āteŐde
Verir sermā-keŐāne Şu'le-i mağlİL-ı Őahbāyı
12. Hevā mı vaşf-ı deyde ebr-i kilK-i dİR-niŐārimdan
Yağan berfi Őanırlar ŐafĐanıĐ reng-i semensāyı
13. Degildir berf edip taklİd ol Şadr-ı keremkārı
Çil akçayla felek pİR eyledi dāmān-ı dÜnyāyı

Mirzā-zāde Sālim

Ş. 21

Şitâ'iyye Der-Vaşf-ı Mehmed Paşa

1. Çemenistānı resīd etmege geldikde şabā
Şohbetiñ defterini eyledi tebyİZ şitā
2. Gird-bād etdi güzeşte varak-ı bāğı resīd
Halka geçdi gül-i ebrīye çekildikde şafā
3. Görmeyip zerre kadar bŷy-ı vefāsın bāğın
Hırkaya çekdi başın bŷlbŷl-i hālet-efzā
4. Gülsitāna nazār etdikçe kıyāş eyleme kim
Berf ağartmış ruḥ-ı dil-cŷy-ı nihāli hercā
5. Qadini dāl edip bār-ı firāk-ı nev-rŷz
Qahr ile naḥllerin rīşi sefid oldu dilā
6. Tolular beyzā-ı elmās gibi oldu vezān
Ceyb ŷ dāmānını taldursa sezādır şahrā
7. Bir beyāz ḥāre çıkardı yine kılmağa bisāt
Şanma bī-hŷde gönŷl berf ile taldı gabrā
8. Anı teşrīf ede şāyed deyŷ seyr-i bāğa
Eyledi pāyına ferşīde felek bir dībā

Mirzā-zāde Sālim

Ş. 22

1. Şiddet-i deyden olup efsürden sertāser zemīn
Hāne-i āyīnede sermā çıkardı erba'īn
2. 'Ālemi sırça-sarāy itdi yine şāh-ı şitā
Çekdi mīnādan basīt-i hāke bir naṭ'-ı güzīn
3. Şu'le māh encüm şerār aña şihāb oldı 'alev
Faşl-ı deydür yakdı āteş-dānını çarḥ-ı metīn
4. Māh-ı nev zann eyleme āvīḥte yaḥ-pāredür
Zīr-i bāmından nümāyān itdi bu nüh şeh-nişīn
5. Berk şatma zeyl-i bāğ-ı dehre bād-ı şun' ile
Tārem-i 'ulvīden nişār oldı berg-i yāsemīn
6. Dirhem-i berk u nücümüñ destine ğırbāl olup
Hurdessin dökdi yire sarrāf-ı çarḥ-ı hurde-bīn
7. Penbe-rīz oldı kemānından yine ḥallāc-ı dehr
Berf-i zıddı ditredi cism-i yetīmān-ı ḥazīn
8. Müşğ ile kāfūrdur şām-ı seher berf-i sefid
İtdi ārāyiş dükānın Behmen-i serd ü ḥaşīn
9. Āsmāna eyledi te'sīr bād-ı mihr-i cān
İtdi yaḥdan mankal-ı mihr-i sipihr-i çār-mīn
10. Şavlet-i deyden olurdu lerze-nāk sīne-çāk
Şīr-i berfine dūçār olsa bu dem şīr-i gazīn

11. Keşret-i berf ol kadar kim yolda eylerdi haṭā
Çıksa şahrāya künāmından eger āhū-yı Çīn
12. Pāre pāre kef nisār oldu dehānından yire
Berfdür şanma eserdi üştür-i çarḥ-ı berīn
13. Serdī-i dey baḥr-ı mevvācı müsaṭṭah gösterüp
Çaldı zīr-i yaḥda deryāda olan çīn-i cebīn
14. İtdi izhār-ı bürüdet tündbād-ı zemberīr
Cebhe-i ebr-i maṭīr olsa ‘aceb mi çīn çīn
15. Hābs idüp enhār-ı kec-reftārı sulṭān-ı şitā
Dest-bürd-i berdle çekdi ḥişār-ı āhenīn
16. Bīm-i deyden geydi sencāb-ı sehābı āftāb
Çaldı ḥākisterde aḥker-veş o rüy-ı āteşīn
17. Toñdurup eşcār-ı bāğı serdī-i bād-ı ḥarīf
Bir perīdür şīşede yaḥ-beste her naḥl-i güzīn
18. Hük-m-i sermā ol kadar eşyāya te’sīr itdi kim
Oldı efsürde şadefde kaṭre-i dürr-i şemīn
19. Pençe-i Behmen kabā-yı sebz-i eşcārı yine
Pāre pāre itdi ne dāmen kodı ne āstīn
20. Çalb-i saḥt-ı yāre te’sīr itmez oldu sūz-ı dil
Güyyā toñdı şitādan nāle-i āh ü enīn
21. Serdī-i bād-ı şitādan mihr ü māhı ḥıfz için
Gökde kat kat perdeler çekdi seḥāb-ı ‘anberīn

22. Yir yir āvīze olan yaḥ-pāre ŧanma çekdiler
Ḥaŧmına sulṭān-ı dīnūñ cünd-i sermā tīĝ-i kīn

Yahya Nazīm

Ş. 23

Kaşide Der-Sitāyişi Ahmed Hān-ı Felek-Dergāh

1. Gördi ki olmaz ebr-i şitā dehre berf-bār
Şehre beyāz akçeyi yağdurdı şehriyār
2. İmsāk-ı rūzgārı görüp erba'inde
Çil para saçdı dest-i hidiv-i Güher-nişār
3. Hamsinde iki kat göricek berfe hissetin
Elliyi geçmesün didi dü katı zīnhār
4. Açdı defnesin yire dökdi hazīnesin
Mānende-i şükūfe-i bādām nev-bahār
5. Dükkān-ı sayrefiye dönüp nakd-i berf ile
'Ālem tolu olursa da ger ol degüldi kar
6. Şimdi o resme 'āleme yaydı ak akçe kim
Nāmı gibi kıyāmete dek ola ber-karār
7. Kar şuyı gibi halk eridüp nakd-i kalbini
Oldı harid-i sikke-i sulţāna hāst-gār
8. Hāle kara ğuruşı bozup nakd-i encüme
Pervīn ider hisābını tesbīh ile şümār
9. Darb-ı hadid-i bārid ider eyleyen mülük
Taşhīh-i sikke itmede taklid-i şehriyār

Seyyid Vehbī

Ş. 24

Kaşide-i Şitâ'ıyye Der-Medh-i İbrâhîm Paşa Der-Zemân-ı Ahmed Hân

1. Eyleyüp faşl-ı şitâ zevk-ı bahârı inşâ
Yâsemen zâr-ı şafâ oldı basîṭ-i ğabrâ
2. Bir zemân pergel-i bādâm idi gülşen şimdi
Berf ile mezre'a-i penbeye döndi şahrâ
3. Gülşen-i 'âlem-i bālâda hazân oldı meger
Dökdi hâk üzre semen rîzelerin bād-ı şabâ
4. Nâle-i şarşar idi aña Hudâ hanlık idüp
Kef-feşân oldı şehâb üştür-i sermest-âsâ
5. Hükm-i vey (dey)¹ söyle ki te'sîr-i dem-i serdinden
Birbirinüñ sözini toñdurur oldı şu'ârâ
6. Şanma bî-hûde leb-i bāmdaki yah-pāre
Ki ider şayfa şitâ ḥande vü dendân-nümâ
7. Bir dahı zevk-ı bahāra ışıñur mı bilmem
Eyleyen âteş-i seyyāl ile def'-i sermâ
8. Leb-i dil-berle sezâ bahş-i ḥalâvet itse
Şeb-i sermâda olan şöḥbet-i ḥâş-ı helvâ
9. Vaktidür serde idüp kar şacağı destârın
'Âşika yâr ola şöḥbet gicesi turre-nümâ

¹ Şitâ'ıyyede "vey" şeklinde geçen kelime "dey" şeklinde ele alınmalıdır. Bu hata Seyyid Vehbi'e ait diğer şitâ'ıyyelerde de söz konusudur. Bu nedenle Seyyid Vehbi'de "vey" şeklinde tüm kelimeler "dey" şeklinde düşünülmelidir.

10. Aḥker-i pür-şerer-i ḡonce-i pür-şebnem olur
Oldı her münkıl-ı āteş gül ocağı gūyā
11. Gül-i aḥmer yirine kar ʔopu neñdür mevsim
Sürelüm cām-ı ‘arak şoñraya kalsun şahbā
12. Penbesin tāzeledi bād-ı firāş-ı ḥākūñ
Döşedi üstine çün buz gibi mā’ī dībā
13. Gümüş āyīne midür lücce-i yaḥ-beste midür
Şiken āhārlu bir mā’ī varak mı deryā
14. Eger āhārlu kāğıd ise bende ideyüm
Muḥīṭ-i keremūñ vasf-ı şerīfin imlā

Seyyid Vehbī

Ş. 25

Kaşide-i Şitâ'iyeye Der-Medh-i Re'îsü'l-Küttâb Mehmed Efendi

Der-Zemân-ı Aḥmed Hân

1. Bir zemân pergel-i bādâm idi deşt-i dâdı
Şimdi berf ile ʔolup kaldı bahāruñ adı
2. Kef-nişār oldı suhūb üştür-i mestāne gibi
Nāle-i bādi meger şandı şadā-yı ḥāvī
3. Şöyle efsürdelik el virdi şitādan dehre
Serdī-i bād unıtdurdı dem-i zühhādı
4. Hük-m-i vey şöyle mü'eşşir ki ide yaḥ-pāre
Āb-ı teshīn içün āteşde ʔuran fūlādı
5. Hük-m-i vey şöyle ki şāirlere evşāfı bile
Nice maẓmūnları ʔondurmaḡa oldı bādı
6. ʔondurup aḥkeri di (dey) pister-i ḥākisterde
Kān-ı la'l eyledi āteş-kede-i ḥaddādı
7. Düşse bir gülşen-i taşvīre nigeḥ lertzīşten
Ḥīzrān ẓann ide nakş-ı şecer-i şimşādı
8. Ḥayme-i çerḥa birişim-i ʔınāb oldı maḥar
Hāke peyveste yaḥ-ı bām olup evtādı
9. Bām-ı yaḥ-besteyi dehr eyledi şāne göricek
Kākül-i ebri perīşān ider iken bādı
10. Leb-i bām itmededür ḥande-i dendān-nümā
Faşl-ı dīde (deyde) görüp ak sāde ile şimşādı

11. Eyledi kulzüm-i yaḥ-beste-i mevvācī ŧitā
ŧiken āhārlu mā'i varak-ı ābādī

12. İstedüm ben daḥı taḥrīr-i ŧitā'iyye idüp
Vaŧ idem ḥāzret-i dādār-ı kerem-mu'tādı

Seyyid Vehbī

Ş. 26

Kaşide-i Şitâ'yye Der-Sitâyiş-i Şadr-ı A'zâm İbrâhîm Paşa

1. Eyyâm-ı bahâr içre gel olursa güşâde
Mankal dahı gül ocağıdur şâm-ı şitâda
2. Var ise eger ay çiçeği faşl-ı bahârûñ
Çar topı da andan mı kalur nûr u ziyâda
3. Nev-rûzda oynarlar ise gûy ile çevgân
Var bunda da halva topı engüş-t-i dü-tâda
4. Bülbüller iderlerse neğam faşl-ı bahârân
Dır dir ten-i mutrib anı başmaz mı şadâda
5. Biñ rûz-ı bahâr ile harîdârı olurdum
Bir kış gicesi şöhbeti virilse mezâda
6. Bulmam şeb-i sermâdaki âteş başı şevkım
Eyyâm-ı zemistândaki zevk ü şafâda
7. Şimdi ser-i âteşde 'arak-rîz hayâdur
Serdî-i hevâ ile geçen neş'e-i bâde
8. Nefî mi gelür hâtıra hiç gülbün-i 'ıyşuñ
Germ eylese âhengini sâzende nevâda
9. Muṭrib ele al sâzuñı âvâzuñı germ it
Nâ-sâzlık itme neğamât ile şabâda
10. Hiç âteşe yok dâ'ire kızdurmağa hâcet
Germiyyet-i şöhbet o kadardur bu hevâda

11. ıl kse-i anbruŋı pr-naĝme-i rengn
Mest it bizi b-minnet-i keyfiyet-i bde

Seyyid Vehb

Ş. 27

Kaşide-i Şitâ'ıyye Der-Sitâyiş-i Dâmâd İbrâhîm Paşa

1. Dönderüp çerh-ı felek evzâ'-ı nâ-çesbânını
Şükr kim gördük hele ber-vefk dil devrânını
2. Mâh-ı nev şanmañ ufukda tâ Hudâ-yı fülk-i çerh
Mâil-i semt-i selâmet eyledi sükkânını
3. Hamduli'llâh keştî-i Nûh-ı necât oldı felek
İtdi limanlık havâdis mevcinüñ tûfânını
4. Zevka sa'y itsem n'ola şevk ü şafâ eyyâmıdur
'Ömre virmem mürde hakkı-çün bu faşluñ ânını
5. Faşl-ı dîde (deyde) dil çeküp çille çıkarsa erba'ın
Çar şuyı gibi eritse mâye-i çeşmânını
6. Yine sermâye nice âdem ışınmaz kim çeker
Serdî-i dey var diyü pehlûsına cânânını
7. Gülşen-i âteş bahâr-ı faşl-ı Kânûn âdeme
Serv-i mihr eyler cehânuñ faşl-ı tâbistânını
8. Rind olan germiyyet-i şohbetle şimdi eylesün
Halvet-i germ-âbe-i vuşlat-ı dil-süzânını
9. Tıp-ı helvâyı ham-ı engüşte alsun da bu şeb
Rüz-ı ferdâya kosun bâzîçe-i çevgânını
10. Böyle bir vakt-i şafâ girmez ele zâhid dağı
Câm-ı şahbâya degişsün sübha-i mercânını

11. Cām-ı şahbāya ne hācet 'ırkına te'sir idüp
Şevk ile raksān bulur cismindeki şer yanını

Seyyid Vehbî

Ş. 28

Kasîde-i Şitâ'îyye Der-Zımn-ı Medh-i Pâdişâh-ı Cihân

Ahmed Hân vü Vâsf-ı İbrâhîm Pâşâ

1. O rütbe etdi bu keskin soğuk zemîne eser
Miyân-ı cûyda gömgök kesildi nîlûfer
2. Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezsem ar'ar
3. Şitânun etdiği bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter
4. Ayağı toñmadı mı havzın evvela başdan
Ya düşmedi mi çenârın eli çemende meger
5. Hazan yeli eser etmiş misâl-i rîh-i merak
Bu hastelik beden-i servi korkarım sarsar
6. Kanı çemendeki germiyyet-i tarab şimdi
'Aceb ne hâlde bülbül dedikleri kaşmer
7. Komaz getirmeğe bûy-ı bahârı bâd-ı sabâ
Kenâr-ı bâmda yahlar durup yalın hançer
8. Uçar soğukdan efendi semender âteşde
Bir iki gün dahı böyle eserde bu sarsar
9. Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yâkut-pâreveş ahker
10. Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Degürdi nergise de çeşm-i rüzgâr nazar

11. Görüp bu hâli gülistânda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer
12. Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî
Nihâl giyse n'ola yahdan âhenîn miğfer
13. Kesâdı yok hele kış günleri 'akâr-ı gamın
Harâb hâneler akmazsa da yine tamlar
14. Düşüp bu gice tevârîhe fikr-i gülle hezâr
Ayâz kıssasın etdi sabâha dek ezber
15. Şikeste-beste hele ben de gazel yaptım
Düşüp hayâlime ol şûh ile geçen demler
16. Efendim! "Âh hevâlar bugün şoğuk" diyerek
Şoğuldu koyunına ol mâh-pârenüñ micmer

Nedim

Ş. 29

Kasîde-i Şitâiyye Der-Sitâyiş

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1. Germ idi ülfetimiz şayf ile geldikde şitâ
Girdi mâbeynimize oldu bürüdet peydâ
2. Şöyle kızdırış idi beynimiz 'ağd-i ülfet
Teb-i hürşîd-i maḥabbetle yanardık gūyâ
3. N'eyleyem katdı şoğuk şu yine pişmiş aşâ
Geldi o zât-ı şerîfe o münâfık sîmâ
4. Şararıp şoldu 'aceb ḥastadır ezhâr-ı çemen
Şadme-i berf ile titrer donarak ser-tâ-pâ
5. Döndü şoyğun veren abdâla nihâl-i güller
Eli bögrinde kalıp bülbülün eyler ḥulyâ
6. Serviler berf ile hep dīv-i sefide dönmüş
'Aql-ı tārâc eder ol rütbe mehâbet-efzâ
7. Zînet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşîr
Bir çiçekle yaz olur mu bu meşeldir farazâ
8. Tütalım 'âlemi çemşîr ile pür eyleseler
Yağışır mı kel başa hiç çemşîr ammâ
9. Kâsdı kavurdu bizi gerçi kim eyyâm-ı ḥarîf
Esdi şavurdu şitâ da bizi âḥır gūyâ
10. Beynimizde bu şoğukluk kalır ise böyle
Şelc-i gam 'âleme eyler bizi elbet rüsvâ

11. Rüzgār olsa müsā'id bize bir dem bārī
Görsek evvelki nüvāzişlerini ahyānen
12. Görmez olduḡ ḡatı çoḡdan beridir nermiyyet
O havālar dem-i sermā ile hep oldu hebā
13. Ḳandadır şimdi 'aceb zevḡ u şafā gülzārī
Ḳanda gül ḡanda ḡarab kanda hezār-ı şeydā
14. Yel eser şimdi yerinde ḡanı ol demler āh
Nāy u ḡanbūr u kemān ile gezerdik zīrā
15. Hep yalan oldu o gül-geşt-i fezā-yı gülşen
Ne temāşā-yı çemen ḡaldı ne dillerde şafā
16. Ba'dezīn biz de ḡarābāta varıp yüz ḡutalım
Edelim bārī ḡarābātı bu yüzde iḡyā
17. O da bir zevḡ-ı diḡer başḡa bir 'ālemdir kim
Sāḡī-i muḡ-beçeler döndürür elde mīnā
18. Dahl olur mu hele rindāna sen inşāf eyle
Gele āḡūşına biñ nāz ile elde şahbā
19. 'Araḡ-efşān ola ruḡsārī perīşān ḡīsū
Şabr olur mu dayanır mı buña zühd ü riyā
20. Meclis āmāde müheyyā mey-i bādī-i neşāt
'İş ü nūşa dem olur mu daḡı bundan a'lā
21. Āteşīn cām ile ḡayrı varalım ḡorlanalım
Dil-i 'āşīḡ gibi pūr-süz olalım ser-tā-pā

22. Gehi ĥum-ĥānede reşk-āver-i cām-ı bāde
Gāhi de ĥānede aĥbāb ile zevĥ-ı ĥalvā
23. Geh ŧikāra çıĥalım dā'ire-i kũhsāra
Diyelim tazıya tũt tāvŧana hem ĥaç ammā
24. Beĥçe-i tāvŧanı tāvŧan kanı bādeyle hemān
Tāvŧ yatur ŧayd edelim kām alalım ŧubĥ u mesā
25. Geyelim cāme-i rindāneleri ŧām u seĥer
Dondurur yoĥsa bizi ŧiddet-i berd ü sermā
26. Bir ĥazel-bend-i laťif ile dedim cānāna
Eyledim ya'ni uŧũliyle ĥulũŧum ĩmā
27. ŧoĥumaĥ mũmkin olur baña senden cānā
Āteŧ-i 'aŧũn ile sīne yanarken ĥālā
28. Micmer-i ĥalbe biraĥduñ yine bir āteŧ kim
Laĥt-i dil pāre-i 'ũd oldu yine ŧubĥ u mesā
29. El-ĥazer sũz-ı derũnumdan amān yaĥlaŧma
Āteŧũn penbe ile olmaz oyunu zīrā
30. Dil kebāb olmuŧ idi nār-ı firāĥũnla velĩk
Dona ĥaldım seni aĥyār ile górdũm tenhā
31. Bilirim ĥarda gezer de izini gostermez
Dām-ı tezvĩrine aldanma anũn murĥ-āsā
32. Kimsenũn tārlasına yaĥmaz olursa yaĥmur
Saña da neŧv ü nemā vermez o ey naĥl-i cefā

33. Sel gider um alır āhır buna ‘ālem derler
Eyleme ‘āşı-1 ūftādeņi āgyara fedā

34. Tā-be-key bihūde pendun nie bir tūl-1 emel
O cefa-cū ile Vāşif yeter etdūñ avga

Enderūnlu Vāşif

Ş. 30

Kaşide-i Şitâ'iyeye-i Rengîn Der-Vaşf-ı Vâli-i

Bağdâd Süleymân Paşa-yı Gevher-Nigîn

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Cihânı kabzaya aldı bu sâl o rütbe şitâ
Ki düşdi pençe-i hurşide lerziş-i sermâ
2. Keşide kâhkeşân şanma şukka oldı bedîd
Ham-ı sipihre toñ atdurdı iştîdâd-ı havâ
3. Degül sihir görinen şekl-i iştibâk-ı nücûm
Şabâh olunca hasir işledi açıkda semâ
4. Zemîne berf degüldür düşen vefret ile
Şıvasın eyledi kâşâne-i felek ilkâ
5. Degül bu sâ'ir olan cirm kûrs-ı mihr ü kamer
Şavuqlar eyledi neyl-i felekde sâl icrâ
6. Şadâ-yı râ'd degül incimâd-ı sakf-ı sipihr
Virür misâl-i sukuf-ı haşeb atit ü şadâ
7. Dökildi tırnağı cedy-i burûc-ı gerdûnuñ
Gögerdi sünbülesi fart-ı berd ile ammâ
8. Sehâb-ı tîreyi kış hayme-i siyâh diyü
Çemende şarsarı kışlaççı gezdürür gûyâ
9. Temîzden kalup âteş-gedeyle buz-hâne
Semenderün dişi kitlendi kaldı kuflâsâ

10. Dahîlünüz diyü mâhîler itdi vaq̄d-ı sefir
Hep oldılar küre-i nâra el-amân gûyâ
11. Kerâmet issi bizüm şeyh efendiden savudum
Ki ol'azîzi ısıtmaz ne cübbe vü ne ridâ
12. Girince ol vera'-ı bârid ile hammâma
İder cehenneminiñ issi halvetüñ mevâ
13. Tahammül eylemeyüp şiddet-i bürudetden
Havâ-yı Dûzah'a eyler tehassür eyl-i hevâ
14. Şavuk tabî'at elfâza dek ider te'sir
Taşarrufi dükenüp câmid oldu hep esmâ
15. 'Alev de ditrer efendi firâz-ı ahkerde
Ki ateşüñ dahı kalbinde žâhir oldu şitâ
16. Kapandı keşret-i berf ile hep cibâl ü vahâ
Gümüş fezâsı dinür şimdi Rûm'a ser-tâ-pâ
17. Hezâr reşk ü hased ehl-i arz-ı tis'îne
Ki Rûm'a nisbeten iqlîm-i Hind'dür meşelâ
18. Bu sâl buz başan esnâf ayağı düz başdı
Şıcağda baygını buz baltası keser hâşâ
19. Bahâr olursa da nesrîn ü yâsemen yerine
Çemende qar topıdur açılan bu yıl tenhâ
20. Cemed-fürûş mısın ey qalem bir insâf it
Cihâhı toñdurayazduñ nedür bu bârid edâ

21. Biraz da mañkal-ı meyle mañâmı kızdıralum
Biraz da mutrib-i 'irfânı eyle germ-i nevâ
22. Giçer bu cümle hevâdur füsürde-tab' olma
Saña ben eyleyeyüm işte bir ğazel inşâ

Diyarbakırlı Lebîb

Ş. 31

Kaşide-i Şitâ'îyye Der-Medh-i Şadr-ı Esbak Ğâlib Paşa

Mefâ 'ilün Fe'ilâtün Mefâ 'ilün Fe'ilün

1. Kitâb-ı fasl-ı deyiñ baħsin eyledim taħrîr
Olundu âyet-i bedr-i selâma tefsîr
2. Gelip sipâh-ı şitâ cânib-i soĝucuħtan
Ki etdi ħar topu ile 'âlem teşhîr
3. Bu rûzgâr ki ettikten ber-hevâ berfi
Dökerdi tûyünü guyâ hümâ-yı ebr-i maħîr
4. Bürûdet öyle ki sevkü'l-salâh olup kişver
Kenâr-ı bâmde yahdan aşıldı ħok şemşîr
5. Bürûdet öyle ki sayd-âverî-i sermâdan
Olur bu bâdiye-i dîde âhuvân-ı nahcîr
7. Hücûm-ı berf ile hep şehre girdi cân-verân
Göründü her köşe başında şûretâ bir şîr
8. Bu hân-kahda ħırklar dökerdi a'dî-veş
Edince şeyh-i şitâ erba'inini tezkîr
9. Döşendi buz gibi âyînler zemin üzre
Ki ' aksi berd-i ' acûzün olunca sûret-gîr
10. Gelince Südlüceye sîmyâ-ger-i sermâ
Dökülüp sebîke-i sîm oldu kâse-i pür-şîr
11. Sermâda varsa eli döktü şimdi Merrîhiñ
Ki rezm-gâh diye düştü buz gibi şemşîr

12. Serā-yı dehre küleh şah-ı dey olur kış kış
Harīm-i hāssına sayfi komaz eder tekdīr
13. Edince kātib-i dey yazdı akdan karadan
Beyāz berfle tesvīd-i zulmeti tahrir
14. Zemīne dökmede remmāl-i çarh-ı nokta-i berf
Beyāz tāli'nin dehrin eyleyip tastīr
15. Bu şeb ğazāl-i sefīde dönünce sahrālar
Olundu müşk ile kāfūr gûviyā tahmīr

Ahmed Sadık Ziver Paşa

Ş. 32

Kasîde-i Şitâ'îyye-i Mânî Berây-ı Mevlânâ Ahmed Efendî

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Vilâyet-i çemene hükm idince şâh-ı şitâ
Giyürdi cümle dirâhtâna câme aq dîbâ
2. Döşendi şâh-ı şitânuñ ayağı altına
Harîm-i bâgda qar yağdı naqş-ı ber-kemhâ
3. Tağıtdı var-ise hallâc-ı dehr dükkânın
Ki penbesiyle pür oldu bu kûbbe-i mînâ
4. Saçıldı 'âleme çil aqça erba'in içre
Ki tıldı ceyb-i cibâl-ile dâmen-i şahrâ
5. Aq aqça kara gün için olur meşeldür bu
Yüzi qarardı cihânuñ saçılsa berf n'ola
6. Ehâlî-i çemene hayli aqça düşmiş idi
Çoğımı bir gice tındırdı düzd-i bād-ı şabâ
7. Çemende berf degül nergis üzre zâhir olan
Meger ki gözine aq düşdi oldu nâ-bînâ
8. Şeh-i şitâyı yahud cerre geldi gülzâra
Gözine penbe yapışdurdı nergis-i şehlâ
9. Egerçi artuğ-idi berf mâl-i Kârûndan
Bir iki günde yine geçdi oldu nâ-peydâ
10. Qurıldı berfden aq hayme şahın-ı gülzâra
Diyâr-ı bâga aqın şaldı leşker-i sermâ

11. İrişdi berf-i şitā bir gice başağ düşdi
Çemen diyārını kış başdı eyledi yağmā
12. Gelince hışm-ile kırdı geçürdi eşcārı
Kılıç gibi kış irişdi cihāna virdi fenā
13. Revā budur ki bunuñ gibi günde ey dil-i zār
Der-i sarāyını ol fāzıluñ idin me’vā
14. Ki tünd-bād-ı havādişden olasın sālīm
İrişmeye saña ğam āferīdeden kaç’ā
15. Penāh-ı hayl-i yetīmān melāz-ı halk-ı cihān
Mu’āvin-i fuğarā vü mürebbī-i ‘ulemā
16. Hālil-hān u Muhammed-hışāl u ‘İsā-dem
Kelīm-dost u Süleymān-şi’ār u Hızır-liğā
17. Semiyy-i Aħmed-i Mürsel emīn-i dīn ü düvel
Sipihri-i ‘ilm ü amel āfitāb-ı evc-i hüdā
18. Bülend-mertebe Ahmed Efendi ğazreti kim
Odur zamānede serdār u server-i fuğalā
19. Dili kilīd-i künuz-ı ğağāyık-ı eşyā
Derūnı mahzen-i esrār-ı ‘alleme’l-esmā²
20. Ayagını alamaz kimse rāh-ı fazl içre
Zemahşerī ana bu yolda olmaz hem-pā

² Bakara, 2/31: “Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti...”

21. Nesîm-i 'âtıfeti kılsa gülsitâna güzer
Şitâda lâle-i hamrâlar eyliye peydâ
22. Ve ger zamîr-i münîrince kılmazsa hareket
Nücûm içinde kırân eksik olmaya kat'â
23. Nesîm-i hulkına fi'l-cümle olmayaydı şebeh
Cihâmı reşk-i cinân itmez-idi bâd-ı sabâ
24. Bitürmedi gül-i ruhsarı gibi mülk-i çemen
Riyâz-ı fazl u kemâl içre bir gül-i ra'nâ
25. Kimesne mest bulunmaz zamân-ı 'adlinde
Meger ki nergis-i mahmûra çeşm-i mâh-likâ
26. Kimesne kimseyi devründe kılmaz âşüfte
Meger ki hâtır-ı 'uşşâkı zülf-i 'anber-sâ
27. Sipihr- menziletâ sen o mihr-i enversin
Ki toldı pertev-i lutfunla ser-te-ser dünyâ
28. Kadîmî bendelerün zümresindeyüm ben de
'Aceb mi lutf-ı 'amîmün idersem istid'â
29. Sana du'âlar itsem bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl
Sözüm du'â-yı cemîlünde der-i subh u mesâ
30. Çerâgunam n'ola şem'-i murâdumı yaksan
Çenârî medresesin bana eylesen i'tâ

...

38. Be-hakk-1 cür'a-keşân-1 me-i mahabbet-i Hak
Be-hakk-1 gûşe-neşînân-1 bârgâh-1 safâ

39. Ola cihânda ne maksûdı var ise hâsıl
Müyesser eyliye gönli murâdumı Mevlâ

Mânî

Ş. 33

Kaşide-i Berf-i Şitâ Der Meth-i Faḥru'l Ümerâ Hasan Beg

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

1. Rūzgār ile cihāna tağılup berf-i şitâ
Gösterür şimdi cihān sahnını bir aq deryā
2. Yazda ısınmış idük zevkine bāğ-ı dehrüñ
Geldi kış mevsimi şovutdı bizi serd-i hevā
3. Hüt burcını güneş var ise şayd itdi yine
Kaşır anı dökülen pullarıdur berf-āsā
4. Ağ iderken yüzini dökdi sefid içini bād
Zişt görünse bu dem pire-zen-i dehr n'ola
5. Kar yağar şanma cihāna niçe zenbūr-ı sefid
Hāşılı bal yirine getirür oldı belā
6. Karlar yağdıracak şun'-ı Hudā-yı Cebbār
Aqça pul saçdı şanurdum şeh-i gerdün güyā
7. Kar yağduqça düşer hātıra bu turfe hayāl
Āsiyāb-ı felek un atdı ne gam yir fuqarā
8. Bilmezin kar mı yağar yoḥsa felek bāğında
Şecer-i Sidre bahārın mı döküpdür āyā
9. Beyza-i mihr ü mehi var ise ekl itdi felek
Hurde yumurda qabıdur dökülüşler meşelā
10. Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdün
Hurde-i kāğıda beñzer dökilen berf-i şitā

11. avs burcun ele mi aldı felek allacı³
Penbesi mi dökilür an-ı zemîne ‘acebā
12. ut ki ta’mİR olıyor āne-i vİRāne-i dehr
Kirein dökdi yaparken anı bennā-yı azā
13. Ejder-i āhum ider tevsen-i gerdūnı zebūn
Berf anma deheninūñ kefi açıldı ehā
14. Şimdi a ara bakup bat-ı siyāhun añarın
N’oldı kim nesneye mālİK degülem a u ara
15. Derdi mi dökdi aın pİre-zen-i dehr yolar
Dökilen a açıdur berf degüldür aā
16. Gördi dil-ber leb-i esrārına ayrānem ben
Berf yadursa felek hey’et-i sükkerde n’ola
17. Ben nie ıssı sovu ekmiŐem ey luf ıssı
Dergehūñ oldı sovudan baña āir me’vā
18. ‘Arşa-i uŐŐada ıŐ başdı vücut ise za’if
urtar Allāh iün ey menba‘-ı isān u ‘aā
19. Mesnedüm yo bu cihānda iŐigūñden ayrı
Dergehūñde olur olursa baña zev ü Őafā
20. Sensin ol musin-i bİ-miŐl Hasan Beg ki senūñ
üsñ ü isānuñı tasīn ide assān Őehā

³ Hallacı: Divān’da “cellādi”

21. Menba‘-ı cūd u kerem melce-i erbāb-ı hüner
Ma‘den-i luḫf u saḫa maḫhar-ı eltāf-ı Ḥudā
22. Zūlmet-i ğamda ḫalurdum niḫe ay u niḫe ğün
İrmese maḫla‘-ı mihrūnden eger nūr-ı ziyā
23. Serdlik yüzini gösterdi felek ḫa‘n itme
Vāḫi‘ olursa kelāmumda eger bār dādā
24. Baĝrumı deldi benüm tūşe-i derd-i tūşe
Ĝam-zād itdi ziyāde elem-i dil peydā
25. Ger azıḫdan azacıḫ baña iderseñ iḫsān
Birine biñ vire ğül-zār-ı cinānda Mevlā
26. Gerçi şermendeyem iḫsān-ı şafā-baḫşuñdan
Beni söyletdi zarūrī n’ideyin faḫr u fenā
27. Ārzū eyler iken tūşe-i iḫsānuñdan
Ḳar yaĝsun başuña dir isen ey vāy baña
28. Kūşe-i ğamda şovukdan gice ditrerdi yürek
Hātif-i ğayb hemān eyledi bu resme nidā
29. Ey Ziyā‘ī ne umarsın bu şovuk sözlerden
Ol kemāl ü kerem ıssı beĝe var eyle du‘ā
30. Beglerüñ gerçi yüzi ıssıdur ammā var ümīd
Seni şovutmaya nevmīd idüp ol kān-ı saḫā
31. Zāt-ı pākı ola ıssı vü şovukdan maḫfūz
Geldüĝince bu cihān ğül-şenine şayf u şitā

32. Aña Allāh naşīb ide yüz aqlıqlarını
Ola mādām ki aq berf ile rūy-ı dünyā

Hasan Ziyâ'î

Ş. 34

Şitâ'iyye Der Sitayiş-i Şeyh-i Salifü'z- Zikr

1. İrdi hengâm-1 şitâ fasl-1 bahar oldu tamam
Eyledi bad-1 hazan ravza-1 gül-zarı makam
2. Revnak-1 bağı şikest itdi bürudetle heva
Künc-i gam-hane virür şimdi cinandan peygam
3. Gelmez oldu çemene bad-1 şemim-i eshar
Çıkmaz oldu felege nagme-i şahrur u hamam
4. İtdi horşid yine 'âleme didarı 'aziz
Kıldı ayine-i çarhı siyeh-i şal-i gamam
5. Berf ile ruy-i zemin hane-i billur oldu
İtdi Belkis-şitâ naz ile anda aram
6. Girdi guya ki harim-i çemene düzd-i hazan
Soydı hep bulduğunu kaldı mücerred ecsam
7. Geldi şehr-i çemene muhtesib-i şah-1 şitâ
Herkese itdi yine 'işret-i gül-zarı haram
8. Kesdi gülşenden ayagın giderek sagar-1 mey
Meclis-i bağı şikest itdi sipah-1 alam
9. Niçe sabr eylesün alama gel insaf idelüm
Bezm-gah-1 gül-i ra'nadan alan lezzet-i kam
10. Mesela itmek için def'i küdurat-1 şitâ
Gül gibi elde gerek cam-1 şerab-1 gül-fam

11. Şeb-i sermada safadur ola bezm-i bade
Hane-i dilden ide şem'-i kadeh ref'i zalam
12. Dem-be-dem savt-ı sürahi ola bezm-i bade
Dest-i saki-i peri-ruda leb-a-leb ola cam
13. 'Iyş ü 'işret demidür fırsadı fevt itme sakın
Rind olan mest olur elbette sabah ü ahşam
14. Neşve-i bade ile fikre safa vir ki ide
Nakd-i gencine-i ma'naya hücum u ikdam
15. Mehdine eyleye agaz o feridü'd-dehrün
Kim odur sadr-ı cihan fahr-ı mevali-i 'izam
16. Hutbe-i cami'-i efdalına dünya fihrist
Sikke-i fazlına pişani meh-i nukra-i ham
17. Ebr-i bārān-ı feza'il gül-i gül-zar-ı suhen
Çeşme-i 'ayn-ı kerem lücce-i 'umman-ı meram
18. Pad-şah-ı 'ulema melce-i hayl-i fudala
Mülteca-yı 'ukala zübde-i eşraf-ı kiram
19. Hazret-i şeyh-i hüsün kim be-tarikü't-te'yid
Rub'ı ma'mura Huda şeyhü'l-islam
20. Nam-dar-ı bulega sadr-ı kibar-ı füseha
Kam-kar-ı fudala fahr-i sanadid-i benam
21. Hakim-i mahkeme-i daniş-i fazl ü 'irfan
Revnaq-efruz-i şeref Ka'be-i teşrif-i enam

22. İtdi tahsil-i feza'ilde Şu denlü kuŐiŐ
Sıyt-ı fazlı komadı dide-i talibde menam
23. Varamaz mertebe-i 'ilmine hayyal-i hayal
Sifledr ana göre rütbe-i burc-i Behram
24. İtdi hal müşkil-i tefsiri ser-a-pa kalemi
Buldı tahrir ile kavlı-i za'if-i istihkm
25. Vüs'at-i daniŐi makdur-ı beŐerden haric
Kesret-i fazlı beyanında mu'attal aklam
26. Servera nam-vera fazıl-ı ferhunde-dila
Ey huda-vend-i felek-kadr  mela'ik-huddam
27. Sensin ol bahr-ı feza'il ki dr-i elfazun
Oldı ser-maye-i arayıŐ-i silk-i eyyam
28. BaŐlasan halka-i dersnde kaĉan takrire
Lezzet-i nutkun ile 'alem olur Őirin-kam
29. Şol kadar virdi Şeref ehl-i DımıŐka⁴ fazlun
'Araba eyledi teslim anun iĉin a'cam
30. Şöyle ram oldu fazilet sana kim dünyada
Turmadın hizmet ider bezmne manend-i gulam
31. Zer-niŐan cngine yazmakda 'Utarid Şi'rn
Gazeliyyatun ider levha-i meh nakş-ı hitam

⁴ DımıŐık: Şam

32. Oldı layih dile esna-yı medihünde yine
Bir ‘aceb şi’r-i safa-bahş ü pesen-dide nizam
33. Halümi ‘arz idüp ol yare idince i’lam
İtdi agyar-ı bed-endiş beni şehre-i ‘am
34. ‘Aşık oldur ki olur rayiz-i ‘ışka teslim
Rište-i candan ider eşheb-i dil-dare zimam
35. Seyr iden taze ‘izarın gül-i ruh-sarında
Yine derya yüzine çıkdı sanur ‘anber-i ham
36. Şöyle müstahkem olur ‘ışk ki mahv olsa vücud
Görinür köhne esasında sübut ile devam
37. Hem-ser oldı felege kasr-ı suhen ey Rami
Şi’r-i bünyadına fikrün vireli istihkâm
38. Bıkr-i fikrüm bezedi bezm-i ‘arus-ı nazmı
Viridi dürr-i suhenüm rište-i eş’ara nizam
39. Kavs-i endişeyi bazu-yı tefekkürle kurup
Atarın şam ü seher murg-i me’aniye siham
40. Kıymet-i şi’rümi üstad-ı suhan fehm eyler
Ne bilür ol müteşa’ir k’ola endişesi ham
41. Söz tamam oldı yeter laf u güzafı koyalum
İdelüm şimdi du’a ile yine hatm-i kelim
42. Ta ki her sal irişe fasl-ı hazan-ı gülşen
İde gül-zarı perişan ü müşevveş eyyam

43. Din-i İslama şeref vire hemişe ‘ilmi
Sadr-fetvada mü’ebbed ola ta ruz-ı kıyam

Râmî

Ş. 35

Kaşide Der-Sitâyiş-i Oşmân Monla

Fâ‘ilâtün/ Fe‘ilâtün/ Fe‘ilâtün/ Fe‘ilün

1. Cismimiz faşl-ı hazân itmişiken zerd-i hazân
Dey gelüp dilleri buz çamına döndürdü hemân
2. Kapayup halvet-i germâbe-i inşâfi yine
Şimdi serd-âb-ı şafâsında sipihr-i gerdân
3. Döndü pehnâ-yı felek-pâk zügürt yaylasına
Aldı yaylasını ammâ fuçarâ-yı devrân
4. Berf-i bārânla araya şovukluk burağup
Niçe gündür ki görünmez bize mihr-i rahşân
5. Tıdu buz gibi bürüdetle tabî‘atlar hep
Âb da eylemez oldu bu havâda cereyân
6. Zâhir oldu eser-i serd-i riyâ-yı bârid
Zâhidiñ kalmadı germiyyet-i zühdü el-ân
7. Oldu her bezm birer hûb çırâğân-hâne
Şu‘le-i kalb-i şita ile olup lale-sitan
8. Erba‘în içre toña kalur idi şeyh-i ‘aşr
Şerer-i âteş-i hırş olmasa kalbinde nihân
9. Dūd-ı merdüm-küs-i fahm-ı siyehi eyledi halk
Ūd-ı hōş-büy gibi sâmmeye büy-efsân
10. Başını hırkasına çekdi uyuşdu kaldı
Mâr-ı sermâ-zede mânend-i eşirrâ-yı zamân

11. Şahne-yi dey ne ‘aceb yüzü şovuk adammiş
Kim görürse olur ol demde vücūdu lerzan
12. Meger ol kimse ki germ-ülfet ihsānı olup
Bir kerīmiñ nigh-i luḫfina olsa sāyān
13. Sensin ol zāt-ı mükerrerem ki vücūduñ olmuş
Maḫhar-ı mevhibe-i nām-ı şerīf-i ‘Oşmān
14. Bihterīn gevher-i gencīne-i faḫl u dāniş
Yemm-i bī-ḫa‘r-ı hüner ḫulzüm-i ‘ilm ü ‘irfan
15. Maḫla‘ı mihr-i dıraḫsān-ı fūnūn-ı settā
Menba‘ı mā’-i ma‘īn-i resehāt-ı ihsān
16. Melce’-i ehl-i sühen fāzıl-ı Keşşāf-şiken
Münsi’-i nāḫıḫa-bend-i büleḫā-yı ‘adnān
17. Zāt-ı pür-cūd-ı kerem-ver ki murād itse olur
Erba‘in içre hevā-ı meh-i Temmüz vezān
18. Şāh-sār-ı keremi ḫış günü de meyve virür
Oldu deymāh aña faşl-ı bahār-ı ihsān
19. Serdī-i rüz-ı zemistānı ferāmūs eyler
O kerem-kārıñ ocağına düşen lerze-çünān
20. Ḳo şovuk sekvesini eyle du‘ā ey Kānī
Bir du ‘ā kim ola germ-ülfet-i luḫf-ı Yezdān
21. Tā ki bu çār fuşül ile cihān ola becā
İde mādām te‘āḫub bu bahār ile ḫazān

22. Ola dem-serdī-i deymāh-ı kederden maḥfūz
Sāh-ı iḳbāli be-tevfīḳ-ı kerīm-i Mennān

Kânî

Ş. 36

Kaşide-i Şitâ'iyeye Berây-i Sulţân Ahmed Hân-i Sâliş

Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün

1. Yine âşârın izhâr eyledi hengâm-i dey hâkkâ
'Aceb esdi şavurdı nice günler serd-î sermâ
2. Degül berf üstine çil aqçe saçdı erba 'în içre
Sitanbuluñ felek ta'zîm-i şânın eyleyüp icrâ
3. Zemîn üzre o deñlü pek şarılmış kabza-i hırşîd
Ne çekdi ref' idince pençesin bî-tâb idüp sermâ
4. N'ola 'atfâr-i çerhüñ olsa rîzân kand-i kâfûri
Kırıldı tablasında tondı ke's-i encüm-i zehrâ
5. Kudüm-i lâleye nezzâre-senc-i hasret olmağdan
Gözine aq düşüp berf ile nergis oldu nâ-bînâ
6. Çemende döndi her serv-i sehî bir şem'-i kâfûra
Serinde şu'leveş zâhir olup gice meh-i garrâ
7. Şoyınup hânkâh-i Gülşenîde erba'în çekdi
Nihâl-i verd geydi pîr-i deyden hırka-i beyzâ
8. Neyistânuñ çalındı beñzi dem-serdî-i sermâdan
Ham itdi pîr-i çengî-i şitâ eşcârı çengâsâ
9. Şoyınmışdı egerçi nev-nihâlân kuşti-gîrâne
Mişâl-i Zâl-i Zer meydana çıkdı başdı kış ammâ
10. Şovuk tutsa 'aceb mi şimdi rindân cam-i billûri
Görinür çeşmine hem-şüret-i yah sâğar-i mînâ

11. Ayagını kümeýt-i mey üşütüdi eyle gel ta‘rîf
Yetişün tâ ki sâķī germ olunca neş’e-i şahbâ
12. ‘Aceb mir’ât-i yah-reng-i felekde oldu mı mer’î
Bu gûne in‘ikâs-i incimâd-i şûret-i ğabrâ
13. Meger kürsîde dîdârı ola şeyh-i mürâ’inüñ
Kelâm-i bâridin serd eyledükçe zemherîrâsâ
14. Ger ibrâz-i hüner itse bu dem Zerdüşt-i şâhib-Zend
Şerâr-i seng olur mânend-i erzen müncemid peydâ
15. Şebâtı kıl kâlem zîbaķuñ aķgerde mümkündür
Bürüdet şab‘-i nâra öyle te’sîr eyledi řaķķâ
16. İderdi itminan ehl-i cahîme Mâlik-i düzaķ
Eger bu kış kıyametle göreydi ‘âlemi farzâ
17. O deñlü řab‘-i sermâ-dîdeye nâr oldu sevķ-âver
Ki rûy-i manķal-i süzâna olduķça nigeħ-peymâ
18. Şanur bir kâsedür kim dâne-i rümmân ile memlû
Ekilmiş üstine şakisteri sükker durur gûyâ

Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi

Ş. 37

Şitā'iyye Berāy-i Mezemmet-i Edirne

Mefā'īlün/ Fe'ilātün/ Mefā'īlün/ Fe'ilün

1. Şitāda Edirne şehri ġarīb hāletde
Ki i'tidāl ile āb ü hevā bürüdetde
2. Muḥāldür reh-i yaḡ-bestesinde āmed-şud
Ki ser taḡaddüm ider pāydan refāḡatde
3. Nihāl-i bāġları mürde-i kefen-ber-düş
Kenār-i bāmı sinān-i ġamı irā'etde
4. Şikeste cāmları şeh-nişīnleri ber-ḡāk
Kibārı ḡāne-ḡarāb ehl-i sūḡı zilletde
5. Bahārı gerçi cevāhir-nişār imiş tūtalum
Olur raḡış ġüher buz olursa kıymetde
6. Cevānı berf ile pīr-i sefid-rīşe döner
Eşer ḡalur mı bu vech ile ḡüsn-i şüretde
7. Çü i'tidāl-i hevā 'ilm ü ma'rifet nā-yāb
Tıbā'-i ehl-i beled müttefiḡ cehāletde
8. Mişāl-i berf nuḡūd-i müsāfirān zāyi'
Ricāl-i şehri çü yaḡ cem' āb-i devletde
9. Siyāh faḡm ile āteş bahāsına hīzem
Netīce serdī-i ḡaḡt ile dil meşāḡḡatde
10. Virürdi dūzaḡiyāna caḡīmi minnet ile
Bu şehre Mālik eger gelse kış kıyametde

11. Işınmaz ādeme mānend-i seng-i serd-mizāc
Şovuk mu‘āmelesi halkınıñ tabī‘atde
12. Kināyedür ğaraž ıtlāķ-i dār-i meymeneden
Bu şehre var mı mu‘ādil ‘aceb nuḥūsetde
13. Sirişk-i dīde nemekveş toñup fütāde ider
Nigāh-i laĝziş-i pā reh-güzār-i ḥayretde
14. Keser kılıç gibi kış pāy-i merdüm-i çeşmi
Şikāf-i pencereden taşraya nezāretde
15. Zihāmı rāhda gerdünelerde gāvlaruñ
Kişiye māni‘ olur bir yere ‘azīmetde
16. Qabāda ḥubş-i baķar dāmeninde levş-i vaḥal
Güzār iderse de ‘āciz qalur ṭahāretde
17. O deñlü şiddet-i sermā-yi buḥl ü imsāki
Ki dest-i ehl-i kerem cümle ceyb-i ḥissetde
18. Yine Sıtanbul ile da‘vī-i tesāvīde
Edirne halkı ‘aceb rütbe-i ḥamāķatde
19. Daḥı şedā’id-i sermāyı vaşf iderdüm līk
Midādum oldı füsürde dem-i kitābetde

Arpaemîni-zāde Mustafa Sâmi

İNCELENEN ŞİTÂ'İYYELER

- Ş.1 *Kaşide-i Mehmed Hân Aleyhir- Rahmeti Ve'l-Furkân* Necati Beg
- Ş.2 *Kaşide-i Der-medh-i Mehemmed Efendi Dâmâd-ı Râziye Kadın kâdî-i Burusati'l-maħrûsa* Cinânî
- Ş.3 *Kaşide Der-Medh-i Defterdâr Emîn Efendi* Cinânî
- Ş.4 *Şitâ'iyye der Sitâyiş-i Hasan Paşa* Mesîhî
- Ş.5 *Güm eyledükde güneş Yûsufını ebr-i şitâ...* Gelibolulu Mustafa Âlî
- Ş.6 *Kaşide-i Nâdire-i Şitâ'iyye* Gelibolulu Mustafa Âlî
- Ş.7 *Şitâ'iyye Bî- nazîr Der-vaşf-ı Hâce-i Şehir* Gelibolulu Mustafa Âlî
- Ş.8 *Semiz Ali Paşa'ya Şitâ'iyye* Yahya Bey
- Ş.9 *Şitâ'iyye be-nâm-ı Müfti'z-zamân Ebu's-su'ûd* Bâki
- Ş.10 *Şitâ'iyye Berây-ı Bostân-zâde Şeyh'ul-İslâm Mehemmed Efendi* Nev'i
- Ş.11 *Şitâ'iyye Berây-ı Sulţân Murâd Hân* Nev'i
- Ş.12 *Şitâ'iyye* Nev'i
- Ş.13 *Kaside-i Şitâ'iyye* Fuzûlî
- Ş.14 *Mihr-i münîre olmağ için perde-dâr berf...* Üsküplü İshak Çelebi
- Ş.15 *Kaşide der-sitâyiş-i Sulţân Mehemmed bin İbrâhim Hân* Nâ'ilî
- Ş.16 *Berây-ı Seyyid Feyzu'llah El-Müfti* Bosnalı Sabit
- Ş.17 *Der-sitâyiş-i Şeyhü'l-islâm Feyzu'llah Efendi* Bosnalı Sâbit
- Ş.18 *Leb-i şîrîniñ üşütse o şehiñ n'ola...* Selânikli Hasan Âkif
- Ş.19 *Şitâ'iyye Der-sitâyiş-i Sulţân Ahmed Hân-ı Sâmi Mekân* Mirzâ-zâde Sâlim
- Ş.20 *Şitâ'iyye Kaşide-i Beççe Der-sitâyiş-i Vezir ü Müşârün bi'l-benân İbrâhim Paşa* Mirzâ-zâde Sâlim

- Ş.21 Şitâ'iyye Der-vaşf-ı Mehmed Paşa Mirzâ-zâde Sâlim
- Ş.22 Şiddet-i deyden olup efsürden sertâser zemîn Yahya Nazîm
- Ş.23 Kaşîde Der-sitâyişi Ahmed Hân-ı Felek-Dergâh Seyyid Vehbî
- Ş.24 Kaşîde-i Şitâ'iyye Der-Medh-i İbrâhîm Paşa Der-zemân-ı Ahmed Hân Seyyid Vehbî
- Ş.25 Kaşîde-i Şitâ'iyye Der-Medh-i Re'îsü'l-Küttâb Mehmed Efendi Der-zemân-ı Ahmed H. Seyyid Vehbî
- Ş.26 Kaşîde-i Şitâ'iyye Der-sitâyiş-i Şadr-ı A'zâm İbrâhîm Paşa Seyyid Vehbî
- Ş.27 Kaşîde-i Şitâ'iyye Der-sitâyiş-i Dâmâd İbrâhîm Paşa Seyyid Vehbî
- Ş.28 Kasîde-i Şitâ'iyye Der-zımn-ı Medh-i Pâdişâh-ı Cihân Ahmed Hân vü Vasf-ı İbrâhîm Pâşâ Nedim
- Ş.29 Kasîde-i şitâiyye der-sitâyiş Enderûnlu Vâsîf
- Ş.30 Kaşîde-i şitâ'iyye-i rengîn der-vaşf-ı vâli-i Bağdâd Süleymân Paşa-yı gevher-nigîn Diyarbakırlı Lebib
- Ş.31 Kaşîde-i Şitâ'iyye Der-Medh-i Şadr-ı Esbak Gâlib Paşa Ahmed Sadık Ziver Paşa
- Ş.32 Kasîde-i Şitâ'iyye-i Mânî Berây-ı Mevlânâ Ahmed Efendî Mânî
- Ş.33 Kaşîde-i Berf-i Şitâ Der Meth-i Fahru'l Ümerâ Hasan Beg Hasan Ziyâ'î
- Ş.34 Şitâ'iyye Der Sitayiş-i Şeyh-i Salifü'z- Zikr Râmî
- Ş.35 Cismimiz faşl-ı hazân itmişiken zerd-i hazân... Kânî
- Ş.36 Kaşîde-i Şitâ'iyye Berây-i Sulţân Ahmed Hân-i Şâlîş Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî
- Ş.37 Şitâ'iyye Berây-i Mezemmet-i Edirne Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî

BİBLİYOGRAFYA

AÇIKGÖZ Namık, “Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı”, Osmanlı *Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

AKARCA Döndü, “Şitâ’iyyelerde Sosyal Yaşantı”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, Adana 2005.

....., *Şitâiyye Nesiblerinde Dil, Anlatım ve Muhtevâ Özellikleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana 2003.

AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

....., *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara 1995.

AKTAŞ Hasan, *Edebî Sanatlar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

ALTUN Kudret, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divânı*, Özlem Kitabevi, Niğde 1999.

AYDEMİR Yaşar, *17.yy. Türk Edebiyatında Kaside*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

....., *Behiştî Dîvânı*, MEB Basımevi, Ankara 2000.

AYVAZOĞLU Beşir, *Güller Kitabı*, Ötüken, İstanbul 1996.

BABACAN İsrail, *19.yy. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

....., *Türk Edebiyatında Kaside (XIX. Yüzyıl)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

BANARLI Nihad Sâmi, “Kar Şiirleri”, *Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

....., *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1971.

....., “Bahardan Şikâyet”, *Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

COŞKUNER Fahreddin, *Menuçihri-yi Damgânî Divanının Tahlili ve Tercümesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara 2002.

COŞKUNER Süreyya, *Renkler ve Kişiliğiniz*, Sanat Kitabevi, İzmir 1995.

ÇAKICI Bilal, *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli XVI. yy.*, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1996.

ÇAKIM Burhanettin, “Eski Şiirimizde Kış”, *Ahenk Dergisi*, S. 7 Acar Matbaacılık, İstanbul 1999.

ÇAVUŞOĞLU Mehmet, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Basımevi, İstanbul 1971.

....., *Yahya Bey Divânı*, İÜEF Yay., İstanbul 1977.

....., “Kaside”, *Türk Dili Divan Şiiri Özel Sayısı*, S. 415–416–417, Temmuz- Ağustos- Eylül 1986.

....., “Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

.....; TANYERİ Ali, *Üsküplü İshak Çelebi Divânı*, İstanbul 1990.

ÇEÇEN Halil, “Klasik Şiire Yansıyan Kış Manzaraları ve Diyarbakırlı Lebib'in Şitâ'iyye Kasidesi”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, Ankara 2007.

ÇETİN Nurullah, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Ünite 6–11, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 1999.

DEHHÛDA Ali Ekber, *Lugatnâme-i Dehhudâ*, Tahran Üniversitesi Yayınları, Tahran 1372, şitâ maddesi, s. 12472.

DİKMEN Hamit, “Seyyid Vehbî Divanı’nda Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı”, *Ç.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, Temmuz-Aralık 2005.

....., *Seyyid Vehbî Divânı-Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, C. 1, Ankara 1991.

DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara 2004.

DOĞAN Muhammet Nur, *Hüsn ü Aşk*, Yelkenli Kitabevi, İstanbul 2006.

ELÇİN Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

ELİAÇIK Muhittin, *Tokatlı Kânî Divanı’nın Tenkitli Metni*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1992.

ELMALI Hüseyin, “Kaside”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

GENÇ Reşat, “Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı- Kırmızı- Yeşil”, *Erdem Özel Sayısı III*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yayınları, C. 9, S. 27, Ocak 1997.

GÖLPINARLI Abdülbâki, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, S, LXXVIII İstanbul 1985.

GÜREL Rahşan, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, Kitabevi, İstanbul Tsz.

GÜRGENDERELİ Müberra, *Hasan Ziyâ’î Hayatı- Eserleri- Sanatı ve Divanı (İnceleme- Metin)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002.

İNCE Adnan, *Mirzâ-zâde Sâlim Divânı*, YÖK Matbaası, Ankara 1994.

İPEKTEN Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

KABAKLI Ahmet, *Şiir İncelemeleri, Bahariye- Nef'i*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

....., *Türk Edebiyatı II*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayını, İstanbul 2004.

KALENDER Arzu, *Taze Can Buldu Bahar: Osmanlı Şiirinde Bahar*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara 2002.

KARAIŞMAİLOĞLU Adnan, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

KARACAN Turgut, *Bosnalı Alâaddin Sâbit Divânı*, C. Ü. Yay. Sivas 1991.

KARTAL Ahmet, *Klâsik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

....., "Klasik Türk Edebiyatını Anlamak", *Edebiyat ve Dil Yazıları*, Ankara, Şubat 2007.

KANDİNSKY Wassily, "Sanatta Ruhsallık Üzerine", Altıkkırkbeş Yayın, İstanbul 2001.

KAYA İdris Güven, *Selanikli Hasan Âkif Divânı İnceleme Metin, Doçentlik Tezi*, İstanbul 1998.

KESKİN Ayşe Gülay, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII.-XIV.-XV. Asırlar)*, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1994.

KURNAZ Cemal, *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müştarekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ, Ankara 1997.

....., *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, MEB Basımevi, İstanbul 1996.

KUTLAR Fatma Sabiha, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvân, Ankara, Ekim 2004.

KÜÇÜK Sabahattin, “Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 59, 1989.

....., Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım, TDK Yayınları, Ankara 1994.

KÖKSAL M. Fatih, “Edebiyatımızda Kalıp Sözlere ve Divan Şiirinden Dört Örnek”, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

KÖSEOĞLU Nevzat, *Eski Türkler'de, İslâm'da ve Osmanlı'da Devlet*, Ötüken, İstanbul 1997.

KÖYMEN Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

KÜLEKÇİ Numan, *Edebî Sanatlar*, Akçağ, Ankara 2005.

LÂMÎ'Î ÇELEBİ, *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ*, (Haz. Sadettin Eğri), Kitabevi, İstanbul 2001.

LEVEND Agâh Sırrı, “Eski Edebiyatımızın Dili”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

MACİT Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

....., “Nedîm Divânı”, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

MAZIOĞLU Hasibe, “Türk Edebiyatı- Eski mad.”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 32, 1983.

....., *Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ, Ankara 1992.

MENĞİ Mine, “Mazmun Üzerine Düşünceler”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

....., Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ, Ankara 1997.

....., *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.

MUM Cafer, “Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkî'nin Hazâniyesi”, *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, S. 4, Bahar 2004.

OCAK Tulga, “Ölümünün 350. Yılında Nef'î”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, Ankara 1985.

OKUYUCU Cihan, *Cinâni Hayatı Eserleri ve Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

....., *Cinâni Hayatı Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

PALA İskender, “Klâsik Şiirimizde Kış”, *Şairlerin Dilinden*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

....., “Kaside, Türk Edebiyatı”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 24, İstanbul 2001.

....., *Divan Edebiyatı*, Ötüken, İstanbul 1997.

....., *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara 1995.

SARAÇ Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbu, İstanbul, 2002.

SEFERCİOĞLU Mustafa Nejat, “Kasidelere Bir Başka Bakış İhtiyacı”, *Yeni Defne*, C. 18, S. 220 (Temmuz), İstanbul 2000.

....., *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

SİYAVUŞGİL Sabri Esat, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1993.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

....., *Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler*, Türk Dili, S. 500, 1993.

TANPINAR Ahmet Hamdi, “Fuzulî’ye Dair”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, MEB, İstanbul 1969.

....., “İki Sonbahar Şiiri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, MEB, İstanbul 1969.

TANYERİ Ali; TULUM Mertol, *Nev’î Divânı*, İÜEF Yay. İstanbul 1977.

TARLAN Ali Nihat, *Edebî Sanatlar*, İstanbul 1947.

....., *Necâtî Beg Divânı*, Akçağ Yay. Ankara 1992.

TOPÇU Nazmiye, “Fransızca ve Türkçe Renk İçeren Deyimlerin Karşılaştırılması”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20, Ankara 2001.

TÖKEL Dursun Ali, “Türk Cihan Hâkimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatının Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler”, *Milli Eğitim (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 166, Yıl 33, Bahar, Ankara 2005.

....., *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

TURAL Sadık- KILIÇ Elmas, “Nevruz ve Renkler”, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, AKM Yayını, S. 116, Ankara 1996.

TUNA Semra, “On Altıncı Divan Şairi Mânî ve Şiirleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, S. 21, Konya, Bahar 2007.

UÇAR Aslı, “Karacaoğlan Şiirinde İmajlar”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 20, S. 79, 2008.

ÜNVER İsmail, “Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin ‘Şitâ’iyye’lerinde Kış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 18, Güz, Niğde 2005.

ÜSTÜNER Kaplan, *Refî “ Cân u Cânân”*, MEB, İstanbul 2003.

YARDIM Mehmet Nuri, “Kış Gününün Lâle-Zârı”, *Türk Edebiyatı*, S. 292 (Şubat), İstanbul 1998.

YANIK Nevzat Hafız, *Arap Şiirinde Tasvir*, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1995.

YILDIRIM Ali, “Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib’in üç Rengi”, *Millî Folklor Dergisi*, C. 9, S. 72, 2006.

İNTERNET KAYNAKÇASI

DEMİREL Şenel, “16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Mânî”,
<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt9/sayi1/025-052.pdf>.

KURTOĞLU Orhan, “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”,
<http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/81/89-99.pdf>, s. 91- 93.

OKUMUŞ Ömer; KALKIŞIM M. Muhsin, “Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsâ Kavramı”,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/okumusomer_kalkisimmuhsin.pdf.

ÖZCAN Mustafa, “Şitâ’iyye veya Kışa Methiye”,
<http://www.tumgazeteler.com/?a=715693>.

ÜLKER Süreyya, “Gök”, <http://www.turkdilidergisi.com/renkler/gok.htm>.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Almanya’da doğdu. İlkokul ve ortaokulu Manisa Akhisar’da bitirdi. 1996 yılında Akhisar Lisesinden mezun oldu ve aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2000 yılında mezun oldu ve aynı yıl Balıkesir Konakpınar İlköğretim Okulunda Türkçe Öğretmeni olarak göreve başladı. 2004 yılında Çorum Sungurlu Mehmetçik İlköğretim Okulunda Türkçe Öğretmeni olarak çalıştı. 2007 yılında Çorum Sungurlu Haydar Öztaş Anadolu Lisesine Edebiyat Öğretmeni olarak atandı. Şu an Kırıkkale Süleyman Demirel Anadolu Lisesinde görev yapan ve Kırıkkale Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı alanında yüksek lisans öğrencisi olan Meryem Yıldız Akagündüz, evli ve bir çocuk annesidir.